

UČEBNICE

Sociální zemědělství v terciárním
vzdělávání

Výukové a učební materiály
pro vysokoškolské kurzy

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Tyto materiály částečně vznikly díky financování z grantového programu Evropské unie ERASMUS+ z projektu č. 2017-1-DE01-KA203-003583. Evropská komise ani Národní projektová agentura DAAD nezodpovídají za obsah, ani nenesou odpovědnost za jakékoli ztráty nebo škody způsobené používáním těchto zdrojů.

Tato publikace vznikla v rámci projektu
Social Farming in Higher Education (SoFarEDU)
www.sofaredu.eu

Koordinace projektu:

Claudia Schneider (Thüringer Ökoherz e.V.)
Schlachthofstraße 8-10, 99423 Weimar (Germany)
www.oekoherz.de

Editoři:

Jan Moudrý (Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích, Česká republika)
Nela Küffnerová (Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích, Česká republika)
Eliška Hudcová (Jabok – Vyšší odborná škola sociálně
pedagogická a teologická)

Autoři:

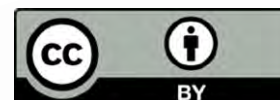
Christian Augsten, Csaba Bálint, Christine Baumbach-Knopf, Verena Borghorst, Tomáš Chovanec, Rhys Evans, Eliška Hudcová, Paulina Jancsovszka, Marlene Luft, Jan Moudrý ml., Jan Moudrý st., Martin Nobelmann, Claudia Schneider, Birgit Steininger, Apolka Ujj

Design a grafické zpracování:

Barbora Veselá, Tomáš Rychlý

Publikováno: 2020

Tato práce využívá licenci CC BY 4.0
Kopie této licence je přístupná na adrese:
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Na vzniku této publikace aktivně spolupracovaly následující partnerské organizace projektu "Social Farming in Higher Education":

Hochschule für Agrar- und Umweltpädagogik / University College for Agrarian and Environmental Pedagogy (UCAEP)
Angermayergasse 1, 1130 Wien (Rakousko)
www.haup.ac.at

Hochschule für nachhaltige Entwicklung Eberswalde / University for Sustainable Development Eberswalde (HNEE)
Schicklerstraße 5, 16225 Eberswalde (Německo)
www.hnee.de

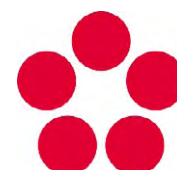
Høgskulen for landbruk og bygdeutvikling / Norwegian University College for Agriculture and Rural Development (HLB)
Arne Garborgsveg 22, 4340, Bryne (Norsko)
www.hlb.no

Jabok - Vyšší odborná škola sociálně pedagogická a teologická / Academy of Social Pedagogy and Theology (Jabok)
Salmovská 8, 12000 Praha 2 (Česká republika)
www.jabok.cz

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích / University of South Bohemia in České Budějovice (USB)
Branisovska 31a, 370 05 České Budějovice (Česká republika)
www.jcu.cz

Szent Istvan University / Szent István Egyetem (SZIU)
Pater Karoly Utca 1, 1200 Gödöllő (Maďarsko)
www.sziesz.hu

Thüringer Ökoherz e.V. (TÖH)
Schlachthofstraße 8-10, 99423 Weimar (Německo)
www.oekoherz.de

OBSAH

Úvod	8
ODDÍL 1 POZITIVNÍ DOPADY PŮSOBNÍ PŘÍRODY NA ČLOVĚKA	9
1.1 Úvod	10
1.2 Teorie	11
1.3 Výzkum	12
1.4 Hlavní aktivita a cvičení	13
1.4.1 Myšlenková mapa	13
1.4.2 Metoda PQ4R (metoda dynamického čtení).....	15
1.4.3 Představení plakátů (poster session)	16
1.5 Náměty na domácí úkol.....	18
1.5.1 Studijní deník.....	18
1.6 Hodnocení.....	19
1.7 Literatura	20
ODDÍL 2 MIMOPRODUKČNÍ FUNKCE A AKTIVITY V SOCIÁLNÍM ZEMĚDĚLSTVÍ	22
2.1 Úvod	23
2.2 Funkce zemědělství.....	23
2.3 Mimoprodukční funkce and mimoprodukční aktivity.....	24
2.4 Příklady mimoprodukčních funkcí a na ně navazujících aktivit	24
2.4.1 Environmentální funkce a navazující aktivity	24
2.4.2 Rekreativní a zdravotní funkce a navazující aktivity	25
2.4.3 Sociální a socio-ekonomická funkce a navazující aktivity	25
2.4.4 Estetická, historická a vzdělávací funkce a navazující aktivity	25
2.4.5 Sekuritativní (ochranná) funkce venkova a navazující aktivity	26
2.4.6 Kulturní funkce a navazující aktivity	26
2.5 Sociální zemědělství z pohledu mimoprodukčních funkcí a aktivit.....	27
2.5.1 Environmentální funkce v sociálním zemědělství.....	27
2.5.2 Rekreativní a zdravotní funkce v sociálním zemědělství.....	27
2.5.3 Sociální a socio-ekonomická funkce v sociálním zemědělství.....	27
2.5.4 Kulturní funkce v sociálním zemědělství.....	28
2.6 Přínos mimoprodukčních aktivit pro udržitelnost sociální farmy	28
2.7 Mimoprodukční funkce a aktivity v sociálním zemědělství jako nástroj marketingu a komunikace	28
2.8 Možnosti podpory mimoprodukčních funkcí.....	29
2.9 Příklady vhodných mimoprodukčních aktivit pro různé cílové skupiny	29
Příklad 1. Environmentální funkce a na ni navazující aktivity v sociálním zemědělství	30
Příklad 2. Rekreativní a zdravotní funkce a na ni navazující aktivity v sociálním zemědělství	30
Příklad 3. Sociální a socio-ekonomická funkce a na ni navazující aktivity v soicálním zemědělství.....	31
Příklad 4. Estetická funkce a na ni navazující aktivity v sociálním zemědělství	31
Příklad 5. Kulturní funkce a na ni navazující aktivity v sociálním zemědělství.....	31
2.10 Aktivity a cvičení	32
2.10.1 Popis plnění mimoprodukčních funkcí na modelové farmě	32

2.10.2 Popis plnění mimoprodukčních aktivit na modelové farmě	32
2.10.3 Návrhy vhodných mimoprodukčních aktivit pro modelové farmy / situace / cílové skupiny	32
2.10.4 Propojení mimoprodukčních aktivit s funkcemi.....	33
2.11 Náměty na domácí úkol	33
2.12 Hodnocení	33
2.13 Odkazy	33
2.14 Literatura	33
ODDÍL 3 PRODUKTY SOCIÁLNÍHO ZEMĚDĚLSTVÍ V KRÁTKÉM DODAVATELSKÉM ŘETĚZCI	35
3.1 Úvod	36
3.2 Potravinový systém, dodavatelský řetězec, místní potravinový systém.....	36
3.2.1 Koncepce a definice krátkých dodavatelských řetězců potravin	38
3.2.2 Sociální, ekonomické a environmentální dopady SFSC.....	40
3.2.3 Komunitou podporované zemědělství - základní principy systému	41
3.3 Hlavní aktivita a cvičení	46
3.4 Náměty na domácí úkol	47
3.5 Hodnocení a známkování	47
3.6 Odkaz	47
3.7 Literatura	47
ODDÍL 4 CÍLOVÉ SKUPINY V SOCIÁLNÍM ZEMĚDĚLSTVÍ	49
4.1 Úvod	50
4.1.1 Lidé se zdravotním postižením a lidé se speciálními potřebami	50
4.1.2 Jak může sociální zemědělství podporovat své cílové skupiny?.....	51
4.1.3 Omezení sociálního zemědělství.....	52
4.1.4 Pozor na stereotypy.....	52
4.1.5 Lidé s mentálním postižením	53
4.1.6 Lidé s duševním onemocněním	56
4.1.7 Lidé s tělesným postižením	57
4.1.8 Mládež s poruchami chování nebo se speciálními potřebami.....	58
4.1.9 Lidé se závislostmi	60
4.1.10 Dlouhodobá nezaměstnanost	61
4.1.11 Starší lidé a geriatrictí pacienti	61
4.1.12 Školní děti	62
4.1.13 Uprchlíci a migranti	64
4.2 Hlavní aktivita a cvičení.....	65
4.2.1 „Šťastný los“	65
4.2.2 Skupinová práce.....	65
4.3 Náměty na domácí úkol	66
4.4 Hodnocení	66
4.5 Odkazy	66
4.6 Literatura	66
ODDÍL 5 METODY A TECHNIKY SOCIÁLNÍ PRÁCE V SOCIÁLNÍM ZEMĚDĚLSTVÍ	69
5.1 Úvod	70
5.1.1 O sociální práci	71

5.1.2 Základní pojmy používané v sociální práci a v této kapitole.....	71
5.2 Metody sociální práce	71
5.2.1 Sociální práce s jednotlivcem	72
5.2.2 Sociální práce s rodinou.....	73
5.2.3 Sociální práce se skupinou	75
5.3 Formy sociální práce	78
5.3.1 Sociální terapie.....	78
5.3.2 Sociální rehabilitace.....	78
5.3.3 Sociální prevence	80
5.4 Osobnost a odbornost sociálního pracovníka	81
5.4.1 Osobnost sociálního pracovníka.....	81
5.4.2 Odbornost sociálního pracovníka.....	82
5.5 Metody a techniky práce sociálního pracovníka.....	82
5.6 Hranice ve vztahu sociálního pracovníka a klienta.....	83
5.7 Komunikace s klientem	84
5.8 Závěr.....	85
5.9 Cvičení	86
5.10 Náměty na domácí práci	87
5.11 Hodnocení.....	87
5.12 Odkazy na další témata a doporučené webové stránky.....	87
5.13 Literatura.....	88
ODDÍL 6 PODNIKÁNÍ A NOVÁ VENKOVSKÁ EKONOMIKA.....	90
6.1 Úvod	92
6.2 Představení podnikatele/podnikání	93
6.2.1 Tvořivost a odvaha.....	93
6.2.2 Tvoření „budoucnosti“, kreativity a odvahy.....	94
6.2.3 Sebeuplatnění	94
6.3 Nová venkovská ekonomika.....	96
6.3.1 Zážitková ekonomika.....	96
6.3.2 Zážitková ekonomika.....	97
6.3.3 Autenticita.....	98
6.3.4 Hodnotící průzkum	99
6.4 Hlavní aktivita cvičení	100
6.5 Náměty na domácí úkol.....	100
6.6 Hodnocení a známkování.....	101
6.7 Literatura	101
ODDÍL 7 KONCEPTUÁLNÍ WORKSHOP	102
7.1 Úvod	103
7.2 Úvod do autoreglativního učení	104
7.3 Sebeřízené učení v zemědělském prostředí	105
7.3.1 Zemědělská polní škola (Farmer Field School).....	105
7.3.2 Stájová škola (Stable school)	105
7.4 Kolegiální poradenství jako forma sebeřízeného učení mezi kolegy.....	106
7.4.1 Co je to kolegiální poradenství?	106

7.4.2 Cíle a výhody.....	106
7.4.3 Charakteristika	106
7.4.4 Témata a obsah.....	107
7.4.5 Proces kolegiálního poradenství.....	107
7.5 Myšlenka konceptuálního workshopu.....	109
7.6 Závěr.....	110
7.7 Hlavní aktivita a cvičení	110
7.7.1 Testování konceptuálního workshopu	110
7.8 Nápady na domácí úkol	111
7.9 Literatura	111

ÚVOD

Tato publikace vznikla v rámci projektu ERASMUS+ „Sociální zemědělství v terciárním vzdělávání“ (SoFarEDU), jako příklad vzdělávacího materiálu v oblasti sociálního zemědělství. Má sloužit studentům příslušných studijních programů, i učitelům jako nástroj a inspirace pro tvorbu vlastních vzdělávacích materiálů.

Sociální zemědělství je inovativní forma zemědělství, která vychází z historických zkušeností v zemědělství a jeho principů a funkcí. Koncept sociálního zemědělství prošel v Evropě v průběhu posledních desetiletí výrazným vývojem a změnami. Vidíme rozdíly mezi jednotlivými zeměmi plynoucí ze specifik jejich historického vývoje, a s tím souvisejícím současným stavem zemědělství a sociální sféry. Existuje několik definic sociálního zemědělství a metod, které do něj spadají, nebo se překrývají. Skupina autorů této publikace v rámci projektu ERASMUS+ „Sociální zemědělství v terciárním vzdělávání“ (SoFarEDU) definuje sociální zemědělství na základě modifikované definice uvedené ve stanovisku Evropského hospodářského a sociálního výboru z roku 2012 (EHSV: Sociální zemědělství, 2012¹) takto:

Sociální zemědělství zaujímá multifunkční pohled na zemědělství, který kombinuje zemědělství se sociálními službami/zdravotní péčí, na místní úrovni. Může pomoci zlepšit sociální a environmentální povědomí v souladu se sociálními a solidárními zásadami. Přestože sociální zemědělství zahrnuje velmi širokou škálu činností, má vždy dva společné prvky: a) činnosti probíhají na farmě nebo na zelenářských zahradách a b) jsou určeny lidem, kteří mají dočasně nebo trvale specifické potřeby, včetně potřeb vzdělávacích. [...] Sociální zemědělství by tedy mohlo být prozatím definováno jako soubor činností, které využívají zemědělské zdroje - živočišné a rostlinné - k vytváření sociálních služeb jako je rehabilitace, terapie, chráněná pracovní místa, celoživotní učení, a další činnosti přispívající k sociální integraci, ve venkovském nebo polovenkovském prostředí. [...] V tomto smyslu jde - mimo jiné - o vytvoření zemědělských farem a organizací, kde se lidé se zvláštními potřebami mohou účastnit každodenních zemědělských rutin jako způsob udržení jejich kondice nebo podpory jejich rozvoje, pokroku a zvýšení jejich dobrého stavu.

Již dlouho před vznikem pojmu a definicemi „sociálního zemědělství“ sociální zemědělství existovalo. V minulosti zemědělství často sloužilo jako odvětví, kde mohli být zaměstnáváni lidé s různými formami zdravotního postižení a zemědělská farma sloužila jako místo, kde byli zapojeni místní obyvatelé do různých typů činností podle jejich možností a dovedností. S intenzifikací zemědělství tento přístup začal mizet a v několika zemích vymizel téměř úplně. Proto, jak bylo uvedeno na začátku textu, rozvíjíme sociální zemědělství na historických principech a funkcích zemědělství.

Samotné téma sociálního zemědělství je velmi široké a zahrnuje směsici řady různých oborů. Zemědělství a sociální práce jsou samy o sobě velmi komplexní činnosti, které zahrnují řadu podoborů. Jejich kombinací vzniká jedinečný celek sociálního zemědělství, který podstatně rozšiřuje škálu témat, která mohou být potenciálně řešena. To je důvod, proč existuje tolik různých přístupů ke vzdělávání v sociálním zemědělství. Tato publikace vybírá několik témat s širší kontinuitou a používá je k vytvoření příkladu komplexní učebnice sociálního zemědělství. Hlavním důvodem jejího vzniku je prakticky představit témata z oblasti sociálního zemědělství za použití nástrojů vytvořených v rámci projektu SoFarEDU a demonstrovat, jak je lze přizpůsobit potřebám vysokoškolského vzdělávání.

Výběr témat, kterými se tato publikace zabývá, představuje jen malou část nejrůznějších aspektů sociálního zemědělství. Kapitoly byly zpracovány s využitím nástrojů vytvořených v rámci projektu ERASMUS+ „Sociální zemědělství v terciárním vzdělávání“ (SoFarEDU), a slouží jako ukázka možného způsobu vytvoření vzdělávacích materiálů k danému tématu. Důležitým nástrojem pro vývoj kapitol byla Kniha abstraktů (Abstract Book) se 70 relevantními tématy, uvedená na webových stránkách projektu SoFarEDU (<https://sofaredu.eu/>). Další abstrakty a kompletně zpracované kapitoly, náměty, přednášky nebo celé knihy, kurzy a programy, které se zabývají konkrétními oblastmi sociálního zemědělství nebo sociálního zemědělství jako celku, lze vytvořit pomocí standardů pro vzdělávání v sociálním zemědělství zpracovaných rovněž v tomto projektu (Quality Standards for Teaching Social Farming) a za pomoci příručky pro pedagogy (Pedagogical Guide). Kapitoly představují jednu z mnoha forem a vzhledem k funkčnosti publikace jako celku, jsou velmi podobné v pojetí a rozsahu. Slouží jako inspirace pro ostatní uživatele publikací SoFarEDU a zároveň odhalují rozmanitost sociálního zemědělství. Tyto nově vzniklé materiály se mohou lišit v úrovni, v jaké se zabývají konkrétními otázkami, a také v rozsahu textu nebo v jejich zaměření.

V mnoha zemích stále chybí vzdělávací materiály pro oblast sociálního zemědělství a ve stávajících případech nejsou některé dílčí problémy vůbec pokryty. Věříme, že projekt SoFarEDU přispěje ke změně tohoto stavu a že dané nástroje a příklady povedou k vytvoření širokého spektra kvalitních materiálů, které přispějí k rozvoji otázek týkajících se sociálního zemědělství.

¹ <https://www.eesc.europa.eu/en/our-work/opinions-information-reports/opinions/eesc-opinion-social-farming>.

ODDÍL 1

POZITIVNÍ DOPADY PŮSOBENÍ PŘÍRODY NA ČLOVĚKA

Birgit Steininger

PRAKTICKÉ INFORMACE: ČASOVÁ NÁROČNOST, MÍSTO, NÁSTROJE A MATERIÁLY

Časová náročnost: 8 hodin

Místo: Učebna

Pomůcky a materiály: projektor, flipchart, fixy, karty

VÝUKOVÉ CÍLE/ÚKOLY A ÚROVEŇ

Studenti jsou schopni integrovat znalosti a analyzovat, hodnotit a uvažovat různé aspekty přírodního prostředí na veřejné zdraví na místní i globální úrovni.

Studenti jsou schopni popsat, analyzovat a vyhodnotit environmentální, sociální, zdravotní a ekonomické aspekty přírodního prostředí.

Studenti jsou schopni získávat, analyzovat a předávat informace o přínosech přírodního prostředí na člověka a jsou schopni jasně prezentovat a diskutovat o svých závěrech, znalostech a argumentech.

Studenti jsou schopni analyzovat a hodnotit výzkumnou práci v oblasti veřejného zdraví a prokazují vhled do možností a limitů vědy, její role ve společnosti a odpovědnost lidí za to, jak je využívána.

ABSTRAKT

Lidské bytosti jsou součástí přírodních ekosystémů a jejich přežití na nich závisí. V rychle se měnícím prostředí a s rostoucí urbanizací se stává tato závislost výzvou. Přírodní prostředí ovlivňuje lidské zdraví a pohodu přímo i nepřímo. Městská zeleň a vodní plochy poskytují příležitosti pro zotavení od stresu nebo pro fyzickou aktivitu. Nabízejí prostor k sociálním interakcím v okolí a místo pro dětskou hru. Chronický stres, fyzická nečinnost a nedostatek sociální soudržnosti jsou tři hlavní rizikové faktory vzniku obtížně definovatelných nemocí, a proto je přístup k přírodě tak důležitým prostředkem při podpoře zdraví. Existuje stále více důkazů o pozitivním vlivu přírodního prostředí na lidské zdraví a pohodu. Kontakt s přírodou je důležitý pro vývoj imunitního systému a senzorická expozice má přímý neurobiologický dopad na podporu kognitivního vývoje a odolnost vůči stresu. Sociální zemědělství nabízí lidem, kteří jsou sociálně, fyzicky, mentálně nebo intelektuálně znevýhodněni, možnost trávit čas v přírodě ve zdravém, podporujícím a inkluzivním prostředí.

KLÍČOVÁ SLOVA

Příroda, lidské zdraví, pohoda, sociální, péče, rekreace, sociální zemědělství

1.1 ÚVOD

Podle lidských představ je Ráj zahrada a od doby, kdy z ní byli lidé vyhnáni, hledá každý svou vlastní rajskou zahradu. Zahrady se nás dotýkají, přinášejí naději a vzpomínky a plní naše nejzákladnější potřeby. Každý kousek zeleně a přírody - nezáleží na tom zda velký či malý - má potenciál k terapeutickému a společenskému využití a přispívá tak k pohodě jednotlivce.

Příroda a zahrady jako bezpečná místa nabízejí radost z krásy rostlin a slouží především k produkci bylinek, ovoce a zeleniny. Jsou úzce spjaty s mnoha disciplínami, jako jsou náboženství, umění, filozofie a společenské vědy. Rozvržení a použití zahrad odráží vývoj různých kultur. Zahrady byly vždy důležitými symboly v různých náboženstvích. Záznamy o léčivých rostlinách lze nalézt v písemných záznamech z Číny už ze 4. tisíciletí př. n. l. Je dokázáno, že zahrady existovaly v Mezopotámii kolem 3000 př. n. l. a později ve významných starověkých civilizacích řeckých či egyptských. Zahrady východních civilizací mají bohaté zdobné prvky. I dnes můžeme poznat například zahradu v maurské Alhambře v Granadě ve Španělsku, se všemi jejími rozmanitými smyslovými dojmy - barvami, vůněmi a vodními prvky.

Římské zahrady byly prvními ve středoevropské kulturní oblasti, kde se pro potěšení návštěvníků, kromě užitkových rostlin a bylin užívaných v lékařství, pěstovaly i okrasné a vonné rostliny. Zahradní koncept v Evropě se úzce váže k „hortus conclusus“, středověké zděné zahradě. Původním účelem klášterních zahrad byla obživa mnichů. I symbolické okrasné rostliny, např. červená růže jako znamení krve Kristovy, nebo Madonina lilie pro Pannu Marii, získávaly na důležitosti. V té době

byla slova „vita contemplativa“ a „vita activa“ (rozjímající a aktivní život) přenesena na čas strávený v zahradě. Aktivní pobyt v přírodě a užívání si přírody všemi smysly dodnes přispívá k lidské pohodě. Zahrady a příroda se v médiích stávají stále populárnějšími. Denní tisk a časopisy pravidelně přináší zprávy o dechberoucích zahradách nebo nabízí nejrůznější zahradnické typy. Sdílené zahradní prostory ve městech i komunitní zahrady se staly novým trendem spojujícím společenský život s produkcí zdravých potravin. Sociální farmy mohou být místem, kde lze také najít spojení s přírodou i zdroj místní potravinové produkce. Sociální farmy nabízí *zelené pracovní prostředí* s následujícími výhodami: zajištění venkovního, prostorného a klidného prostředí.

1.2 TEORIE

Nejvíce teoretických textů o zdraví a lidské pohodě v přírodních prostředích je založena na dvou společných psychoevolučních teoriích. Jedná se o Ulrichovu Teorii snižování stresu (Ulrich, 1983) a Teorii obnovy pozornosti (Kaplan & Kaplan, 1998, Kaplan, 1995). Další teorií je hypotéza biofilie (Wilson, 1984, Kellert & Wilson, 1995). Ta popisuje lidskou tendenci vyhledávat kontakt s přírodou a přírodní prvky a cítit se v přírodě dobře. Lidé, kteří se bojí přírody, se nazývají biofobní. Prostřednictvím fascinující aktivity v zahradě, kde člověk dosáhne tzv. flow, se spustí zážitek. Flow přináší různé příjemné počitky (Csikszentmihalyi, 1985).

Teorie snižování stresu se zaměřuje na pozitivní afektivní reakci lidí na přírodu. Vlastnosti přírody podporují pozitivní reakce těla a mysli. Relaxačními prvky krajiny jsou např. horizonty, vegetace, voda, atraktivní povrchová úprava či absence nebezpečí.

Teorie obnovy pozornosti se zaměřuje na proces získávání dostupných duševních zdrojů pro obnovu pozornosti, již umožňují právě přírodní krajiny. Základem je vzdálit se od každodenního života (být pryč), vyvolaná fascinace, pocit svobody a propojenosti (smysl pro rozsah a spojení), stejně jako přizpůsobení potřebám jednotlivce (kompatibilita). Tíhnout k přírodě je lidská vlastnost, v jejímž rámci si vážíme a přijímáme cenné přínosy, která nám příroda poskytuje.

Aby se prokázal příčinný účinek zeleně, vědci testovali v řadě experimentů „vitamin Z“. V roce 2008 tým psychologa Stephena Kaplana z Michiganské univerzity v Ann Arbor vyslal 40 dobrovolníků na hodinovou procházku - buď v rušném centru města, nebo v botanické zahradě. Vědci použili navigační zařízení, aby dokázali, že účastníci šli po předem stanovené trase. Před a po procházce účastníci absolvovali různé psychologické testy. Dobrovolníci procházející se po botanické zahradě byli nejen v lepší náladě, ale také se mnohem lépe soustředili na zadané úkoly než dobrovolníci procházející se po městě. Při testování paměti vědci zaznamenali, že dobrovolníci z botanické zahrady dosáhli v průměru o jeden a půl bodu více, než městští chodci, kteří svou paměť zlepšili jen o 0,5 bodu. Vliv na získané výsledky neměly ani klimatické změny, ani povětrnostní podmínky. Vědci testy opakovali v různých ročních obdobích a došli ke stejným hodnotám. Kaplan to hodnotí jako důkaz své Teorie obnovy pozornosti: jemné podněty z přírodního prostředí podporují obnovu pozornosti. Podle tohoto modelu existují dvě formy pozornosti: zaměřená a nezaměřená. Když se jedná o obtížnější úkoly, například když se člověk soustředí na práci nebo činí složité rozhodnutí, vyžaduje to úsilí a zaměření, což způsobuje únavu. Na druhé straně aktivace nezaměřené pozornosti je nenáročná. Je potřeba při hraní hry, člověk je něčím fascinován, nebo stěží může přestat něco dělat. Kaplan tvrdí, že k obnově zaměřené pozornosti je třeba buď spát, nebo se potulovat zeleným prostředím. Existují četné „jemné podněty“, jako je šustění listů nebo zpěv ptáků, které dovolují mozku odpočinout si a zotavit se. Naproti tomu přílišná stimulace silničním hlukem a blikajícími neonovými světly ve městě lidi vyčerpává; prefrontální kortex - řídicí středisko pozornosti - je pak zahlcen a vede k poklesu sebekontroly.

Lidé milující přírodu ji vyhledávají, cítí se v ní dobře a chovají se zdravěji a ekologičtěji než lidé, kteří vztah k přírodě nemají (Mayer & Frantz, 2004). Obecně jsou aspekty týkající se zdraví a dobrých životních podmínek charakterizovány salutogenním přístupem. Je to bio-psychosociální model, jehož středobodem je podpora zdraví. V diskusích o škodlivých účincích a nemocech naopak převládá patogenetický přístup.

Koncept terapeutických krajín byl vyvinut, aby popsal léčivé účinky krajiny na lidské tělo a mysl (Gesler, 2003). Design terapeutických zahrad vychází ze zahradní architektury (Marcus & Barnes, 1999, Grahn & Stigsdotter, 2003). Teorie a koncepce založené na přírodě a krajinářství jsou podporovány teoriemi zaměřenými na akci. Popisují základní předpoklady týkající se realizace a účinků vzdělávacích, sociálních a (psycho) terapeutických intervencí. Aby bylo možné přesně definovat opatření v zahradách, je nutná podrobná znalost různých mechanismů jejich působení. Zde je třeba rozlišovat mezi mechanismy působení zahrad samotných a působení zahradních činností a rozsahem jejich vzájemného překrývání (Hawkins, Mercer, Thirlaway & Clayton 2013). Výzkum účinků sociálních farem ukazuje, že sociální farmy umožňují lidem se znevýhodněním aktivnější roli v každodenním životě a vytvářejí tak životní a pracovní podmínky, které jim pomáhají využít jejich vlastní potenciál. Díky tomu se mohou lépe zapojit do „normální“ společnosti (Eilings, 2012).

Ekonomický výzkum terapeutického prostředí často vyžaduje finanční analýzy nákladů a přínosů, ale ty lze nalézt pouze sporadicky (Cervinka a kol., 2014). Dosud byl objeven přehled ekonomických otázek týkajících se městského prostředí (Wolf & Robbins, 2015). Při posouzení dostupných výzkumů z posledních 40 let bylo zjištěno, že by bylo skutečně užitečné eko-

nomicky vyhodnotit přínosy pobytu v přírodě na zdraví a pohodu obyvatelstva. Takový výzkum by totiž mohl zvýšit obecné uznání a povědomí o sociálním zemědělství, terapeutických zahradách či krajinách a získat pozornost lidí, kteří mají rozhodovací pravomoce. Pro tyto analýzy je však nezbytné vytvořit odpovídající teorie a metody (Wolf & Robbins, 2015).

Učení v přírodním prostředí. Autor: Hochschule für Agrar- und Umweltpädagogik

1.3 VÝZKUM

Procházka v zeleném prostředí pozitivně ovlivňuje náladu a zlepšuje koncentraci jedince. Ti, kteří žijí v blízkosti parku, trpí méně civilizačními chorobami, například vysokým krevním tlakem, a žijí déle. Výsledky vědeckých výzkumů dokazují, že jemná stimulace našich smyslů na základě interakce s přírodními prvky je prospěšná pro naši pohodu.

Souznění s přírodou ve všech ohledech zlepšuje naše zdraví - to dokazují studie Jolandy Maasové z EMGO Institutu pro zdraví a péči v Amsterdamu. Tato socioložka a její kolegové analyzovali lékařské údaje reprezentativního vzorku asi 350 000 Nizozemců. Vědci propojili poznatky z archivů 195 praktických lékařů s geografickou mřížkou. Nakreslili mřížkové čtverce o velikosti 25 x 25 metrů a tyto sítě klasifikovaly podle úrovně zeleného prostředí v dosahu 3 km od každého domu nebo bytu. Maasová klasifikovala jako „zelené“ oblasti ty, které pokrývaly rostliny z více než 50 %. Studie zveřejněná roku 2009 ukázala, že čím je prostředí zelenější, tím méně se u obyvatel objevují kardiovaskulární a plicní nemoci, cukrovka, deprese a úzkostné poruchy. O jedno procento méně zeleně mělo na zdraví stejný účinek jako zvýšení věku o jeden rok. U dětí a lidí s nízkými příjmy byl výsledek ještě výraznější - pravděpodobně proto, že v průměru tráví více času v těsném a uzavřeném prostředí svých domovů.

Studie z Anglie a Japonska potvrzují, že přístup k zeleným/přírodním plochám dokonce prodlužuje očekávanou průměrnou délku života. V roce 2002 výzkumník v oblasti veřejného zdraví Takehito Takano z Tokijské univerzity kategorizoval zelené oblasti v tokijských čtvrtích na základě údajů z roku 1992 a dotazoval se více než 3000 osob z kohorty obyvatel narozených v letech 1903, 1908, 1913 a 1918 na okolí jejich residencí. O pět let později vědci porovnávali úmrtí mezi respondenty z těchto věkových skupin. Asi 900 z nich zemřelo, nikoliv v závislosti na stáří, ale v závislosti na omezeném množství procházky v parku nebo v jiném zeleném prostředí v jejich okolí. To platilo také při porovnání osob stejného věku, pohlaví, rodinného stavu a socioekonomického postavení. Tato studie dokazuje, že se příznivý účinek přírody na lidské zdraví neobjevuje pouze v životních podmínkách souvisejících s chudobou.

Sociální nerovnováhu lze tudíž částečně vyrovnat přístupem k zelenému/přírodnímu prostředí, jak vypočítal Richard Mitchell z Univerzity v Glasgow a Frank Popham z Univerzity v St Andrews. Vědci z oblasti geografie a lidského zdraví připravili seznam britských občanů, kteří ještě nebyli v důchodovém věku, podle příjmu a také množství zelených ploch v jejich bezprostředním okolí. V průběhu let 2001 až 2005 vědci shromažďovali počty úmrtí těchto osob. Výsledek ukázal, že život v blízkosti přírody může zvrátit efekt předčasného úmrtí, který je spojován s chudobou.

Není zelená jako zelená

Vodopád má aktivizační účinek, les má relaxační účinek - to je závěr studie rakouských vědců z roku 2010. Interdisciplinární tým zahradního architekta a lékaře zaznamenával opakované desetiminutové pobyty jedinců v lese, skalnaté krajině a u vodopádu. Fyziologické reakce 14 účastníků byly hodnoceny v kontrolovaných fyzických podmínkách, jako jsou teplota a tlak vzduchu. Rychlost tepu u vodopádu byla v průměru o šest tepů za minutu vyšší, než v lese. Vědci také zjistili, že podle měření respirační sinusové arytmie, charakteristické pro dýchání, bylo dosaženo nejvyššího vegetativního odpočinku v lese. Fyziologické reakce ve skalnaté krajině byly někde mezi prostředím lesa a vodopádu. Pro odpočinek se tedy procházejte v lese - ale v jakém konkrétním lese? Procházka v hezky upraveném lese podporuje duševní pohodu více, než podobná cesta divokou přírodou, jak uvedl v roce 2010 švýcarský Výzkumný ústav pro lesy, sniž a krajinu v Birmensdorfu. A jak předpokládali autoři studie Dörte Martens a Nicole Bauer, v dobře udržované zeleni je přijímáno méně podnětů.

Orchidejový mozkový doping

Pokojové rostliny dělají z unavených lidí lidi šťastné, uvádí psycholog Ruth K. Raanaas a její kolegové z Norské univerzity environmentálních a biologických věd v Ås. Třikrát za sebou testovali pozornost studentů: hned po příjezdu do testovací laboratoře, po namáhavém úkolu (korektura textu) a po následné pětiminutové přestávce. Účastníci jedné skupiny seděli v malé místnosti se čtyřmi běžnými pokojovými rostlinami: Schefflera arboricola, Aglaonema commutatum a dvě růžové kvetoucí orchideje (Phalaenopsis). Subjekty kontrolní skupiny byli testováni ve stejné místnosti, ale bez rostlin. Každý účastník si měl přečíst čtyři až šest po sobě jdoucích vět a na konci každého kola napsat poslední slovo každé věty. Přítomnost rostlin podporovala paměť účastníků. V průměru si účastníci vzpomněli na 65 % slov. Po 5minutové přestávce v zelené místnosti si účastníci mohli vzpomenout na 70 % nebo více, zatímco účastníci v místnosti bez rostlin si svou schopnost zapamatovat nezlepšili. Obecně si účastníci v místnosti s rostlinami dokázali vzpomenout na o 7 % více slov.

Výzkum ukazuje, že:

Přírodní zážitky pomáhají soustředit se a zajišťují pohodu.

Čím více zeleně se nachází v obytných oblastech, tím méně lidí trpí civilizačními chorobami a psychickými poruchami, jako jsou úzkosti a deprese.

1.4 HLAVNÍ AKTIVITA A CVIČENÍ

1.4.1 MYŠLENKOVÁ MAPA

Stručný popis

V „myšlenkovém mapování“ jsou vědomostní okruhy systematicky reprezentovány ve formě pojmových sítí, jejich popisováním a symbolizováním významu jednotlivých termínů a vzájemných souvislostí. Povaha pojmových spojení se stává viditelná prostřednictvím umístování termínů v síti (například nadřazenost, podřízenost, parataxe, hierarchie a pyramida). Vizualizace usnadňuje a podporuje porozumění konceptů reprezentovaných okruhů znalostí. Vytvořená mapa pojmů představuje konceptuálně organizovanou strukturu, ve které jsou jednotlivé prvky znalostí (pravidla, koncepty, princip, izolovaná fakta, události, objekty a konkrétně empirická fakta) vzájemně významně propojeny.

Pokračovat (základní forma: vytvoření konceptuální mapy pomocí indexových karet)

Zjistěte, které termíny reprezentují daný okruh znalostí.

Nalezené termíny zapište na indexové karty a uspořádejte je podle stupně jejich obecnosti: nejprve seznam obecných konceptů a principů, poté konkrétnějších, méně komplexních konceptů a principů, a nakonec izolovaných faktů, událostí a konkrétních empirických faktů.

Podle zjištěného pořadí konceptů sestavte myšlenkové mapy uspořádáním indexových karet na odpovídajícím velkoplošném plakátu nebo nástěnce: začněte nahoře s uvedeným obecným termínem a poté pokračujte k nejkonkrétnějším pojmům, skutečnostem, událostem, ...

Spojte pojmy navzájem pomocí čar (například použitím papírových proužků), kde druh spojení je vysvětlen slovesy, frázemi nebo symboly (například konceptuální, kauzální, časová spojení).

Spojovací čáry se šipkami představují směrová spojení (jednostranná nebo oboustranná), spojovací čáry bez šipek představují nepřímá spojení.

Pokud jsou úzce související pojmy uspořádány blízko sebe, vytvoří se počáteční předběžná konceptuální mapa.

Je vhodné několikrát revidovat první hrubou verzi myšlenkové mapy, například odstranit nadbytečné termíny, znovu vložit opomenuté termíny, v případě potřeby změnit uspořádání termínů, vyhledat vhodnější slovesa nebo věty pro spojovací čáry.

Didaktické funkce:

- Zkouška, jak studenti dokáží myšlenkově uspořádat a chápat své znalosti
- Zvýraznění, které pojmy chybí nebo jsou nepochopené
- Předání strukturované znalosti
- Ujistění, že konceptuální sítě jsou úplné a správné
- Nadchnutí studenty pro konceptuální uspořádání, smysluplné učení a další získávání vědomostí
- Podpora při tvorbě organizované, jasně rozřazené a stabilní kognitivní struktury
- Tvorba nově naučeného smysluplného spojení s těmi již dříve naučenými

Výukové cíle:

- Umět otevřít konceptuální okruh znalostí
- Rozpoznat a vizualizovat vzájemné souvislosti
- Umět popsat charakteristiku pojmů a pojmových souvislostí
- Umět porozumět a klasifikovat význam pravidel, faktů a principů
- Ukázat koherentní poznatky z výzkumu
- Umět redukovat složité texty na jejich myšlenkové jádro
- Umět používat termíny jako nástroje

Možné využití:

- Příprava na zkoušky
- Testování znalostí, nedostatku znalostí nebo pojmové porozumění studentů
- Jako úvod do nového okruhu znalostí, k otestování, co už studenti o tématu ví
- Ke shrnutí problematiky přednášky, prezentace nebo textu
- Jako průvodce při prezentaci a na podporu posluchačů
- K podpoře individuálního učení (jako shrnutí, rozdat studentům ve formě konceptuální mapy připravené učiteli, na začátku nebo na konci prezentace)

	TRVÁNÍ:	MATERIÁL:
Způsob provedení: seminář	podle předchozích znalostí, rozsahu znalostí, které mají být prezentovány, a zkušeností s myšlenkovými mapami	Tabule, projektor, fólie, papír, plakát, ... křída, tužky
Počet účastníků: libovolný		
Prostory: jakékoli		

Pokyny pro učitele

Učitelé by měli během plánovací fáze vytvořit myšlenkové mapy, aby si ověřili své vlastní porozumění hlavním konceptům a vyjasnili svá didaktická omezení vědomostního okruhu.

Konceptuální mapy mohou plnit funkce sdílení znalostí, diagnostické, hodnotící a motivační.

Cesta k jednání při konstrukci konceptuálních map závisí na cílech, didaktických funkcích okruhu znalostí a fázi učení (motivace/zahájení, budování, práce atd., uzavření)

Internetový odkaz: <http://cmap.coginst.uwf.edu>

Varianty

Po přednesení hlavní myšlenky nebo po běžné práci s textem, učitel předloží vlastní odbornou mapu, na jejímž základě by měl osvětlit daný předmět z různých hledisek.

V individuální, partnerské nebo skupinové práci studenti prezentují své znalosti v podobě myšlenkových map na začátku nebo na konci hodiny.

Metodické alternativy

Aktivní strukturování, brainstorming, metaplánová metoda, myšlenkové mapy

Kombinace metod s

Diskusí, odborným průzkumem, skupinovou prací, rozhovoru s partnerem, s partnerskou výměnou, plakátovou relací

1.4.2 METODA PQ4R (METODA DYNAMICKÉHO ČTENÍ)

Stručný popis

Na přednáškách, zejména na seminářích, jsou texty často základem pro rozvoj odborných znalostí, otázek, korelací atd. Bez ohledu na to, jak práce s textem během semináře probíhá, je nezbytné, aby si účastníci důkladně přečetli předem daný/uvedený text. Metoda „PQ4R“ nabízí strategie k přípravě čtení, systematické a navazující četbě, s možností individuálních úprav.

Metoda „PQ4R“ rozděluje práci s textem do šesti kroků:

Nahlédnout (Preview - získat přehled)

Nejprve získá čtenář stručný přehled o obsahu textu. Navíc prostuduje obsah a klíčová slova, stejně jako grafiku, ilustrace, chyby a shrnutí, které zprostředkovávají první důležitá vodítka a informace. Kromě toho může v textu přeskakovat (skládat věty čtením jednoho slova z každého řádku, místo plynulého čtení po řádcích).

Otázka (formulovat otázky, jimiž čtenář pronikne do čtení, je třeba být zvědavý)

Čtenář formuluje otázky, které v něm téma vyvolává a na které by text měl nabídnout odpovědi.

Číst (Read - zpracovat se textem)

Nyní se celý text pečlivě přečte, aby bylo možné odpovědět na otázky, které byly kladeny v předchozím kroku. V případě potřeby jsou formulovány nové otázky, které vyvstanou v důsledku intenzivnějšího zkoumání textu (doprovodné otázky). Je třeba označit důležité textové pasáže a zaznamenat klíčová slova, která pomáhají dosáhnout rychlejší orientace v textu.

Reflektovat (Reflect - jít za text)

Tímto krokem čtenář dosáhne prohloubení už rozvinutého textového vztahu explicitním propojením porozumění, se svými předchozími znalostmi, formováním asociací ke klíčovým konceptům nebo klíčovým tvrzením, teoretickým prozkoumáním příkladů, reflektováním, hodnocením, kritickým zpochybňováním atd.

Přeříkat (Recite - shrnout příslušný text)

Při tomto kroku jsou kladeny otázky týkající se textu a odpovídá se bez použití záznamů. Tímto způsobem jsou hlavní myšlenky reprodukovány vlastními slovy.

Recenze (Review - ohodnotit textovou práci a co přinesla)

Čelý text je znovu shrnut, kriticky zhodnocen a výsledek práce začleněn do vlastních znalostí.

Didaktické funkce:

- Nezávislá studie textu, propagace aktivní práce s textem
- Prezentace textů tak, aby to, co bylo vypracováno, mohlo posloužit jako základ pro následující pracovní fáze
- Příprava ke kritické diskusi s ostatními účastníky na základě získaných nových poznatků
- Integrace přečtené do stávajících znalostí

Výukové cíle:

Rozvíjet odbornost v samostatném zacházení s textem
 Umět samostatně, intenzivně a aktivně pracovat s texty
 Vyptávat se ohledně textu
 Dokázat reprodukovat texty svými vlastními slovy
 Dokázat kriticky revidovat texty
 Zlepšit čtenářské dovednosti
 Rozvíjet individuální čtenářský styl

Možné využití:

- Jako návod pro aktivní nezávislé studium textu
- Na začátku kurzu, který staví na intenzivním, nezávislém studiu textu

	TRVÁNÍ:	MATERIÁL:
Způsob provedení: libovolné	vysvětlit metody: 15 minut systematické čtení: čas potřebný v závislosti na stupni/ rozsahu textu	Vizualizace operací PQ4R, distribuce kopií s vysvětlením metody „PQ4R“
Počet účastníků: libovolný		
Prostory: jakékoli		

Pokyny pro učitele

Představte metodu PQ4R a vysvětlete ji na příkladu. Aby účastníci tuto metodu rozumně využili, nechte je, aby si po první práci s textem vyměnili zkušenosti a diskutovali o nich.

Cílem není rychlé čtení, ale přizpůsobení rychlosti četby předchozím znalostem, typu textu a cíli četby.

Podpořte účastníky v jejich práci s textem pomocí rad, nápovědy, otázek atd.

Vytiskněte kopie textu tak, aby zbylo na okraji dost místa pro komentáře

Varianty

Standardní četba a textové symboly. Účastníkům semináře poskytněte několik jednoduchých symbolů, např. zdůrazněte bezprostředního respondenta, zvýrazněte nejasnosti pomocí otazníku, námitky proti textu „Ne“ atd.

Kombinujte důležité textové pasáže s vlastními slovy a strukturujte je podnadpisy. zobrazte korelace v diagramu.

Vyhledávání v textu. Jsou dána klíčová slova. Ta musí být v textu nalezena a doplněna pomocí důkladného přečtení souvisejících míst (varianta vede k jednotnějším výsledkům vzhledem ke kontrole učitelů).

Kombinace metod s

nápady, diskusí, odborným průzkumem, skupinovou prací, rozdělením textu a zpětnou vazbou, myšlenkovým mapováním, rozhovorem s kolegy, výměnou kolegy, plakátovou relací

1.4.3 PŘEDSTAVENÍ PLAKÁTŮ (POSTER SESSION)

(nástěnka, plakát, galerie, informační trh)

Stručný popis

Plakáty se využívají k prezentaci obsahu, na kterém se má pracovat, nebo prezentaci výsledků všech účastníků, k nimž se dospělo během předchozí pracovní fáze. Na plakátech, které jsou postupně prezentovány a prodiskutovány se všemi účastníky, by měl být obsah nebo výsledky zaznamenány ve velkém formátu, případně s využitím prostředků grafického designu.

Postup (základní: postupná prezentace připravených plakátů před ostatními účastníky)

- Vymezte čas na návrh plakátu, prezentaci a závěrečnou diskusi
- Určete pořadí prezentací
- Pověste plakáty, jeden po druhém
- Prezentace plakátů celou skupinkou nebo vybraným řečníkem
- Diskuse o výsledcích příslušné skupinky
- Závěrečná diskuse o celé prezentaci plakátů
- Shnutí celé aktivity představování plakátů

Didaktické funkce:

- Zajištění výsledků pracovní fáze (např. skupinová práce, práce partnerů)
- Zpřístupnění pracovních výsledků ostatním skupinám
- Základ diskuze pro další společnou práci
- Téma, předpříprava události
- Uvolnění pracovní fáze
- Aktivizace účastníka

Výukové cíle:

- Prezentovat výsledky práce
- Být schopen seřadit složité vztahy
- Dokázat na vytvořené prezentaci vysvětlit výsledky práce
- Pochopit a diskutovat o výsledcích práce jiných skupin
- Pracovat týmově

Možné využití:

- Absolvování kurzu
- Prezentace semestrálních prací
- Po pracovní fázi (např. skupinová práce, práce s kolegou)
- Předávání událostí malou pracovní skupinou před ostatními
- Jako „informační trh“, k představení výsledků, projektu a problému
- K podpoře přednášky nebo prezentace
- K předběžnému sestavení tématu nebo události

	TRVÁNÍ:	MATERIÁL:
Způsob provedení: seminář, kurz	navrhnout plakát: 20-90 min	velký papír (DIN A1), lepící páska, fixy, pravítka, nůžky, barevný papír
Počet účastníků: 2 nebo více skupin (každá s 2 až 6 osobami) a prostor pro plakáty	prezentace od každé skupiny: 10-20 min	
Prostory: Místnost s velkými stoly	závěrečná diskuse: 15 min	

Pokyny pro učitele

- Vizualizujte úlohu (například pracovní list, flipchart, ...)
- Vyhraďte časy pro jednotlivé fáze (vytvoření plakátu, prezentace, diskuse)
- Představte a vysvětlete ukázkový plakát
- Definujte vhodnou variantu představení plakátu
- Zvažte možnosti připevnění plakátů, a přijměte příslušná bezpečnostní opatření (např. pásky, nástěnky, připínáčky)
- Plakáty mohou být vytvořeny ve třídě nebo venku
- Moderujte pracovní fáze, zejména diskuzi
- Shrňte a vyhodnoťte přínosy představení plakátu
- Pokud je to možné, poskytněte účastníkům kopie plakátů

Varianty

Výstava/Galerie: Plakáty nebudou prezentovány jeden po druhém před všemi ostatními, ale budou prezentovány jako simultánní výstava, kterou mohou navštívit všichni účastníci. Člen skupiny by měl vždy zůstat u plakátu a být k dispozici návštěvníkům kvůli dotazům, vysvětlení a diskuzi.

Struktura plakátů je dána (například podle nadpisů). Tento postup standardizuje výsledky a usnadňuje jejich srovnatelnost.

Plakáty mohou být také použity k přenosu výsledků události do vnějšího světa. V tomto případě je důležité od začátku věnovat pozornost předpokládaným možným předchozím znalostem pozorovatelů. Prezentace pak obvykle proběhne jako v první variantě.

Hromadné představení plakátů jako workshop: Účelem plakátů není primárně představovat dříve rozvinuté výsledky, ale vytvořit základy pro následující pracovní fáze.

Přesunout zasedání, jednotlivce nebo malé skupiny, moderované nebo nemoderované.

Metodické alternativy

Metaplánová metoda, myšlenkové mapy

Kombinace metod s

brainstormingem, diskusí, odborným průzkumem, metodou akvárium, skupinovou prací, přednáškou, partnerským rozhovorem, partnerskou návštěvou, sendvičovou metodou

Představení pakátů. Autor: Hochschule für Agrar- und Umweltpädagogik

1.5 NÁMĚTY NA DOMÁCÍ ÚKOL

1.5.1 STUDIJNÍ DENÍK

Studijní deníky jsou nástrojem k samostatnému organizovanému učení. Vedení studijních deníků je otestovanou metodou dokumentování, zkoumání, přezkoumávání a případně změny vaší vlastní vzdělávací praxe. Studijní deníky jsou univerzitní postupy, jejichž cílem je dokumentovat a reflektovat osobní zapojení studentů do obsahu a cílů výuky. Tato metoda je zvláště vhodná pro kurzy, jejichž součástí je obnovení vlastních zkušeností a postojů, a jejich kritické zkoumání. Kognitivní cíle kurzu lze učinit mnohem více „zaměřené na člověka“ (viz Stangl, 1998). Jak ukázaly empirické studie, studijní deník na rozdíl od tradičního „učení na zkoušku“ podporuje dlouhodobé uchování obsahu, což znamená smysluplnější a aplikačně orientované učení (podle Mayra, 1997).

V záznamech deníku se studenti mohou pokusit přehodnotit nejdůležitější obsah kurzu po osobním prožitku - jak je známo, aktivní opakování je zvláště důležité pro zapamatování - a zdokumentovat vlastními slovy svou angažovanost při něm (např. prostřednictvím schválení nebo odmítnutí, navázáním vztahů k osobním zkušenostem, popisem vlastních nápadů a vypracováním návrhů řešení).

Jsou užitečné následující otázky:

- Co jsem se naučil nového, čeho jsem si všiml?
 - s ohledem na obsah technické a všeobecné povahy (moje obsahová kompetence)
 - ve vztahu ke mně jako osobě (moje osobní a sociální kompetence)
- Na čem budu pokračovat v rámci obsahu: Kdy? Kde? Jak?
- Co chci v blízké budoucnosti použít?
- Co ještě chci nahradit, co je ještě třeba objasnit?

Zpětná vazba zahrnuje následující kritéria:

Vlastní myšlenky a reflexe (kritická reflexe slyšeného a čteného obsahu; do toho vstupují osobní myšlenky; otevřená a poctivá diskuse o různých interpretacích nebo možnostech aktivit; nejistota není na překážku; formování vlastního názoru); zdůvodnění (prezentace vlastního názoru na základě přesvědčivého odůvodnění); tvrzení jsou podložena příkladem nebo dokumentem; čtenáři bez problémů rozumějí tomu, co autor chce sdělit.

1.6 HODNOCENÍ

Knižní recenze

Bibliografické informace

Na začátku musí být přesně uvedeny všechny bibliografické informace:

Křestní jméno (a) příjmení autorů nebo editorů (ed.).

Název knihy/antologie, případně podtituly.

Vydavatel, místo a rok vydání, počet stran.

(Obvykle všechny tyto informace najdete na jedné z prvních stránek v knize.)

Vysvětlete výběr knihy

Diskuse by měla hned na začátku ukázat význam tématu pro vlastní odbornou praxi. Proč se jedinec zabývá tímto tématem? Proč je toto téma důležité? Na jaké otázky by kniha měla odpovědět?

Základní poselství knihy

Recenzent by měl odfiltrovat nejdůležitější klíčové poselství (3-5) knihy a uvést je.

Kritická reflexe/osobní prohlášení

Kritická reflexe může ukázat, co přesně stojí za přečtení knihy. Jaká je povaha nových informací? Co zůstalo nevyřčeno? Co se slibuje (např. v úvodu), ale není splněno? Je kniha srozumitelná?

Rovněž je žádoucí kritické zhodnocení obsahu. To musí být vysvětleno podloženým a srozumitelným způsobem.

Relevance pro aktivity ve vlastním profesním rozvoji

Recenzent ukazuje praktický význam diskutované knihy pro profesní rozvoj. Změnila kniha nějakým způsobem jeho/její chápání přírody? Objasnila mu/jí něco? Dělá teď něco po přečtení knihy něco jinak?

Obecné informace

Formulujte myšlenky stručně a jasně, srozumitelně, objektivně podložené a obecně pochopitelné. Recenze knihy by měla být čtivá bez zvláštních znalostí tématu knihy. Technické termíny nebo zkratky jsou vyloučeny nebo vysvětleny.

Formální požadavky na recenze knih

Musí být jasné, kdo recenzi knihy napsal.

Každá recenze knihy musí mít mezi 1 800 a maximálně 3 000 znaků (včetně mezer). Recenze knihy musí být napsána genderově vhodným způsobem.

1.7 LITERATURA

- Antovsky, A. (1997). *Salutogenese: Zur Entmystifizierung der Gesundheit*. Tübingen: dgvt-Verlag.
- Basel, & Weinheim (2008). *Hochschuldidaktik. Die Methodensammlung*. Beltz Verlag.
- Bringslimark, T. (2008). The Association Between Indoor Plants, stress, Productivity and Sick Leave in Office Workers. *Acta Horticulturae* 775, pp. 117 - 121.
- Cervinka, R., Haubenhofer, D., Schlieber, H., Schwab, M., Steining, B., & Wolf, R. (2016). *Gesundheitsfördernde Wirkung von Gärten*. Retrieved from Green Care: <http://www.greencare.at/wp-content/uploads/2016/05/Publikation-Gesundheitsfördernde-Wirkung-Gärten.pdf>
- Cervinka, R., Hölzge, J., Pirgie, L., Schwab, M., Sudkamp, J., Haluza, D., Ebenberger, M. (2014). *Zur Gesundheitswirkung von Waldlandschaften*. Wien: Bundesforschungs- und Ausbildungszentrum für Wald, Naturerfahrung und Landschaft.
- Cherrie, M. (2018). *Green Space and cognitive ageing: a retrospective life course analysis in the Lothian Birth Cohort 1936*. Retrieved from The University of Edinburgh: [https://www.research.ed.ac.uk/portal/en/publications/green-space-and-cognitive-ageing-a-retrospective-life-course-analysis-in-the-lothian-birth-cohort-1936\(57c9f317-04d5-4bb3-8af8-893cabfb3434\).html](https://www.research.ed.ac.uk/portal/en/publications/green-space-and-cognitive-ageing-a-retrospective-life-course-analysis-in-the-lothian-birth-cohort-1936(57c9f317-04d5-4bb3-8af8-893cabfb3434).html)
- Csikszentmihalyi, M. (1985). *Das Flow-Erlebnis. Jenseits von Angst und Langeweile: im Tun aufgehen*. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Doxey, J., & Waliczek, T.M. (2009). The Impact of Interior Plants in University Classrooms on Student Course Performance and on Student Perceptions of the Course and Instructor. *HortScience* 44, pp. 384-391.
- Ellings, E. (2012). *Effects of care farms. Scientific research on the benefits of care farm clients*. Wageningen: Plant Research International.
- Flade, A. (2010). *Natur psychologisch betrachtet*. Hogrefe AG. Deutschland.
- Grahn, P., & Stigsdotter, U. (2003). Landscape planning and stress. *Urban Forestry & Urban Greening* 2 (1), pp. 1-18.
- Han, K.-T. (2009). Influence of Limitedly Visible Leafy Indoor Plants on the Psychology, Behavior and Health of Students at a Junior High School in Taiwan. *Environment & Behavior* 41, pp. 658 - 692.
- Haviland-Jones, J. (2005). An Environmental Approach to Positive Emotion: Flowers. *Evolutionary Psychology* 3, pp. 104 - 132.
- Hawkins, J., Mercer, J., Thirlaway, K., & Clayton, D. (2012). "Doing" Gardening and "Being" at the Allotment Site: Exploring the Benefits of Allotment Gardening for Stress Reduction and Healthy Aging. *Ecopsychology* 5 (2), pp. 110-125.
- Hunter, M. (2010). The State of Tranquility; Subjective Perception in Shaped by Contextual Modulation of Auditory Connectivity. *NeuroImage* 53, pp. 611 - 618.
- Kahn, P. H. (2009). The Human Relation with Nature and Technological Nature. *Current Directions in Psychological Science* 18, pp. 37 - 42.
- Kaplan, R., & Kaplan, S. (1989). *The experience of nature. A psychological perspective*. NY: Cambridge University Press.
- Kaplan, S. (1995). The restorative benefits of nature: Toward an integrative framework. *Journal of Environmental Psychology* 15, pp. 169-182.
- Kellert, S., & Wilson, E. (1995). *The biophilia hypothesis*. Washington DC: Island Press.
- Kim, E., & Mattson, R. H. (2002). Stress Recovery Effects of Viewing Red-Flowering Geraniums. *Journal of Therapeutic Horticulture* 13, pp. 4 - 12.
- Maas, J. (2009). Morbidity is Related to a Green Living Environment. *Journal of Epidemiology and Community Health* 63, pp. 967 - 973.
- Marcus, C., & Barnes, M. (1999). *Healing gardens: Therapeutic benefits and design recommendations*. NY: John Wiley & Sons.
- Mayer, F., & Frantz, C. (2004). The connectedness to nature scale: A measure of individuals' feeling in community with nature. *Journal of Environmental Psychology*, 24 (4), pp. 503-515.
- Mitchell, R., & Popham, F. (2008). *Effect of Exposure to Natural Environment on Health Inequalities: An Observational Population Study*. *The Lancet* 372, pp. 1655 - 1660.
- Park, S., & Mattson, R. H. (2008). Effects of Flowering and Foliage Plants in Hospital Rooms on Patients Recovering from Abdominal Surgery. *HortTechnology* 18, pp. 563 - 568.
- Pearce, J. (2018). Life course of place: *A longitudinal study of mental health and place*. Retrieved from The University of Edinburgh: [https://www.research.ed.ac.uk/portal/en/publications/life-course-of-place\(2da3e234-6bd9-4bd3-84d8-d30f4a1f446d\).html](https://www.research.ed.ac.uk/portal/en/publications/life-course-of-place(2da3e234-6bd9-4bd3-84d8-d30f4a1f446d).html)
- Raanaas, R. K. (2011). Stress Recovery Effects on Attention Capacity in an Office Setting. *Journal of Environmental Psychology*, pp. 99 - 105.

- Rawcliffe, P. (2019). *Health & Well-being benefits from Parks & Protected Areas*. Retrieved from EUROPAC Federation: <https://www.europarc.org/toolkit-health-benefits-from-parks/>
- Takano, T. (2002). Urban Residential Environments and Senior Citizens' Longevity in Megacity Areas. *Journal of Epidemiological Community Health* 56, pp. 913 - 918.
- Taylor, A. F., & Kuo, F. (2009). Children with Attention Deficits Concentrate Better after walk in Park. *Journal of Attention Disorders* 12, pp. 402 - 409.
- Ulrich, R. (1983). Aesthetic and affective response to natural environment. 1. Altman & J.F. Wohlwill (Hrsg.), *Behavior and the natural Environment*, pp. 85-125.
- Ward Thompson, C. (2019). *Health impacts of environmental and social interventions designed to increase deprived communities' access to urban woodlands: a mixed methods study*. Retrieved from The University of Edinburgh: [https://www.research.ed.ac.uk/portal/en/publications/health-impacts-of-environmental-and-social-interventions-designed-to-increase-deprived-communities-access-to-urban-woodlands-a-mixed-methods-study\(8ea15c25-5c52-496b-b01a-593c68f3f6b8\).html](https://www.research.ed.ac.uk/portal/en/publications/health-impacts-of-environmental-and-social-interventions-designed-to-increase-deprived-communities-access-to-urban-woodlands-a-mixed-methods-study(8ea15c25-5c52-496b-b01a-593c68f3f6b8).html)
- Wilson, E. (1984). *Biophilia*. Cambridge: MA: Harvard University Press.
- Wolf, K., & Robbins, A. (2015). Metro nature, environmental health, and economic value. *Environmental health perspectives* 123 (5), pp. 390-398.

ODDÍL 2

MIMOPRODUKČNÍ FUNKCE A AKTIVITY V SOCIÁLNÍM ZEMĚDĚLSTVÍ

Jan Moudrý ml., Jan Moudrý st., Tomáš Chovanec

PRAKTICKÉ INFORMACE: ČASOVÁ NÁROČNOST, MÍSTO, POMŮCKY A MATERIÁLY

Časové požadavky: Materiál pokrývá přednášky a cvičení v rozsahu dvou bloků (1 blok = 90 minut přednášky + 90 minut cvičení)

Výukové místo: Učebna a sociální farma

Vybavení a pomůcky: Dataprojektor, prezentace, pracovní listy, flipchart, barevné popisovače a samolepící barevné papíry

VÝUKOVÉ CÍLE/ÚKOLY A ÚROVEŇ

Kapitola umožňuje získat základní vědomosti o funkcích zemědělství, mimoprodukčních funkcích a mimoprodukčních aktivitách. Poskytované informace umožňují rozlišovat mezi mimoprodukčními funkcemi a aktivitami, zajišťují znalost jednotlivých typů mimoprodukčních funkcí i aktivit a schopnost plánovat vhodné mimoprodukční aktivity směřující k naplňování konkrétních mimoprodukčních funkcí v rámci sociální farmy/podniku.

ABSTRAKT

Hlavní funkcí zemědělství je produkce zemědělských komodit. Vedle této funkce má však zemědělství ještě celou řadu dalších – mimoprodukčních funkcí (např. sociální a socioekonomická, environmentální, estetická, kulturní...). Důležitým prvkem pro řadu sociálních farem/podniků jsou mimoprodukční aktivity. Zatímco mimoprodukční funkce jsou naplňovány mimoděk, mimoprodukční aktivity jsou cílenými činnostmi. Sem spadá například zpracování produktů, pořádání událostí napojených na běh zemědělského roku, údržba krajiny či veřejné zeleně, agroturistika, atd. Znalost mimoprodukčních aktivit a jejich dopadu na mimoprodukční funkce umožňuje efektivní plánování v rámci sociální farmy/podniku s ohledem na potřeby cílových skupin klientů, i optimální efekt pro udržitelnost subjektu. Důležitá je i znalost podpůrných programů a dotací směřujících k rozvoji mimoprodukčních aktivit v zemědělství. Kapitola popisuje funkce zemědělství, vyjmenovává hlavní mimoprodukční funkce, vysvětluje rozdíl mezi mimoprodukčními funkcemi a aktivitami a uvádí příklady aktivit navázaných na jednotlivé funkce se zohledněním specifik sociálního zemědělství.

KLÍČOVÁ SLOVA

Mimoprodukční funkce, mimoprodukční aktivity, sociální zemědělství, multifunkční zemědělství, environmentální funkce, rekreativní a zdravotní funkce, kulturní a sekuritativní funkce, estetická, historická a vzdělávací funkce

2.1 ÚVOD

Porozumění funkcím zemědělství a pochopení významu mimoprodukčních funkcí a aktivit je v rámci sociálního zemědělství velmi důležité. Chce-li se hospodářský subjekt propojovat se svým okolím a být přitom vnímán pozitivně, je právě správné naplňování mimoprodukčních funkcí a volba vhodných mimoprodukčních aktivit klíčovým faktorem. Kapitola popisuje funkce zemědělství, vyjmenovává nejvýznamnější mimoprodukční funkce a popisuje mimoprodukční aktivity. Samostatná část je věnována specifikům sociálního zemědělství z pohledu mimoprodukčních funkcí a aktivit a konkrétním příkladům jejich naplňování a realizace.

2.2 FUNKCE ZEMĚDĚLSTVÍ

Zemědělství bylo po tisíce let stěžejním odvětvím zaměstnávajícím nejvíce osob, využívajícím potenciál krajiny a formujícím krajinu i její obyvatele. Pokrok v technických a přírodních vědách ovlivnil zemědělské výrobní postupy, produktivitu práce i objem produkce a způsobil ve vyspělých zemích odchod značné části pracovníků ze zemědělství. Tento proces se od poloviny minulého století urychlil. Zemědělci vedle produkce potravin a surovin vykonávali dříve souběžně i řadu služeb souvisejících s managementem krajiny, ale i kvalitou a rozmanitostí života ve venkovských oblastech. Tyto činnosti byly postupně nahrazeny činnostmi jiných podnikatelských subjektů (údržba komunikací, krajinné zeleně, lesů, péče o zvěř...) což mělo další dopad na zaměstnanost na venkově. Produkční cyklus se stává stále otevřenějším, vazba mezi místem produkce potravin a jejich spotřeby se přetřhala. Postupně se zemědělství zredukovalo na (velko)výrobu potravinových surovin. V současnosti je ve vyspělých zemích v zemědělství zaměstnáno již jen kolem 1-4 % obyvatel. Tento proces má však negativní vliv na en-

vironmentální a sociální situaci venkovských oblastí. Význam zemědělství v postindustriální společnosti se ve své původní podobě ještě více snižuje. Spojení zemědělství a venkov mizí, venkov se vyliďňuje.

Od počátku 90. let 20. století se politické debaty v Evropské unii i OECD zaměřily na změny konceptů rozvoje zemědělství a venkova. EU v rámci Společné zemědělské politiky (SZP) vyhlásila program podpory multifunkčního zemědělství. Ten je někdy označován jako obrana SZP proti liberalizaci zemědělství. Úžeji pojaté definice chápou multifunkční zemědělství, jako producenta výstupů komoditního a nekomoditního charakteru. Druhé pojetí se snaží o širší změny v zemědělství a na venkově. Multifunkcionalita je definována jako schopnost produkovat nejen potraviny a suroviny pro průmysl, ale také udržovat venkovskou krajinu, obnovitelné přírodní zdroje, chránit biodiverzitu, vytvářet zaměstnanost a celkově tedy přispívat k životaschopnosti venkov. Přechod k multifunkčnímu zemědělství spočívá v diverzifikaci činností v podmínkách, kdy podnik zaměřený na primární zemědělskou produkci přestává být konkurenceschopný. Evropská komise v roce 2008 definovala diverzifikaci jako vytváření výdělečných aktivit, které nezahrnují dosavadní zemědělskou činnost, ale tyto aktivity jsou přímo spojeny s podnikem tím, že jsou při nich využity jeho produkční faktory či produkty a tyto aktivity mají ekonomický dopad na podnik. Tato definice, dle Evropské komise, představuje nejužší vymezení diverzifikace zemědělských podniků. Zdůrazňuje provázanost nových aktivit se zemědělským podnikem a rovněž vytváření takových aktivit, které nemají charakter tradiční zemědělské výroby.

2.3 MIMOPRODUKČNÍ FUNKCE AND MIMOPRODUKČNÍ AKTIVITY

Funkci zemědělství pro společnost je možné chápat jako schopnost udržitelným způsobem využívat potenciál krajiny ve prospěch společnosti. Primární funkcí zemědělství je funkce produkční, tj. cílené využívání přírodních zdrojů (půdy, vody, vzduchu, sluneční energie a živých organismů) k produkci potravin a obnovitelných surovin pro průmyslové a energetické využití. Realizace zemědělských aktivit vyvolává vedlejší efekty (externality), které mohou krajinu a venkovský prostor jak pozitivně, tak i negativně ovlivňovat. Zemědělec tak vedle produkční funkce plní i řadu dalších mimoprodukčních funkcí významných pro společnost. S rostoucí intenzifikací zemědělství a orientací na produkci se řada pozitivních externalit zajišťovaných zemědělskou činností vytrácí, podpora a rozvoj mimoprodukčních aktivit je tedy velmi důležitá i v současné době.

Významnou roli mezi mimoprodukčními funkcemi zemědělství hraje funkce environmentální. Zemědělství má z hlediska obhospodařované plochy zásadní vliv na krajinu. Údržba krajiny a její utváření zemědělskou činností má i významnou funkci estetickou, historickou, kulturní a tedy i výchovnou. Klasická venkovská společenství jsou charakteristická blízkostí k přírodě a také k lidem, poskytují příchozím bezpečí a odpočinek. Tím plní zemědělský statek i funkci ochrannou, rekreační a zdravotní. Poskytováním pracovních příležitostí pro samotné zemědělce i venkovské obyvatelstvo plní zemědělství významnou funkci sociální a socioekonomickou, kterou přispívá ke stabilitě venkova i celé společnosti.

Zatímco funkce jsou naplňovány mimoděk, mimoprodukční aktivity jsou činnosti, které zemědělec vykonává záměrně, a které by samy o sobě neprobíhaly. Jednotlivé mimoprodukční aktivity mohou být vázány k jedné či více mimoprodukčním funkcím, které pomáhají pozitivně naplňovat. Zejména v malofaremních provozech, kam spadá většina subjektů realizujících sociální zemědělství, je často realizace mimoprodukčních funkcí významným pilířem pro udržitelnost podniku.

2.4 PŘÍKLADY MIMOPRODUKČNÍCH FUNKCÍ A NA NĚ NAVAZUJÍCÍCH AKTIVIT

Mimoprodukčních funkcí je celá řada a velmi pestrá je i škála na ně navazujících aktivit. V řadě případů se funkce vzájemně prolínají a jsou naplňovány souběžně. Rozdělení a pojmenování funkcí se může lišit, či může být dále doplněno a rozšířeno. Mezi nejvýznamnější mimoprodukční funkce patří funkce environmentální, rekreační a zdravotní, sociální a socioekonomická, estetická, historická a výchovná, sekuritativní a kulturní.

2.4.1 ENVIRONMENTÁLNÍ FUNKCE A NAVAZUJÍCÍ AKTIVITY

Tato funkce hraje mezi mimoprodukčními funkcemi stěžejní roli z hlediska trvale udržitelného rozvoje. Zemědělství (a lesnictví) má v Evropě zásadní vliv na krajinu. Zemědělství jednostranně zaměřené na produkci dává vzniknout řadě negativních externalit, jako je např. degradace půdy, snižování biodiverzity, znečišťování vod i půdy agrochemikáliemi, atd. EU podmínila poskytování podpor všem zemědělcům s plněním environmentálních zásad tzv. křížovým pravidlem (Cross compliance). To je významným krokem k zavádění multifunkčních přístupů i do konvenčního na produkci zaměřeného zemědělství. Vyšším stupněm podpory environmentální funkce krajiny je legislativní a praktická podpora ekologického zemědělství. Právě ekologicky hospodařící podniky mají obvykle vyšší stupeň multifunkcionality využíváním dalších funkcí krajiny. Typickými aktivitami jsou pěstování a zpracování méně běžných plodin, péče o krajinnou zeleň (výsadba stromořadí, úpravy vodních toků, obnova rybníků, mokřadů, lesních porostů), spolupráce s ochránci přírody a institucemi životního prostředí

na ochraně či záchraně vzácných druhů živočichů a rostlin, péči o chráněné lokality aj. Zemědělství se stává i významným aktérem při sběru, recyklaci a využívání především biologických odpadů v kompostárnách, bioplynových stanicích apod.

2.4.2 REKREATIVNÍ A ZDRAVOTNÍ FUNKCE A NAVAZUJÍCÍ AKTIVITY

Tato funkce souvisí s volnočasovým, zájmovým a zdravotním využíváním krajiny. Zemědělec má k dispozici pozemky, les a vodní plochy, budovy, zvířata nebo jiné zdroje zemědělského podniku, které rekreativní funkci zemědělství rozvíjejí. Rekreativní funkce zemědělství má řadu forem tzv. venkovské turistiky od prostého ubytování, přes agroturistiku, ekoagroturistiku, turistické areály, stezky zdraví, zážitkové pobyty až po využívání léčebných médií (green care, terapie). Udržitelná venkovská turistika poskytuje pracovní příležitosti i pro nekvalifikované pracovní síly. Zvyšuje odbyt místních specialit a řemesel, ale může mít i pozitivní vliv na obnovu a údržbu venkovského přírodního a kulturního dědictví. Rekreativní funkce v sobě má potenciál většiny mimoprodukčních funkcí krajiny (kulturní, zdravotní, estetické, vzdělávací a dalších).

K mimoprodukčním aktivitám patří zřízení a pronájem sportovních a kempinkových ploch (např. golfu), zřízení rekreačních bytů pro krátko i dlouhodobé pobyty, zemědělec se může v sezóně stát učitelem lyžování nebo jízdy na koni, průvodcem při exkurzi v zemědělském podniku pro turisty nebo jiné skupiny zákazníků, trenérem a manažerem při sportovní a rekreační činnosti atd., může poskytnout občerstvení na farmě, uspořádat dny otevřených dveří, provozovat faremní ZOO, centrum řemesel, naučné stezky, místa pro odpočinek a relaxaci, venkovské parky a řadu dalších aktivit využívajíc komparativní výhody stanoviště.

2.4.3 SOCIÁLNÍ A SOCIO-EKONOMICKÁ FUNKCE A NAVAZUJÍCÍ AKTIVITY

Specifickou mimoprodukční funkcí zemědělství je funkce sociální a socioekonomická. Prolíná se s ostatními funkcemi a více či méně podle možností a potřeb na ně navazuje nebo je využívá ve prospěch člověka. Sociální a socioekonomická funkce zemědělství může plnit službu i lidem s omezenými možnostmi uplatnění tím, že jim poskytuje možnosti rehabilitace, léčby i různých forem zapojení do společnosti. Významným aspektem sociální a socioekonomické funkce je tvorba pracovních míst ve venkovském prostoru, ale i jeho celkové zkvalitňování vytvářením nabídky služeb a produktů. Jedním z prvních kroků diverzifikace zemědělských aktivit tímto směrem je často spojení zemědělské prvovýroby a výroby potravin přímo v zemědělském podniku. Navazovat může přímá konzumace ubytovanými hosty, prodej produkce ze dvora, faremní obchod nebo prodej rozvozem k zákazníkovi. Faremní zpracování s sebou nese oproti zemědělské prvovýrobě výhody vytváření přidané hodnoty přímo na venkově a větší míru tvorby pracovních míst. Ekonomický efekt může přinášet zušlechťování místních surovin obnovou tradičních či zavedením nových zpracovatelských postupů a řemesel (košíkářství, hrnčířství, truhlářství, pekařství, zpracování vlny...). Na úseku produkce energie se zemědělec může stát zpracovatelem a dodavatelem obnovitelných energetických surovin (pěstování energetických rostlin, těžba a zpracování dřeva, výroba dřevní štěpky, pelet či briket z fytomasy), může zajišťovat provoz zařízení na produkci bioplynu nebo malých vodních elektráren. Mimoprodukčními aktivitami jsou i služby pro jiné zemědělské podnikatele nebo pro nezemědělské organizace či jednotlivce. Smluvní práce s využitím zařízení zemědělského podniku prováděn v rámci nebo mimo rámec zemědělského sektoru, např. úklid sněhu, doprava, udržování krajiny, zemědělské a environmentální služby atd.

2.4.4 ESTETICKÁ, HISTORICKÁ A VZDĚLÁVACÍ FUNKCE A NAVAZUJÍCÍ AKTIVITY

Zemědělci se podílí samostatně nebo v rámci venkovského společenství na ochraně historické krajiny, krajinného rázu i kulturních památek. Tyto funkce přispívají ke zlepšení kvality života zvýšením povědomí o přírodních a kulturních hodnotách prostředí a jejich rehabilitaci. Jsou spojeny s údržbou, obnovou a zhodnocením dědictví venkova a s péčí o prostředí vesnic a venkovské krajiny. Podporovanou a vítanou činností je obnova nevyužitých hospodářských budov a ploch (brownfields) údržba veřejné zeleně i krajiny celkově. Vedle specializovaných firem i řemeslníků se mohou na řadě aktivit podílet i osoby se sníženou pracovní schopností v pozici pomocných sil při úklidových pracích, stavebních pracích, ale i při dokončování venkovních i vnitřních úprav (výzdoba, trávníky, obecní zeleň) a následně o objekt dle možností pečovat. Samy činnosti a následně jejich působení na člověka mají významný výchovný efekt a přispívají k sounáležitosti venkovského společenství i upevnění pozice zemědělce v něm.

Péče o venkovské dědictví, které zajišťují zemědělci, je součástí estetické a historické funkce zemědělství. Autor: Jan Moudrý

2.4.5 SEKURITATIVNÍ (OCHRANNÁ) FUNKCE VENKOVA A NAVAZUJÍCÍ ACTIVITY

Klasická venkovská společenství jsou charakteristická blízkostí k přírodě a také k lidem. Sousedské vztahy mohou být a také někdy bývají příčinou konfliktů a vyvstalých problémů. Na druhé straně v případě potřeby lze se sousedskou pomocí počítat. S rostoucí velikostí obce roste anonymita, klesá empatie a přibývá sobectví a egocentrismu. Ve městech jsou častější případy porušování norem a větší kriminalita než na venkově. Hodnotové žebříčky se mění s odcizováním se přírodě i sousedům. Komunity se rozpadají, tvoří se sice nové, ale často jen účelové a konzumně zaměřené. Místní venkovská společenstva, ve kterých takřka mizí anonymní prostředí, dokáží tyto negativní jevy do jisté míry eliminovat.

2.4.6 KULTURNÍ FUNKCE A NAVAZUJÍCÍ AKTIVITY

Tato funkce zemědělství úzce souvisí s předešlými. Spočívá v ochraně a rozvoji dědictví venkova a k sounáležitosti obyvatel s jejich prostředím. Kulturní funkce venkova přispívá k udržení a rozvoji tradic, obyčejů a zvyků. Podporou kulturní funkce jsou společenské aktivity lidové umělecké tvořivosti (podpora místních tradičních řemesel, obnova tradičních prvků oblečení, bydlení), zájmové činnosti přispívající k udržení tradic (ochotnické divadlo, hudební a pěvecké kroužky, soubory, nářečí, lidové písně, pověsti), církevní sdružení a svátky (vánoční koledy, betlémy, poutě), lidové tradiční slavnosti (plesy, masopust, svatby, dožínky, hubertovské jízdy, poslední leče, posvícení, májové veselice, vinobraní a spolkové činnosti (hasiči, rybáři, zahrádkáři, myslivci apod.), sportovní, environmentální, kulturní aktivity, vydávání publikací, pořádání soutěží, výstav apod.). Uvedené činnosti jsou často spojeny s kulturou stravování, tradiční gastronomií i gastronomickými slavnostmi (dny vína, piva, jahod, třešní a různých produktů či jídel typických pro místo či region).

2.5 SOCIÁLNÍ ZEMĚDĚLSTVÍ Z POHLEDU MIMOPRODUKČNÍCH FUNKCÍ A AKTIVIT

Sociální zemědělství je z pohledu naplňování mimoprodukčních funkcí a realizace mimoprodukčních aktivit do značné míry specifické. Jak už z jeho názvu vyplývá, v rámci naplňování mimoprodukčních funkcí hraje významnou roli právě sociální pilíř. Sociální a socio-ekonomická funkce však zpravidla není jedinou, která je v rámci sociálního zemědělství naplňována výrazněji. Vzhledem k obvykle komplexnějšímu přístupu subjektů zapojených do sociálního zemědělství k hospodaření, bývá často výrazněji naplněna mimo jiné i funkce kulturní, rekreační a zdravotní funkce a funkce environmentální.

2.5.1 ENVIRONMENTÁLNÍ FUNKCE V SOCIÁLNÍM ZEMĚDĚLSTVÍ

Environmentální funkce zemědělství bývá obvykle pozitivněji naplňována zemědělskými systémy, které se snaží o šetrnější přístup k životnímu prostředí. Typickým příkladem je ekologické zemědělství. V řadě zemí platí, že subjekty realizující sociální zemědělství jsou zároveň certifikovány v ekologickém režimu hospodaření. Právě snaha o holistický přístup k zemědělství a jeho aktivitám a souběžně časté zaměření na méně intenzivní zemědělskou výrobu spolu s orientací převážně na místní trhy způsobuje, že i plnění environmentální mimoprodukční funkce bývá v rámci sociálního zemědělství pozitivní.

SOCIÁLNÍ ZEMĚDĚLSTVÍ A ENVIRONMENTÁLNÍ MIMOPRODUKČNÍ FUNKCE:

- Časté propojení s ekologickým zemědělstvím
- Extenzivnější postupy
- Rozvoj regionality
- Holistický přístup k zemědělským aktivitám

2.5.2 REKREATIVNÍ A ZDRAVOTNÍ FUNKCE V SOCIÁLNÍM ZEMĚDĚLSTVÍ

Tuto funkci, respektive zejména její druhou (zdravotní) část naplňuje sociální zemědělství již ze své podstaty v podobě péče o většinu cílových skupin klientů. Pestrá škála terapeutických a ozdravných aktivit však nemusí být dostupná pouze pro klienty konkrétního subjektu, nezřídka je např. hipoterapie, či jiné aktivity, přístupná i pro veřejnost a může sloužit jako další činnost podílející se na ekonomické udržitelnosti sociální farmy.

Některé sociální farmy navíc nabízí i další činnosti zahrnutelné pod rekreativní a zdravotní mimoprodukční funkci, jako je např. agroturistika, pořádání teambuildingů, či zážitkových pobytů. Právě zpravidla diverzifikovanější zemědělské aktivity, zázemí a zařízení pro klienty a celkově osobnější přístup na sociálních farmách, umožňují rozvoj řady aktivit s rekreativním charakterem, přičemž přivedení zájemců o tyto aktivity přímo na farmu je dalším krokem využitelným i marketingově.

2.5.3 SOCIÁLNÍ A SOCIO-EKONOMICKÁ FUNKCE V SOCIÁLNÍM ZEMĚDĚLSTVÍ

Samotná sociální a socio-ekonomická funkce bývá v rámci sociálního zemědělství naplňována v několika rovinách. Tou nejzřejmější je práce s osobami s různými stupni a druhy znevýhodnění, což je samotnou podstatou sociálního zemědělství. Ať už mluvíme o terapii, vzdělávání či zaměstnávání klientů, vždy je jejich zapojením do zemědělských činností sociální funkce výrazně pozitivně naplňována.

Další rovinou naplňování sociální, resp., socio-ekonomické funkce je:

- Tvorba pracovních míst
- Udržení lidí ve venkovské krajině

Sociální zemědělství svou podstatou vytváří další pracovní místa, která v klasickém zemědělství, zejména v jeho intenzivních formách, nejsou potřeba (typicky zaměstnanci pečující o klienty) a zároveň častěji sahá k postupům a činnostem náročnějším na potřebu lidské práce, což přináší ve směru zaměstnanosti další příležitosti. Sociální farmy také velmi často vedle primární zemědělské produkce rozvíjí i zpracování a pestrou škálu služeb, čímž vzniká další prostor pro tvorbu pracovních míst a tím pozitivně naplňování sociální funkce.

Významným přínosem k pozitivnímu naplnění sociální funkce zemědělství je v případě sociálního zemědělství i častá snaha o propojení se s místními komunitami a tendence zkvalitňovat jejich životní prostor. Vedle nabídky produktů a služeb jde i o činnosti zařaditelné např. pod kulturní či estetické mimoprodukční aktivity, které ve výsledku vytvářejí příznivější prostor pro život na venkově, přispívají k posilování venkovských komunit a tím se podílí na zpomalení či dokonce zastavení odlivu obyvatel z venkovské krajiny.

2.5.4 KULTURNÍ FUNKCE V SOCIÁLNÍM ZEMĚDĚLSTVÍ

Řada subjektů činných v sociálním zemědělství považuje za důležitý aspekt i komunikaci se svým okolím. Souběžně jsou aktivity, jimiž se kulturní funkce naplňuje, vítanou činností i pro klienty sociálního zemědělství. Pořádání či spoluúčast na různých kulturních akcích spojených např. s milníky zemědělského roku či lokálními tradicemi posiluje postavení subjektu a zpravidla zlepšuje vztahy s místní komunitou. Kromě přímého ekonomického přínosu, který tyto aktivity mohou pomoci zajistit (např. v podobě prodeje vlastních produktů během akce), jsou velmi důležité i z pohledu osvěty a souběžně propagace, lze je tedy využívat i marketingově.

2.6 PŘÍNOS MIMOPRODUKČNÍCH AKTIVIT PRO UDRŽITELNOST SOCIÁLNÍ FARMY

Sociální zemědělství může jen ve výjimečných případech konkurovat intenzivním formám konvenčního zemědělství přímo v rámci zemědělské prvovýroby. Udržitelnost sociálních farem se tak zpravidla opírá i o další pilíře, přičemž právě mimoprodukční aktivity jsou jedním z nich.

Řada mimoprodukčních aktivit může být ekonomicky rentabilní a z pohledu ekonomické bilance sociální farmy i významnější, než samotná prvovýroba. Soustředíme-li se na přímý ekonomický efekt, jde zejména o zušlechťování produktů zemědělské výroby (zpracování) a o služby, které může sociální farma/podnik nabízet. V rámci zpracování lze navíc nalézt vhodné aktivity takřka pro každou cílovou skupinu sociálního zemědělství.

Další mimoprodukční aktivity nepřinášejí přímý ekonomický profit, ale mohou pomáhat při budování značky a vytváření jména sociální farmy/podniku. Limitujícím prvkem v rozvoji mimoprodukčních aktivit je nákladnost některých z nich, proto je při jejich plánování a realizaci zpravidla nutné preferovat ty, u nichž jsou předpokládány nejnižší investice, nebo je vysoká pravděpodobnost rychlé návratnosti těchto investic.

2.7 MIMOPRODUKČNÍ FUNKCE A AKTIVITY V SOCIÁLNÍM ZEMĚDĚLSTVÍ JAKO NÁSTROJ MARKETINGU A KOMUNIKACE

V některých regionech stále panuje určitá nedůvěra k některým cílovým skupinám sociálního zemědělství a sociální farmy/podniky mohou být vnímány jako nežádoucí cizorodý prvek. Vzhledem k tomu, že většina subjektů zapojených do konceptu sociálního zemědělství funguje zejména v rámci lokálního trhu a lokálních komunit, je důležité, aby byly v místě svého působení vnímány a přijímány pozitivně. K dosažení tohoto stavu lze využít právě i mimoprodukční aktivity. Význam ještě roste, pokud se sociální podnik/farma orientuje i na ekonomickou soběstačnost v podobě prodeje produktů či služeb.

Zejména v rámci aktivit navázaných na rekreativní a zdravotní a kulturní funkci, jako je pořádání různých akcí a událostí souvisejících např. s průběhem zemědělského roku (dožínky, tematické akce navázané na sezónnost jednotlivých plodin...) lze přilákat potenciální budoucí zákazníky a navázat s nimi kontakt. Z marketingového hlediska je přilákání potenciálních zákazníků na místo vzniku produktu velmi důležitým prvkem, který motivuje k nákupu produktů, služeb, či obecně k podpoře mnohem více osob, než prosté informování např. formou videí, letáků, atp. V rámci komunikace s místní komunitou pak „otevřením bran“ mizí strach z neznáma.

K získání pozitivních vztahů se svým okolím však mohou subjekty zapojené do sociálního zemědělství využít i další mimoprodukční aktivity. Dobře viditelné a pozitivně vnímané je např. zušlechťování okolí v rámci naplňování environmentální, estetické, či historické mimoprodukční funkce. Zde jde např. o údržbu krajiny či veřejné zeleně, opravu objektů (kapličky, boží muka), budování míst pro relaxaci a rekreaci, atp.

Důležité je i informování o přidaných hodnotách, které sociální zemědělství přináší, a to zejména v těch případech, kdy nejsou tyto přidané hodnoty přímo viditelné a hmatatelné na samotném produktu. Ačkoliv např. sýr vyrobený na sociální farmě může mít stejné nutriční i sensorické vlastnosti jako sýr z konvenční farmy, zdůraznění přidaných hodnot (produkt sociálního zemědělství, regionalita, využití ruční práce, šetrnost k životnímu prostředí, atp.), které na něm nejsou přímo nijak vidět, motivuje některé cílové skupiny zákazníků k nákupu, a to i za vyšší ceny. Torba tohoto typu přidaných hodnot a zaměření se na vytváření produktů, které tyto přidané hodnoty kumulují, může být jednou z cest k ekonomické udržitelnosti sociální farmy.

2.8 MOŽNOSTI PODPORY MIMOPRODUKČNÍCH FUNKCÍ

Podpora multifunkčního zemědělství je závislá na vnějších faktorech, jako je environmentální a zemědělská politika či tržní síly, a proto je prostorově diferencovaná. V horských a dalších produkčně méně příznivých oblastech ANC (Areas with Natural Constraints) klesá konkurenceschopnost podniků v primární zemědělské produkci. Pro vyrovnávání této nepřízně slouží podpora ANC. Má-li být udrženo osídlení krajiny a její management, je nutno hledat jiné zdroje příjmů při komparativním využití místních zdrojů. Řada zdrojů je propojena s různými národními programy, v případě ČR je to např. Integrovaný regionální operační program, Operační program Zaměstnanost, či Operační program Životní prostředí. Základní podpora multifunkčního zemědělství vychází z Programů rozvoje venkova. V současném se stávající Společná evropská politika rozvoje venkova se zaměřuje na tři hlavní cíle:

1. Zlepšování konkurenceschopnosti zemědělství a lesnictví
2. Zlepšování životního prostředí a krajiny
3. Zlepšování kvality života ve venkovských oblastech a podpora diverzifikace hospodářství venkova

Metodickým nástrojem, jehož pomocí se může realizovat spolupráce zemědělců s venkovskými komunitami, je Strategie komunitně vedeného místního rozvoje SCLLD (LEADER) prostřednictvím Místních akčních skupin (MAS). Podpora pak přísluší zvláště projektům, které jsou v souladu s místní rozvojovou strategií a které využívají partnerství veřejného a soukromého sektoru a přispívají ke zvýšení atraktivity a zajímavosti prostředí.

Možnosti přechodu na multifunkční hospodaření závisí na přírodních a socioekonomických podmínkách, podnikatelské a manažerské schopnosti farmáře či dalších aktérů, formě vlastnictví obhospodařované půdy, přístupu ke kapitálu a možnosti podpor i řadě dalších faktorů. Tab. X přináší výčet faktorů, jak osobní charakteristiky podnikatele a charakteru podniku, tak i faktorů vnějších, které mohou jak rozhodování, tak následně funkci podniku z hlediska uplatnění mimoprodukčních funkcí ovlivnit.

OSOBNÍ	PODNIKOVÉ (ZEMĚDĚLSKÉ)	PODNIKOVÉ (NEZEMĚDĚLSKÉ)
<ul style="list-style-type: none"> • kvalifikace <ul style="list-style-type: none"> - dosažené vzdělání - profesionální kvalifikace • věk • pohlaví • mobilita • flexibilita • subjektivní factory (individuální preference nebo sociální závazání) • zdraví • informace o nezemědělských možnostech zaměstnání 	<ul style="list-style-type: none"> • stanoviště podniku <ul style="list-style-type: none"> - silný/slábý průmysl - průmysl blízko/daleko • vzdálenost pracovního místa • volná pracovní kapacita • organizace podniku • návaznosti (velikost, struktura, fáze životního cyklu) 	<ul style="list-style-type: none"> • stav trhu práce • pracovní doba • mzdová úroveň • nárůst příležitostí • stabilita zaměstnání • konjunkturální náchylnost • sezónní náchylnost • kvalifikace a možnosti přeškolení

Faktory mající vliv při volbě nezemědělských možností výdělku.

Ideálním stavem multifunkčního subjektu (podnik, region) je dobře rozvinutý a vyváženě využívaný ekonomický, sociální a environmentální kapitál. Takový multifunkční útvar dosahuje vysokého stupně rezilience – tedy schopnosti absorbovat vnější negativní dopady a být plně funkční.

2.9 PŘÍKLADY VHODNÝCH MIMOPRODUKČNÍCH AKTIVIT PRO RŮZNÉ CÍLOVÉ SKUPINY

Výčet mimoprodukčních funkcí zemědělství a aktivit, které k jejich naplnění přispívají, je rozsáhlý. Uskutečnění některých aktivit může bránit řada vnějších a vnitřních faktorů (viz. Tab.X). V podnicích sociálního zemědělství musí být při výběru vhodných aktivit vedle kritérií ovlivňujících běžnou zemědělskou činnost zhodnotit i některá navíc. Zemědělec bude limitován při výběru aktivit a plnění mimoprodukčních funkcí možnostmi a potřebami cílové skupiny, která s ním participuje a současně potenciálem podniku i svým vlastním. U některých cílových skupin bude manažerem aktivit bez potřeby pomoci zvenčí, jindy, zvláště v případě hendikepovaných klientů, bude potřebovat terapeutickou a další pomoc do takové míry, že bude pouze poskytovatelem prostředí a prostředků k aktivitě. Volba vhodných mimoprodukčních aktivit pro konkrétní situace je klíčovým faktorem pro udržitelnost subjektu.

Tvorba a údržba krajinných prvků přináší mnoho příležitostí pro realizaci aktivit spadajících do sociálního zemědělství. Autor: Jan Moudrý

PŘÍKLAD 1. ENVIRONMENTÁLNÍ FUNKCE A NA NI NAVAZUJÍCÍ AKTIVITY V SOCIÁLNÍM ZEMĚDĚLSTVÍ

Příkladem aktivity naplňující environmentální mimoprodukční funkci je zakládání a údržba krajinných prvků. V rámci této aktivity jsou v zemědělské krajině vytvářeny nové a udržovány stávající krajinné prvky. Konkrétním příkladem krajinného prvku jsou křovinné pásy. Vlastní činnost při jejich zakládání spočívá v přípravě terénu, výsevu bylin, výsadbě keřů a případně stromového patra, tvorbě oplůtků, atp. Údržba pak zpravidla spočívá v prořezávání, sečení bylinného patra a odklizení fytomasy. Environmentální dopad křovinných pásů spočívá např. v omezení větrné a při správné distribuci a orientaci i vodní eroze, zadržení vody, nárůstu biodiverzity (hmyzu, ptactva i zvěře a dalších organismů), plněna může být i estetická funkce, kdy křovinné pásy diverzifikují a zkrášlují krajinu.

Klienti: Jde o aktivitu umožňující širokospektrální uplatnění, jednotlivá omezení vyplývají z konkrétního reliéfu terénu, dostupnosti prvků, atp. Na tvorbě a údržbě krajinných prvků se tak může podílet pestrá škála cílových skupin, méně vhodné tyto aktivity mohou být např. pro osoby s výraznějším omezením pohybu, případně pobytu v otevřeném venkovním prostoru.

Farma: Tvorba krajinných prvků může probíhat na zemědělské půdě takřka bez ohledu na typ farmy. Je realizovatelná jak na pozemcích velkých intenzivně hospodařících subjektů, tak na malých rodinných farmách. Aktivita může být uskutečňována přímo na sociální farmě, či jako služba pro ostatní hospodařící subjekty.

Navazující funkce: estetická

PŘÍKLAD 2. REKREATIVNÍ A ZDRAVOTNÍ FUNKCE A NA NI NAVAZUJÍCÍ AKTIVITY V SOCIÁLNÍM ZEMĚDĚLSTVÍ

Jedním z příkladů plnění rekreativní a zdravotní funkce zemědělství může být interakce se zvířaty např. ve formě hippoterapie. Jízda na koni je zvláště v poslední době oblíbenou formou využívání volného času, rekreace i rehabilitace. Hippoterapie je fyzioterapeutická metoda využívající trojrozměrný pohyb koňského hřbetu. Probíhá na koni se speciálním výcvikem pod vedením fyzioterapeuta či ergoterapeuta. Hippoterapie může být prováděna jen s písemným souhlasem lékaře.

Klienti: Funguje pro ergoterapii (ve smyslu péče o zvíře) a zároveň je zvíře terapeutickým nástrojem. Tento typ léčby využijí např. lidé, kteří mají skoliózu, lidé po úrazech páteře, ztrátě končetin. Nejpočetnější klientskou skupinou jsou děti s diagnózou dětská mozková obrna (DMO). Klienty zpravidla spojuje základní problém: porušený pohyb, ať už v důsledku vnějšího zásahu, nebo je důvodem vrozené postižení mozku.

Farma: Nároky na vybavení stáje, jízdárny, vycvičení koní a vzdělání trenéra či terapeuta jsou finančně i z časového hlediska vysoké. Obvykle se jedná o dlouhodobý proces. Zpočátku je provozována jen jízda na koni pro využití vlastního volného času i služeb zákazníkům. Později se mohou přidat různé formy výcviku jezdců i koní. Vlastní hippoterapie je licencovanou odbornou činností. Pozvedává však původně jednoduchou činnost na mnohem vyšší úroveň a zvyšuje významně efektivnost a prestiž zemědělství.

Navazující funkce: Kulturní, sociální a socio-ekonomická, vzdělávací

PŘÍKLAD 3. SOCIÁLNÍ A SOCIO-EKONOMICKÁ FUNKCE A NA NI NAVAZUJÍCÍ AKTIVITY V SOCIÁLNÍM ZEMĚDĚLSTVÍ

Typickými aktivitami plnícími sociální a socioekonomickou funkci jsou zpracovatelské činnosti. Příkladem může být výroba moštů a křížal navazující na sklizeň jablek. Cílové skupiny se mohou podílet už na sklizni, třídění a ukládání produkce ke skladování. Při výrobě moštů pak jsou hlavními činnostmi úvodních etap praní, drcení, lisování a filtrace. Při výrobě křížal opět praní materiálu, krájení, sušení, případně balení a značení. Ekonomický efekt prodeje výrobků bude pokrývat část nákladů na vlastní výrobu i práci klientů. Jeho výše je značně rozdílná, vždy nižší než u běžných zaměstnanců, závislá především na cílové skupině.

Klienti: Náročnost jednotlivých zmíněných operací je rozdílná. Ruční práce (trhání a ukládání ovoce, přenášení, praní), vyžadují zvládnutí úkonů vyžadujících hrubou a jemnou motoriku, sebeobslužnosti a pracovních kompetencí. Práce s technikou (řezačka, lis, sušička aj.) vyžaduje schopnost ovládat zařízení z hlediska bezpečnosti práce i zpracovatelského postupu. Kromě toho je nutná ještě jistá úroveň spolehlivosti a zodpovědnosti. Je potřeba dobře vybírat vhodné zaměstnance z řad klientů a směřovat je k základní obsluze strojů, zařízení, atp.

Farma: Zpracování ovoce může probíhat takřka ve všech typech podniků. V závislosti na komplexnosti a technologické úrovni zpracování se výrazně liší i potřebné vybavení a náklady na něj, existuje ale celá řada nenáročných metod zpracování vhodných i pro nejmenší farmy s limitovanými možnostmi investic do vybavení. Zpracovatelské činnosti je možno provádět v rámci vlastní farmy i smluvně pro jiný podnik.

Navazující funkce: vzdělávací

PŘÍKLAD 4. ESTETICKÁ FUNKCE A NA NI NAVAZUJÍCÍ AKTIVITY V SOCIÁLNÍM ZEMĚDĚLSTVÍ

Estetickou funkci mohou velmi dobře plnit různé aktivity zajišťující pořádek a upravenost prostředí. Mezi běžné činnosti toho typu patří úklidové práce, odstraňování odpadků, péče o veřejné prostory (zametání, čištění, natírání aj. formy zkrášlování) a také péče o veřejnou zeleň. Sem patří sečení trávy, úklid spadaného listí a větví, výsadba květinových záhonů a péče o ně. Součástí aktivit může být i příprava výsadby předpěstovaním sazenic v časně jarním období, úprava ploch k výsadbě (rytí, zapravení kompostu, vyměření záhonů...).

Klienti: V relaci k náročnosti na obsluhu a bezpečnost při práci při údržbě obecní zeleně lze uplatnit klienty s vyšší mírou pracovních kompetencí a se schopností pracovat v místě vyžadujícím interakci s okolím. Zohledněny musí být i vyšší nároky na kvalitu práce.

Farma: Péče o zeleň může mít charakter jednorázových, občasných nebo trvale se opakujících aktivit ačkoliv se během roku jejich náplň mění. Práce jsou obdobné zahradnickým činnostem a vyžadují i podobné pomůcky (rýče, lopaty, kolečka, nůžky, sekačky trávy, křovinořezy...).

Navazující funkce: Kulturní, sociální a socio-ekonomická, vzdělávací

PŘÍKLAD 5. KULTURNÍ FUNKCE A NA NI NAVAZUJÍCÍ AKTIVITY V SOCIÁLNÍM ZEMĚDĚLSTVÍ

Zajímavými činnostmi, které naplňují kulturní funkci zemědělství, jsou společenské akce pořádané u příležitosti pro zemědělce významných událostí, jako je například ukončení sklizně obilí - žní. V souvislosti s přípravou a realizací těchto akcí se nabízí pestrá škála aktivit vhodných pro různé cílové skupiny. Patří sem např. vázání věnců a kytic z obilí a lučních květin, ozdobení alegorického vozu, příprava slavnostního oblečení, krojů nebo tradičních obleků, ale i tvorba a realizace doprovodného programu, jako je např. secvičení kulturního pásma (lidové písně, tance, děkovná řeč přírodě a hospodáři), předvedení tradičních způsobů sklizně (pletení povřísel, vázání snopů, mláčení cepem), mletí mouky na ručním mlýnku, pečení chleba a koláčů a mnoho dalších aktivit v závislosti na zkušenostech organizátorů, dostupnosti potřebných pomůcek, atd.

Klienti: Pořádání jednorázových akcí je vhodnou aktivitou pro celou škálu cílových skupin, důležitým aspektem je možnost zapojení rodinných příslušníků. Je možné zapojit i osoby, které mají sníženou schopnost dlouhodobě se integrovat do pracovního nebo terapeutického procesu.

Farma: Kulturní akce mohou mít „rodinný“ charakter s uzavřenou společností (malý až středně velký podnik a nevelký počet členů cílové skupiny), ale mohou mít až velmi rozsáhlou, mediálně zveřejněnou, finančně i organizačně podporovanou (obcí, MAS, sponzoři...) podobu. Důležitá je kreativita zemědělce a jeho spolupracovníků, ale i motivace a schopnosti členů cílové skupiny spolupracovat.

Navazující funkce: estetická, historická, vzdělávací, sociální a socio-ekonomická

Správná volba mimoprodukčních aktivit přináší vedle pozitivního naplňování mimoprodukčních funkcí zemědělství také další benefity, které mohou být pro sociální farmu klíčové. Mimoprodukční aktivity se mohou stát silným ekonomickým pilířem zabezpečujícím udržitelnost sociální farmy/podniku, je však nutné vybírat ty nejvhodnější pro danou situaci a zohledňovat při výběru nejen faktory běžné pro klasickou zemědělskou produkci, ale i specifika sociálního zemědělství vyplývající z práce s konkrétními cílovými skupinami.

2.10 AKTIVITY A CVIČENÍ

2.10.1 POPIS PLNĚNÍ MIMOPRODUKČNÍCH FUNKCÍ NA MODELOVÉ FARMĚ

(Práce ve dvojicích, skupinové prezentace, diskuse ve skupinách)

Na příkladu modelové farmy (farma navštívená během exkurze, či prezentovaná vyučujícím) popište plnění mimoprodukčních funkcí

- Označte míru plnění jednotlivých mimoprodukčních funkcí na škále od 1 (nejméně) do 10 (nejvíce) a zdůvodněte své hodnocení
- Odhadněte dopady současného stavu plnění mimoprodukčních funkcí
- Identifikujte faktory ovlivňující plnění mimoprodukčních funkcí

2.10.2 POPIS PLNĚNÍ MIMOPRODUKČNÍCH AKTIVIT NA MODELOVÉ FARMĚ

(Práce ve dvojicích, skupinové prezentace, diskuse ve skupinách)

Na příkladu modelové farmy (farma navštívená během exkurze, či prezentovaná vyučujícím) popište realizaci mimoprodukčních aktivit

- Stručně popište mimoprodukční aktivity realizované na farmě
- Identifikujte mimoprodukční funkce, na něž mají realizované aktivity největší dopad, označte míru tohoto dopadu na škále od 1 (nejméně) do 10 (nejvíce) a zdůvodněte své hodnocení
- Navrhněte další mimoprodukční aktivity realizovatelné na dané farmě, vezměte v potaz aspekty jako např. individualitu lidí na farmě, spolupracující partnery (organizace), motivaci, historii sociálních aktivit, atd.
- Identifikujte silné a slabé stránky mimoprodukčních aktivit navrhovaných Vašimi kolegy

2.10.3 NÁVRHY VHDNÝCH MIMOPRODUKČNÍCH AKTIVIT PRO MODELOVÉ FARMY / SITUACE / CÍLOVÉ SKUPINY

(Brainstorming, práce ve dvojicích, skupinové prezentace, diskuse ve skupinách)

Vyberte náhodnou cílovou skupinu klientů a navrhněte vhodné mimoprodukční aktivity pro tuto cílovou skupinu. Následně se pokuste navrhnout nové či upravit stávající aktivity modelové farmy (farma navštívená během exkurze, či prezentovaná vyučujícím) v souladu s potřebami a možnostmi této cílové skupiny

- Formou brainstormingu navrhněte možné aktivity (skupinová práce)
- Stručně popište vybrané nově navrhované mimoprodukční aktivity
- Identifikujte silné a slabé stránky mimoprodukčních funkcí navrhovaných Vašimi kolegy

2.10.4 PROPOJENÍ MIMOPRODUKČNÍCH AKTIVIT S FUNKCEMI

(Individuální práce, skupinové prezentace, diskuse)

Vyberte náhodnou mimoprodukční aktivitu a identifikujte její propojení s mimoprodukčními funkcemi

- Identifikujte mimoprodukční funkci, na kterou bude mít daná aktivita největší dopad
- Identifikujte ostatní mimoprodukční funkce, na které bude mít daná aktivita dopad a vyjádřete váhu tohoto dopadu na škále od 1 (nejméně) do 10 (nejvíce) a zdůvodněte své hodnocení
- Vyjádřete vztah mezi danou aktivitou a mimoprodukčními funkcemi graficky

2.11 NÁMĚTY NA DOMÁCÍ ÚKOL

Navštivte libovolný zemědělský podnik ve svém okolí, zdokumentujte (popis, fotografie) plnění mimoprodukčních funkcí a navrhněte vhodné mimoprodukční aktivity se zapojením vybrané cílové skupiny sociálního zemědělství.

2.12 HODNOCENÍ

- Test teoretických znalostí (standardní písemný test)
- Hodnocení schopnosti identifikovat vztahy mezi mimoprodukčními funkcemi a aktivitami
- Hodnocení schopnosti navrhovat optimální mimoprodukční aktivity pro modelové farmy a cílové skupiny sociálního zemědělství
- Hodnocení schopnosti formulovat, prezentovat a obhájit navrhované mimoprodukční aktivity

TIPY A POZNÁMKY PRO PEDAGOGY

Před návštěvou farmy upozorněte student na potřebu odpovídajícího oblečení a obutí

Pro studentské aktivity vyberte vhodné farmy, na kterých je realizováno více typů mimoprodukčních aktivit

Pro případ příliš obecných diskusí, či pasivity studentů, mějte připravena kontroverzní a provokativní témata. Nevyjadřujte svůj názor a argumenty před diskusí a vystupujte spíše jako moderator.

2.13 ODKAZY

<http://www.socialni-zemedelstvi.cz/> (social farming in the Czech republic – information, documents, news, contacts...)

<http://www.fao.org/faostat/en/#home> (Food and Agriculture Organization of the United Nations – data, statistics, information...)

https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/cap-glance_en (The Common Agricultural Policy – information, documents...)

<https://www.eesc.europa.eu/en/our-work/opinions-information-reports/opinions/eesc-opinion-social-farming> (European Economic and Social Committee – EESC Opinion: Social farming)

<https://op.europa.eu/cs/publication-detail/-/publication/1d7f9705-b154-44df-a256-0fd5eba64aca/> (The European Agricultural Fund for Rural Development - Rural development priorities 2014-2020)

2.14 LITERATURA

EAFRD European Agricultural Fund for Rural Development. *Commission Regulation (EC) No 259/2008.*

Hassink, J. & M. van Dijk, (eds.) (2006). *Farming for Health: Green-Care Farming Across Europe and the United States of America.* Dordrecht, Springer.

Hudcová, E., Chovanec, T., Moudrý, J. (2018). *Development of the Social Farming in the Czech republic (Methodologies 1-4)*. CpKP, České Budějovice.

Pateman, T. (2011). Rural and urban areas: comparing lives using rural/urban classifications. *Reg Trends* 43, 11–86. <https://doi.org/10.1057/rt.2011.2>

Ujj, A., Čurná, V., Chovanec, T., Csapó, B., Kléger, A., Kmita-Dziasek, E., Król, J., Lacko-Bartošová, M., Moudrý, J. (2017). *Social Farming Best Practice Collection in Visegrad Countries*. 1st ed., Szent István Egyetemi Kiadó Nonprofit Kft., Gödöllő.

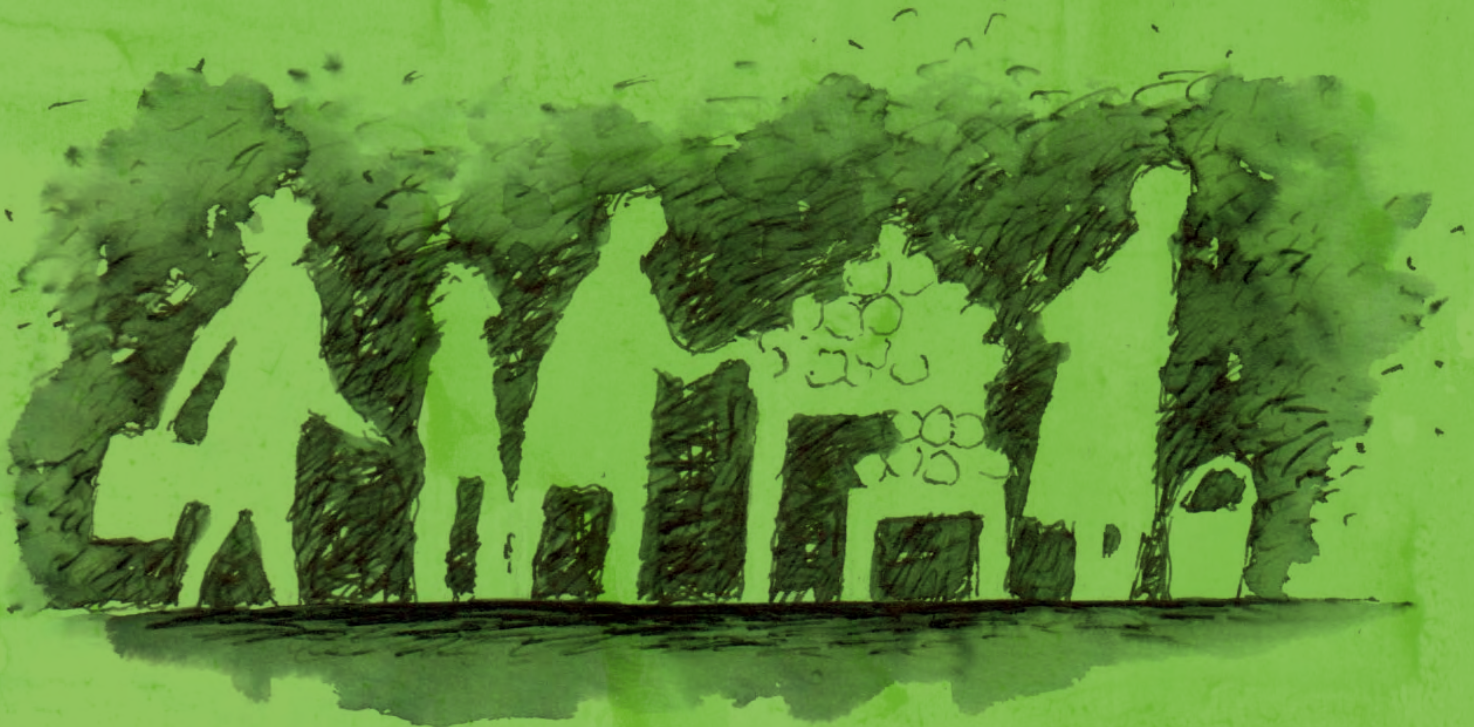
Váchal, J., Moudrý, J. (2002). *Projektování trvale udržitelných systémů hospodaření*. JU ZF v Č. Budějovicích.

Wilson, G.A.(2007). *Multifunctional Agriculture: A Transition Theory Perspective*, CABI, pp. 374, ISBN 1845932579, 9781845932572

ODDÍL 3

PRODUKTY SOCIÁLNÍHO ZEMĚDĚLSTVÍ V KRÁTKÉM DODAVATELSKÉM ŘETĚZCI

Apolka Ujj, Paulina Jancsovszka, Csaba Bálint

PRAKTICKÉ INFORMACE: ČASOVÁ NÁROČNOST, MÍSTO, NÁSTROJE A MATERIÁLY

Časová náročnost: přednáška (teorie) 2x45 minut; 1. cvičení 90 minut; 2. cvičení 60 - 90 minut (v závislosti na velikosti skupiny)

Místo: učebna, sociální farma

Nástroje a materiály: počítač, tištěné články, papír na flipchart, fixy

VÝUKOVÉ CÍLE/ÚKOLY A ÚROVEŇ

Cílem této kapitoly je představit a vysvětlit pojem krátkých dodavatelských řetězců, jeho sociálně-ekonomické a udržitelné vztahy, jakož i příležitosti a rizika tohoto typu tržní distribuce v souvislosti s produkty sociálního zemědělství.

ABSTRAKT

Roli místních potravin, a s tím souvisejících krátkých dodavatelských řetězců, je věnována stále větší pozornost jak nevládních organizací, tak i subjekty s rozhodovací pravomocí na různých úrovních. Může totiž vyřešit spotřebitelům i výrobcům mnoho problémů konvenčního potravinářského průmyslu. Tyto dodavatelské řetězce obvykle zapojují místní producenty, kteří spolupracují na propagaci místního trhu s potravinami. Tato partnerství pomáhají oživit venkovská hospodářství, vytvářet nové způsoby prodeje místních produktů a přilákat nové typy zákazníků. Podporují také spolupráci mezi místními ekonomikami, cestovním ruchem a potravinářstvím.

Nákup lokálně produkovaných potravin také podporuje udržitelný rozvoj snížením přepravních nákladů, emisí CO₂ a snižuje také degradaci venkovských silnic dopravním přetížením a dopravními nehodami.

Tato kapitola představuje koncept krátkého dodavatelského řetězce, jeho sociálně ekonomické a udržitelné vztahy, stejně jako příležitosti a rizika tohoto typu tržní distribuce v kontextu sociálního zemědělství.

KLÍČOVÁ SLOVA

Krátké dodavatelské řetězce, sociální zemědělství, marketingové aktivity, místní potravinový systém, komunitou podporované zemědělství (KPZ)

3.1 ÚVOD

V případě sociálních farem může představovat skutečnost, že výroba probíhá za přispění sociálně znevýhodněných osob, speciální přidanou hodnotu potravinářských výrobků, a to zejména na místních trzích. Účast na výrobním procesu a pozitivní zpětná vazba od místních spotřebitelů mohou posílit pocit naplnění u klientů a jejich spojení s místní širší komunitou. Sociální mise výše uvedených skutečností lze doplnit dalšími ekologickými a ekonomickými přínosy krátkých dodavatelských řetězců.

3.2 POTRAVINOVÝ SYSTÉM, DODAVATELSKÝ ŘETĚZEC, MÍSTNÍ POTRAVINOVÝ SYSTÉM

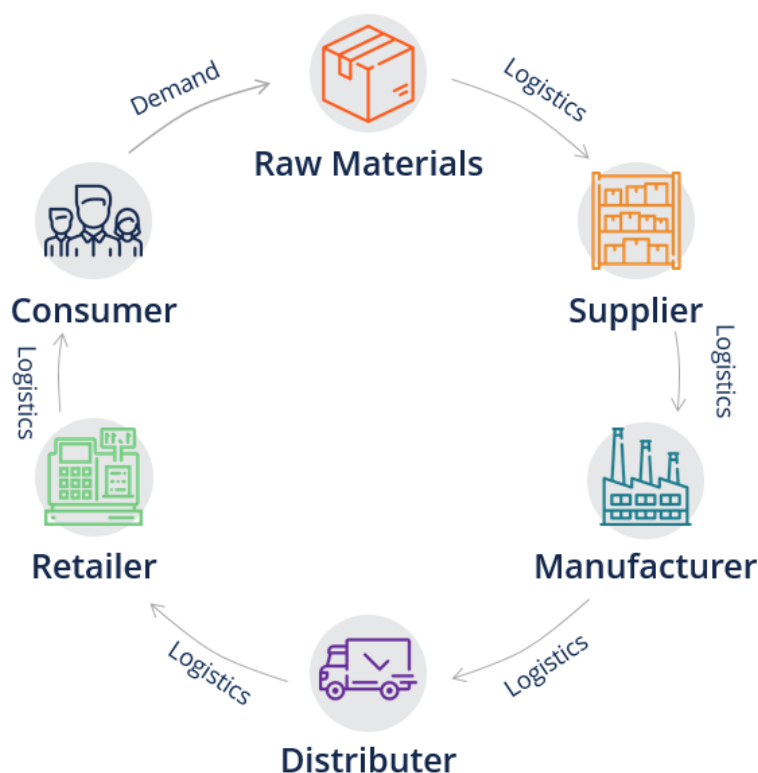
Produkce, zpracování, doprava a marketing potravin se staly národní, a dokonce mezinárodní strategií. Zatímco růst průmyslové výroby potravin slouží k uspokojení rostoucí poptávky, vznikají negativní vedlejší dopady ovlivňující místní ekosystémy a blahobyt místních komunit.

Do potravinového systému patří všechny procesy související s nasycením populace: pěstování, sklizeň, zpracování, balení, přeprava, marketing, konzumace a likvidace potravinových obalů. Spadají do něj také potřebné vstupy a výstupy generované v každé fázi. Potravinový systém lze definovat jako soubor (sít) komplexně vzájemně závislých prvků, které spolupracují za účelem uspokojení potravinových potřeb dané populace v daném prostoru a čase.

Potravinový dodavatelský řetězec lze interpretovat jako síť organizací, které společně provádějí činnosti nezbytné k uspokojení poptávky po určitých produktech, při pohybu zboží v celém řetězci - od získávání surovin po dodání konečnému

příjemci. Zásadní charakteristikou dodavatelského řetězce jsou dvě skupiny dominového efektu: potraviny se přemísťují od zemědělců ke spotřebitelům prostřednictvím výrobních, zpracovatelských, distribučních, maloobchodních a spotřebních procesů, a peníze, které za ně spotřebitelé platí, se od nich v opačném procesu přesouvají přes zprostředkovatele k výrobcům. Kromě toho jsou oba pohyby jídla a peněz usnadněny „taháním“ a „tlačáním“. Výrobci a zpracovatelé tlačí nebo dodávají jídlo, a spotřebitelé shromažďují nebo požadují jídlo, čímž pomáhají dominu (potravině) padat (pohybovat se) ke spotřebitelům. Podobným způsobem výrobci a zpracovatelé tahají peníze a spotřebitelé tlačí peníze, aby usnadnili pohyb peněz od spotřebitelů k producentům.

V širším smyslu zahrnuje potravinový dodavatelský řetězec také vývoj nových produktů, marketing, provoz, finance a služby zákazníkům.

Potravinový dodavatelský řetězec. Zdroj: <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/strategy/supply-chain/>

Do konvenčního zemědělsko-potravinářského dodavatelského řetězce („z farmy na vidličku“) patří tyto hlavní prvky:

- zemědělství dodavatelé (hnojiva, pesticidy, semena, herbicidy atd.);
- zemědělská výroba (rostlinná výroba, chov zvířat, rybolov, lesnictví);
- zpracování potravin (technologie zpracování, skladování, konzervace, balení);
- distribuce (velkoobchod, konvenční marketingové kanály, alternativní kanály, např. prodejní automat, tržnice);
- pohostinství a hromadné stravování.

Dvacáté století umožnilo, kromě rozvoje dopravy, za použití pokročilých chladicích technologií také prodej zboží podléhajícího rychlé zkáze na větší vzdálenosti. Protože se kvůli rostoucí konkurenci produktivita stala klíčovým problémem, obvykle přežily pouze ty neefektivnější farmy. Nárůst v používání hnojiv a chemikálií, jakož i spotřeba oleje, a emise související s dopravou, vedly v mnoha případech k závažným škodám na životním prostředí, byť vzdálené nebo zdánlivě vzdálené od spotřebitele. Současně se objevila kategorie spotřebitelů vnímavá k životnímu prostředí.

Souběžně s těmito procesy se stalo trendem rozšiřování maloobchodních řetězců, které vedlo ke zvýšení tržní síly částí dodavatelského řetězce v blízkosti spotřebitele. V souvislosti s reorganizací marketingových kanálů (zejména v transformujících se zemích), čelí zemědělci značným problémům s připojením se k moderním potravinovým řetězcům a tradiční nástroje zemědělské politiky nezvládají udržet příjmovou pozici producentů. Kromě toho způsobuje pokles zisku také potřeba splnit přísnější normy v oblasti zdraví lidí a zvířat, které vyžadují velké investice. Toto přeskupení mocenských vztahů proto bylo mimo jiné zpochybněno eticky, což se projevilo vznikem etických spotřebitelských hnutí (např. Fair Trade) a bojkotů.

Globalizace potravinářského průmyslu má také dopady na zdraví a důvěru. Když byly výroba a spotřeba potravin vedle sebe, spotřebitelé si mohli být jisti kvalitou potravin, částečně díky vlastním zkušenostem, částečně díky osobnímu povědo-

mí a různým mechanismům sociální kontroly. Globalizace potravinářského průmyslu nutně vedla k institucionalizaci, aby byla zajištěna kvalita, a ke vzniku záruk od vlády a dalších organizací; důvěra spotřebitelů však byla narušena příležitostnými skandály souvisejícími s jídlem (jako je salmonela, spongiformní encefalopatie, barvené maso, koňské maso atd.). V důsledku toho byla formulována potřeba bezpečného a zdravého jídla.

Situace, která vznikla, je typickým problémem udržitelnosti se všemi jeho rozměry (environmentální, sociální a ekonomický). V reakci na tyto procesy bylo zahájeno mnoho „zdola nahoru“ a „spotřebitelem řízených“ iniciativ, např. Fair Trade, freeganismus, komunitní zahrádkářství, vědomá výživa a v této souvislosti popularita určitého stravování atd. Objevily se nové „alternativní“, „post-produktivistické“ potravinové řetězce, aby vyhovely novým požadavkům, jako protiklad (nebo jako doplněk) tradičního průmyslového zásobování potravinami.

Místní potravinový systém je takový, ve kterém se potraviny vyrábějí, zpracovávají a prodávají v dané zeměpisné oblasti. Příkladem místních potravinových systémů jsou farmářské trhy, prodej ze dvora, systémy dodávek zeleninových bedýnek, komunitou podporované zemědělství a systémy veřejného zásobování potravin získaných z daného geografického okruhu. Potraviny směřované v rámci místních potravinových systémů jsou obvykle sledovatelné na konkrétní místo původu a mají charakteristické znaky nebo vlastnosti. Často jsou nezpracované nebo jen lehce zpracované. Doposud neexistuje žádná právně dohodnutá definice místních potravin, ani geografické měřítko toho, co znamená „místní“. Místní lidé jsou většinou zkušení a mají porozumění ve vztahu k většímu zeměpisnému měřítku, jako je regionální, národní nebo globální rovina. Otázka měřítka, kde končí místní oblast a začíná další, je subjektivní, v závislosti na kontextu (například hustota obyvatel, dostupnost a venkovský nebo městský charakter) a účelu. Například supermarkety fungující na vnitrostátní a mezinárodní úrovni často označují celý region, nebo dokonce zemi, za „místní“ zdroj.

3.2.1 KONCEPCE A DEFINICE KRÁTKÝCH DODAVATELSKÝCH ŘETĚZCŮ POTRAVIN

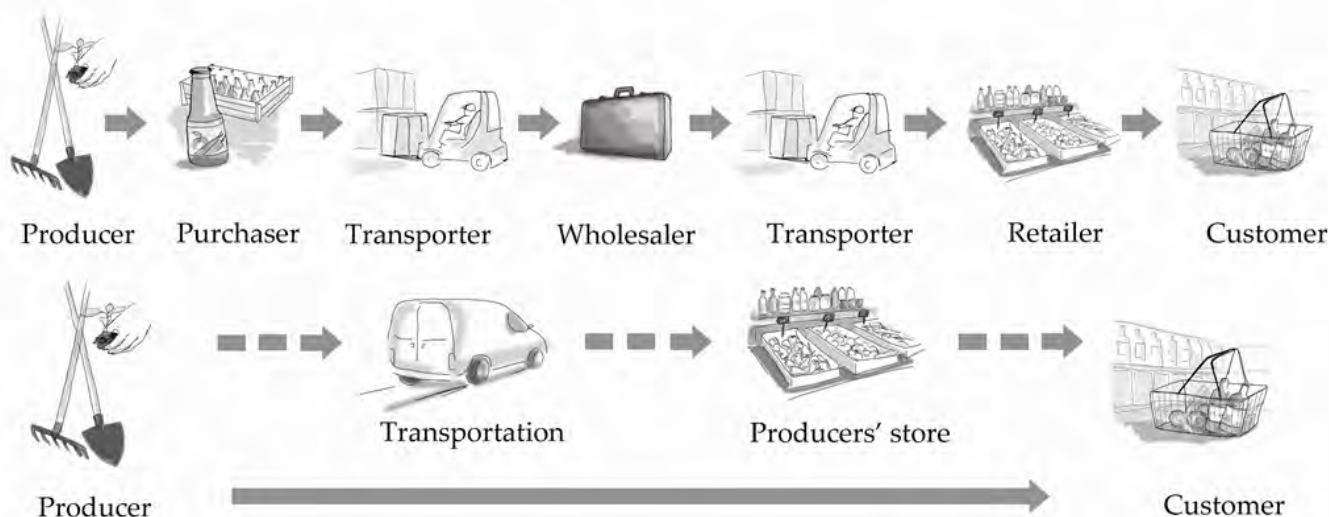
Koncept krátkých dodavatelských řetězců potravin (SFSC) se objevil na přelomu století v souvislosti s širší debatou o „alternativních potravinových řetězcích“, „alternativních potravinových sítích“, nebo „udržitelných potravinových řetězcích“. Výchozím bodem této diskuse je to, že sektory SFSC jsou analyzovány a interpretovány jako strategie ke zlepšení odolnosti rodinných farem, s podporou dotčených spotřebitelů, místních komunit a organizací občanské společnosti. SFSC jsou stále více zohledňovány ve venkovských a potravinových politikách, jako hnací motory změny směrem k udržitelnosti, a to jak v zemědělsko-potravinářském systému, tak ve venkovských oblastech. SFSC se zavedly souběžně s konvenčními potravinovými řetězci a hrají klíčovou roli ve vznikajících potravinových sítích, které neustále narůstají jako alternativa globalizovaného agro-potravinového modelu.

Koncept SFSC je postaven na jednoduchém principu - snížením počtu zprostředkovatelů v řetězci, a tím způsobeným snížením nákladů. Díky tomu může zemědělec zvýšit svůj příjem, zatímco cena produktu se výrazně nezvýší.

Na základě několika definic jsou v rámci SFSC zahrnuté potraviny identifikovatelné a dosledovatelné k zemědělci. Počet zprostředkovatelů mezi zemědělcem a spotřebitelem by měl být „minimální“ nebo v ideálním případě nulový.

SFSC mají schopnost „resocializovat“ nebo „znovu rozmístit“ potraviny, což spotřebitelům umožňuje posoudit hodnotu potravin. Příslušné potraviny jsou definovány podle lokality, nebo dokonce konkrétní farmy, kde jsou produkovány. Jednou z charakteristik SFSC je to, že produkt se dostane k zákazníkovi se „vtisknutými informacemi“. Tyto informace (např. vytištěné na obalu nebo sdělované osobně v místě prodeje) umožňují spotřebiteli navázat důvěrné spojení a asociace s místem/prostorem výroby, případně s hodnotami zúčastněných osob a použitými výrobními metodami. Pokud jsou tyto informace poskytované spotřebitelům považovány za cenné, pak tento způsob diferenciací produktů teoreticky umožňuje určovat prémiovou cenu.

Je třeba zdůraznit, že kritický není nutně počet manipulací s produktem nebo vzdálenost, po kterou je nakonec přepravován. SFSC se proto nevztahuje na fyzickou vzdálenost (např. zemědělec může svůj produkt prodávat po celé zemi), ale na počet účastníků mezi výrobcem a spotřebitelem. Jednou z nejdůležitějších vlastností SFSC je **minimalizovaný počet zprostředkovatelů**, ideální je přímý kontakt mezi výrobcem a spotřebitelem. Doprava a cateringové společnosti (restaurace, školy, jídelny) se nepovažují za prostředníky. Nicméně družstvo, které distribuuje produkty nejen mezi své členy, ale také je prodává jako maloobchodní prodejce, prostředníkem je.

Tradiční a krátké dodavatelské řetězce potravin. Zdroj: Ujj, A. (ed.) (2017): Úvod do ekologického maloobjemového zemědělství. Univerzita Szent István, Gödöllő. Str. 48 Ilustrace: Júlia Csibi

Hlavním důvodem zkrácení potravinových řetězců je snížení počtu zprostředkovatelů, aby se dosáhlo těchto výsledků:

- Občan, který jí danou potravinu, ví přesně, odkud jídlo pochází, jak bylo vyrobeno, a ideálně cenu zaplacenou producentovi. Aby toho bylo dosaženo, je výrobce nebo zprostředkovatel povinen sdílet informace o produktu a výrobních technikách a občan jej může snadno kontaktovat kvůli získání informací. Jinými slovy, potravinový řetězec je **transparentní**.
- SFSC přispívá k budování návyků a motivaci místních spotřebitelů.
- Struktura potravinového řetězce zajišťuje, že si výrobce ponechá větší podíl z **ceny** prodávané potraviny.
- Zprostředkovatelé se v SFSC stávají **partnery**, plně se zavazují sdílet informace o původu potravin, výrobci a výrobních technikách a přijímají svou roli při budování SFCS.

Na základě počtu zprostředkovatelů, fyzické vzdálenosti a organizačního uspořádání, lze rozlišit tři hlavní typy krátkých potravinových řetězců:

- **Osobní SFSC** - spotřebitel nakupuje produkt osobně, přímo od výrobce/zpracovatele (např. prodej na farmě, farmářské obchody, farmářské trhy).
- **Blízké SFSC** - sahají za hranice přímé interakce a v zásadě dodávají produkty, které jsou vyráběny a prodávány v konkrétním regionu (nebo místě) výroby. Spotřebitelé jsou informováni o „místní“ povaze výrobku na maloobchodní úrovni (např. komunitou podporované zemědělství, spotřebitelská družstva).
- **Prostorově rozšířené SFSC** - informace o hodnotě a významu místa výroby a výrobcích jsou předávány spotřebitelům, kteří se nacházejí mimo samotný region výroby a kteří nemusí mít osobní zkušenost s tímto regionem (např. Fair Trade výrobky, certifikační štítky, zadávání veřejných zakázek na stravovací služby pro instituce).

SFSC mohou představovat tradiční a/nebo alternativní způsoby výroby, distribuce, maloobchodního prodeje a nákupu potravin a sloužit jako mezera na trhu pro ty účastníky potravinářského systému, většinou výrobce a spotřebitele, kteří hledají možnosti odbytu mimo dominantní agroprůmyslový model.

Tradiční SFSC jsou založeny na hospodářství ve venkovských oblastech a obvykle je provozují rodiny žijící na farmě, které používají tradiční a řemeslné výrobní metody. „Neo-tradiční“ SFCS existují často mimo farmy (zejména schémata dodávek), nachází se v městských nebo příměstských oblastech, zahrnují složitější sítě pro spolupráci a zaměřují se na silné sociální a etické hodnoty (například KPZ). Protože tyto SFSC mohou být častěji předmětem neziskového přístupu, mohou být příležitostí pro sociální zemědělství. Oba modely mohou být stejně inovativní, dynamické a také kombinovatelné.

V SFSC jde nejčastěji o obchod s ovocem a zeleninou (většinou čerstvou, zejména zelenina v „zeleninových bedýnkách“), po nichž následují živočišné produkty, zejména maso (čerstvé a upravené), mléčné výrobky a nápoje. V sociálním zemědělství mohou být relevantní programy doplňující sortiment produktů nabízených jinými výrobci (v některých případech sice ne místní, ale vyráběné a prodávané podle hodnot sdílených tímto programem, např. ekologické, řemeslné nebo podle kritérií spravedlivého obchodu). Některé SFSC (zejména v případě prodeje mimo farmy) používají soukromé značky a loga, což je praktika, kterou by mohly použít i sociální farmy.

Rozmanitost a specifika zkušeností existujících po celém světě (bedýnkové systémy, farmářské trhy, prodej ze dvora, spotřebitelská družstva, prodej na internetu, obchodní družstva, „Grow Your Own“, maloobchod atd.) vzbuzují rostoucí zájem akademiků a tvůrců politik v souvislosti s povahou těchto iniciativ, i vzhledem k sociálně-ekonomickému, územnímu a environmentálnímu rozsahu.

3.2.2 SOCIÁLNÍ, EKONOMICKÉ A ENVIRONMENTÁLNÍ DOPADY SFSC

Hlavní cíle uváděné ve schématech se týkají sociálních hodnot, zejména zajištění kvality výrobků pro spotřebitele (čerstvé, chutné) a přímého kontaktu mezi výrobcem a spotřebitelem (důvěra, sociální kapitál). Na druhém místě v propagačních zprávách systémů SFSC jsou environmentální hodnoty (udržitelný rozvoj, ekologicky šetrné postupy, uhlíková stopa) a ekonomické hodnoty (přidaná hodnota pro zemědělce, podpora místního hospodářství) jsou třetí.

Zejména maďarské studie odhalují význam společných etických a morálních rámců, zaměřených na zásady spravedlnosti, environmentální udržitelnosti a péče o místní kulturní zdroje (jak jsou zakořeněny v praktikách zemědělského dědictví a typických produktech).

Pokud jde o sociální dopady, existují důkazy o tom, že SFSC podporují interakci a propojení mezi zemědělci a spotřebiteli, čímž usnadňují rozvoj důvěry a sociálního kapitálu. To může vést k růstu pocitu pospolitosti a „soužití“ a může dokonce vést ke změnám v chování (stravovací návyky s dopadem na veřejné zdraví, např. na obezitu, nákupní návyky s větším sociálním a environmentálním povědomím atd.). Celkově, pokud jsou zemědělské podniky ve venkovských oblastech, mohou SFSC hrát důležitou roli v životaschopnosti a kvalitě života dotčených venkovských oblastí, zatímco v městských oblastech se SFSC zaměřují více na podporu inkluzivní sociální změny prostřednictvím vzdělávání o udržitelnosti a etických otázkách. V obou případech může propojení sociálního zemědělství a SFSC přispět k výše uvedeným výhodám.

V poslední době probíhá velká debata o **environmentálním** dopadu SFSC, kde by relokace výroby mohla být intuitivně viděna jako hnací síla drastického snížení emisí skleníkových plynů. Studie mají tendenci prokázat, že „místní“ není dostatečným prvkem k zajištění takových výhod. Jsou zapotřebí vhodná logistická opatření a v tomto ohledu existuje významný potenciál pro zlepšení v SFSC. Obecněji jsou způsoby výroby a zpracování důležité pro zajištění menšího dopadu na životní prostředí. Ačkoli „místní“ a/nebo „krátké“ neznamená nutně lepší (např. podle studií ve Švédsku a Velké Británii, kde se rajčata musí pěstovat ve sklenících, což vede ke zvýšené spotřebě energie, je šetrnější k životnímu prostředí dovážet je ze Španělska, kde rostou na polích), lze etický význam a vyšší využívání environmentálně vhodných postupů určitě považovat za pozitivní dopad SFSC.

Z **ekonomického** hlediska lze vidět přínosy v rozvoji venkova a hospodářské regeneraci. Existují důkazy, že místní zemědělské systémy a krátké řetězce mají na místní ekonomiky větší multiplikační účinek, než dlouhé řetězce, což má dopad i na udržení místní zaměstnanosti, zejména ve venkovských oblastech. V souvislosti s rostoucím zájmem o agroturistiku, lepšímu přístupu k zeleni, „autentickým“ zážitkům z dovolené a nákupem místních potravin během dovolené, jsou také uznávány synergie s odvětvími cestovního ruchu. To se týká zejména prodeje na farmě nebo maloobchodních prodejen vlastněných zemědělci, stále však existuje velký potenciál pro další rozvoj pro všechny typy SFSC. Turistické aktivity představují další vynikající příležitost pro sociální zemědělství. V Maďarsku je v této oblasti několik dobrých příkladů: např. Barátheagy Social Farm - ekoturistika („Castle of Diósgyőr“ - zmenšenina nedalekého hradu, lesní škola, integrace, vytváření společné hodnoty), a stravování (vlastní zařízení na zpracování mléka a kuchyně, kde je připraveno 400 jídel denně - 250 jako sociální stravování a 150 pro obchodní účely). Veřejné sociální družstvo Sentinel Farm (Strázsa Tanya Közhasznú Szociális Szövetkezet) - pohostinnost rodin, komunit, přátel, osob se zdravotním postižením (penzion přijímající rodiny a neformální vzdělávací programy pro mateřské, základní a střední školy).

Na úrovni producentů a farem se zdá, že SFSC umožňují místně zachovat vyšší podíl přidané hodnoty, přestože kvantitativní důkazy o těchto dopadech stále nejsou dostatečné. Kromě toho je zde vyšší požadavek na pracovní sílu s různými dovednostmi (produkce, zpracování, marketing, propagace) na úrovni zemědělských podniků výzvou, zejména pro malé výrobce. Riziko malého rozsahu programů a případné vyšší výrobní náklady tím způsobené mohou být také hrozbou pro jejich trvanlivost, což může pomoci objasnit, proč se tolik programů obrací k modelům „dostatečných zisků“ nebo „maximalizaci podpory/prospěšnosti“, spíše než směrem k modelům maximalizujících zisk. Lze nalézt mnoho příkladů zemědělců, kteří používají kombinaci SFSC nebo ho kombinují s delšími řetězci, s cílem vybudovat odolné cesty na trh a snížit rizika vyplývající z jeho nestálosti.

K „rozšiřování“ SFSC dochází nejen prostřednictvím zvyšování jejich velikosti jednotlivými podniky, ale také prostřednictvím šíření, koordinace a propojení mnoha malých doplňkových iniciativ. Takové iniciativy mohou, nebo dokonce musí, mít celou řadu organizačních forem, včetně malých a mikropodniků, sociálních podniků, společenských zájmových společností, družstev v různých formách a komunitních iniciativ.

Pokud jde o „rozšiřování“ SFSC, existuje mnoho výhod zapojení do spolupráce. Může jít například o:

- **Vylepšený sortiment:** sortiment může být diverzifikován a/nebo rozšířen tak, aby bylo možné zapojit více výrobců a vytvořit více pracovních míst díky zachování přidané hodnoty na daném území. Více lidí může být zásobeno pestřejšími produkty ve výhodnějších formátech. Můžou být zásobováni i větší zákazníci (například veřejné zakázky).
- **Sdílení zdrojů:** zařízení, nástroje, zpracovatelská zařízení, doprava a logistika mohou být sdíleny za účelem zvýšení efektivity a sdílení nákladů. Znalosti a dovednosti lze také sdílet (využívání silných stránek různých aktérů, takže každý člen spolupracujícího SFSC nemusí být nutně odborníkem na výrobu, zpracování, logistiku a marketing).
- **Údržba infrastruktury:** zachování nebo obnovení místních zpracovatelských zařízení, jako jsou jatka nebo farmářské obchody. Vymizení malých jatek je často zmiňováno jako překážka pro SFSC, protože například jatka jsou nyní soustředěna v obrovských jednotkách a na vzdálených místech.
- **Lepší vyjednávací síla:** větší váha při vyjednávání smluv, zajištění spravedlivých podmínek, získání přístupu k veřejnosti a trhům ve větším měřítku. Větší moc upozornit osoby s rozhodovací pravomocí na právní problémy, jako jsou hygienická pravidla.
- **Omezená konkurence:** mezi mnoha malými nekoordinovanými SFSC v regionu.
- **Vzájemná podpora:** spolupráce může zabránit izolaci pocívané malými výrobci; může napomoci integraci nově příchodících do potravinářského a zemědělského odvětví.

Jednotlivci, kteří mohou být označeni za „sociální inovátory“, hráli klíčovou roli pokud jde o SFSC v oblasti sociálního zemědělství (protože sociální zemědělství lze považovat za sociální inovaci). V Maďarsku se jedná o jednotlivce s vyšším vzděláním a s odbornými zkušenostmi nad rámec jejich současných pracovních míst.

V rámci Společné zemědělské politiky (SZP) již Evropská unie podporuje a bude stále více podporovat iniciativy SFSC. Proto je vhodné, aby sociální farmy využily příležitosti i z finančního důvodu.

3.2.3 KOMUNITOU PODPOROVANÉ ZEMĚDĚLSTVÍ - ZÁKLADNÍ PRINCIPY SYSTÉMU

Je na nás, jaký druh potravinového řetězce podporujeme, ať už jsme výrobci nebo spotřebitelé. Komunitou podporované zemědělství (KPZ) poskytuje environmentálně vhodnou udržitelnou alternativu k současnému potravinovému systému s velmi specifickým sociálním přístupem, jako je spolupráce členů komunity založená na solidaritě a vzájemném prospěchu. Záměrem řady definic je popsat podstatu této spolupráce. S využitím definice evropské výzkumné skupiny KPZ (2016) je KPZ definováno následovně: „KPZ je přímé partnerství mezi skupinou spotřebitelů a producentem (producentů), jehož prostřednictvím sdílí rizika, povinnosti a výhody zemědělských činností díky dlouhodobým dohodám. Obecně funguje v malém a místním měřítku a zaměřuje se na poskytování kvalitních potravin vyrobených agroekologickým způsobem.“

Sdružení výrobců a spotřebitelů existují v mnoha zemích pod různými názvy. Nejčastějším názvem je anglický termín „Community Supported Agriculture“ (CSA). Původně tato družstva vznikla v Japonsku, a jsou známá jako „teikei“, což znamená „jídlo s tváří farmáře“, ve Francii jako AMAP (Asociace pro zachování venkovského zemědělství). Stejná partnerství jsou dále ve Španělsku známá jako BAM (Pod asfaltem je sad) a v Katalánsku také jako PACA (Dohoda o agroekologické produkci a spotřebě). Bez ohledu na název se všechny týkají přímé dohody mezi výrobcem a spotřebitelem o pravidelné dodávce sezónních produktů, která integruje výrobce a spotřebitele do jednoho systému. Jelikož se obě skupiny vzájemně doplňují, vzniká tak smlouva o solidaritě, která je založena na důvěře spotřebitelů a vzájemné odpovědnosti. Klasický provoz systému je následující: Spotřebitelská skupina nakupuje určité množství produktů předem, na začátku sezóny. Pozdější produkty jsou dodávány pravidelně za pevnou cenu, na základě výrobních nákladů (často se nazývá „podíl ze sklizně“). Účastníci při této metodě sdílejí rizika, ale také přínosy sklizně, která je rozdělena mezi spotřebitele, protože množství produktů závisí na povětrnostních podmínkách a zdravotním stavu rostlin, zatímco cena se nemění. To v praxi znamená, že ekonomický příjem není spojen s výrobou. Spotřebitelé předplácejí tyto peníze sdružení. Je to druh investice, ale zároveň umožňuje zemědělcům řídit pouze výrobu a prodej svých produktů. Tento systém, často nazývaný „bedýnkový“, je alternativním přístupem k zemědělství a nabízí mnoho příležitostí i sociálním zemědělcům.

The image is a promotional poster for AMAP de la CRAU. At the top, a green banner contains the text 'AMAP de la CRAU' in white. Below this, a photograph shows a vibrant display of fresh vegetables like tomatoes, carrots, and leafy greens. The word 'Consommez' is written in white cursive over the vegetables. In the background, several people are seen at an outdoor market stall, with the word 'Autrement' written in white cursive on a wall behind them. At the bottom of the poster, a yellow banner contains the text: 'Distribution le mardi de 18h à 19h' and 'A l'Espace Citoyen des Canourgues à Salon de Provence'.

Informační leták propagující KPZ (AMAP) ve Francii.

Jak funguje KPZ v praxi a v jakých formách?

Spotřebitelé se zavazují kupovat výrobky od výrobce, obvykle za předem dohodnutou cenu po celý rok/sezónu. Zemědělci pak mohou během dohodnutého období soustředit své úsilí na pěstování vysoce kvalitních produktů, a také mít čas na spravování farmy. Tento systém zjednodušuje zemědělcům život, protože pro většinu z nich je uvádění produktů na trh, jejich distribuce a prodej skutečnou výzvou. KPZ umožňuje zemědělcům prodávat své produkty za rozumnou cenu a zároveň spotřebitelé mají jistotu, odkud jejich jídlo pochází a mohou se lépe seznámit s výrobními podmínkami.

Během spolupráce se vždy objevují čtyři základní prvky: nepřetržitá komunikace, aktivní zapojení, flexibilita a transparentnost. Zemědělci mají tendenci organizovat sérii schůzek, kde společně se spotřebiteli plánují produkci nadcházející sezóny. Tato forma komunikace posiluje jejich vztah, protože se všichni účastní rozhodovacího procesu. Na rozdíl od maloobchodu se KPZ zaměřuje na zapojení spotřebitelů a udržování malých farem.

Dokonce i ekonomové přímého prodeje považují KPZ za příznivé řešení jak pro zemědělce, tak pro spotřebitele, protože zemědělec dostane zaplacenou odpovídající cenu a tím, že neexistuje žádný prostředník, spotřebitel platí méně. Zemědělství formou KPZ není o poskytování levných potravin, ale o poskytování kvalitních potravin za přiměřenou cenu.

Pojem komunitou podporované zemědělství však může být mírně zavádějící, protože hlavním cílem je, aby se sama komunita podporovala prostřednictvím zemědělství, nikoli aby farma, nebo zemědělci, byli podporováni komunitou.

Nicméně stojí za zmínku také tento druh spolupráce, kde se spotřebitelé podílejí nejen na rozhodování a distribuci produktů, ale také na fyzické práci (např. sklizení). Je to pro zemědělce skvělá pomoc. Zemědělec pak na oplátku takovému spotřebiteli za zemědělskou práci poskytuje levnější produkt, nebo některé produkty zdarma. Tento typ spolupráce má vzdělávací účel a výraznou schopnost budování komunity.

Existují různé typy KPZ:

- **Sdílené farmy:** Jedná se o nejbližší formu závazku mezi výrobcem a spotřebitelem. Podíl představuje roční část sklizně plodin, kterou spotřebitel platí předem. Na začátku roku farmář odhaduje produkci a její náklady, a spočítá si náležitý příjem, aby se sám (vlastní rodina a farma) užíval. Náklady jsou rozděleny mezi zákazníky, také označované jako členy, kteří jsou úzce vázání k farmě. Výměnou za zaplacenou částku spotřebitel pravidelně dostává svůj podíl na celkové produkci. V případě sdílených farem často není možné uspokojit individuální potřeby. Členové vždy profitují ze

„současné“ produkce. Smlouva a platba předem zahrnují společné riziko (např. škody způsobené extrémním počasím nese nejen výrobce, ale i spotřebitel).

- **Bedýnková schémata (běžný zákaznický systém):** U tohoto typu KPZ se spotřebitelé a zemědělci sejdou a souhlasí s tím, že vstoupí do regulérního nákupního a prodejního schématu. Dohoda se uzavírá na začátku sezóny, kdy je stanovena cena produktu. Farmář nabízí jakoukoli produkci, kterou vyprodukuje, jako je maso, vejce, zelenina atd. Obvykle je produkt nakupován týdně. Tímto způsobem se mohou spotřebitelé spolehnout na pravidelné týdenní dodávky produktů a zemědělci mohou plánovat sklizeň podle velikosti trhu a poptávky. Spotřebitelé si mohou vyvinout vlastní návyky při nákupu potravin, protože znají množství a obsah své bedýnky. Osobní vztah mezi výrobcem a spotřebitelem je zde také velmi důležitý, přičemž produkty pocházejí od jednoho nebo nanejvýš několika blízkých výrobců. Vzhledem k rostoucí popularitě bedýnkových systémů je důležité si uvědomit, že výrobky objednané prostřednictvím internetových obchodů nebo jiných zprostředkovatelů, dokonce ani bedýnky se zeleninou, nelze vzhledem k nedostatečnému osobnímu kontaktu s výrobcem považovat za součást komunitou podporovaného zemědělství.
- **Způsoby dodání:** Zemědělci organizují doručovací službu, která může mít formu doručení až do domu nebo na odběrné místo. Tyto systémy jsou známé svou relativní flexibilitou, protože spotřebitelé si mohou vybrat, co a kde chtějí. Někdy však může být pro zemědělce obtížné zajistit, aby byla odkoupena celá jeho nabídka. Jednou z hlavních výhod tohoto systému je, že dobře fungují ve větších městech, kde jsou výrobci a spotřebitelé daleko od sebe.

Co přináší KPZ komunitě?

- Poskytuje živobytí a zaměstnání venkovskému obyvatelstvu,
- Pomáhá udržovat lokální produkci potravin,
- Pomáhá posilovat místní ekonomiku,
- Podporuje zachování řemeslných výrobních metod,
- Přispívá k ochraně přírody,
- Umožňuje transparentnost cen a zemědělských technik,
- Poskytuje možnosti k smysluplným zemědělským činnostem pro cílové skupiny sociálních farem (což je zřejmé spotřebitelům KPZ a místním lidem během komunitních dnů).

Základními charakteristikami KPZ jsou oboustranné výhody pro zemědělce a spotřebitele. Největším benefitem je, že spojují lidi. Fungují jako bezpečná místa pro celou komunitu, počínaje dětmi až po seniory. Děti se seznamují s ekologií, mladí lidé získávají různé zemědělské a podnikatelské dovednosti a starší lidé se socializují při společné práci. Některé klíčové výhody pro spotřebitele a zemědělce jsou uvedeny níže v tabulce.

PROČ JE TO VÝHODNÉ PRO FARMÁŘE?	PROČ JE TO VÝHODNÉ PRO SPOTŘEBITELE?
Přiměřená cena za produkt	Férová cena za produkt
Přímý a dlouhodobý vztah se spotřebiteli	Informovanost o původu potravin a výrobních podmínkách
Více času na výrobu	Spotřebitelé mohou zemědělce přímo informovat o svých potřebách
Vyšší úroveň finančního zabezpečení - vyváženější plánování rozvoje farem	Pravidelný přístup k čerstvým, zdravým, ekologickým a místním potravinám
Méně energie na marketing a prodej	Možnost návštěvy farmy, odkud produkty pocházejí
Sdílení rizika (přírodní a klimatické výkyvy)	Možnost setkávání s ostatními členy
Lepší plánování objemu výroby	Pokud je farmář KPZ ekologickým výrobcem, mohou se spotřebitelé seznámit s environmentálními výhodami této metody zemědělské práce
Nižší uhlíková stopa	Sdílení výhod (více produktů)
	Nižší uhlíková stopa

Některé výhody KPZ.

Při KPZ se na začátku sezóny mezi oběma stranami uzavírá dohoda. To vyžaduje ze strany zemědělce hodně plánování, aby byly splněny a dodrženy sliby vůči jeho spotřebitelům. Provozování skupiny KPZ vyžaduje spoustu energie, odhodlání a nadšení od výrobců, jakož i dodatečné investice, zejména na začátku. Loajalita a důvěra se očekávají také ze strany spotřebitelů. Neočekávané změny počasí a další komplikace mohou ovlivnit pověst farmáře, i jeho vztahy se členy.

Jaké jsou běžné výzvy (pro zemědělce a spotřebitele)?

- Najít spotřebitele KPZ může být náročné, pokud se lidé v okolí zajímají pouze o levné jídlo.
- KPZ vyžaduje od zemědělce investice navíc, zejména na začátku (organizace, správa).
- Pravidelná komunikace a sdílení informací se spotřebiteli je časově náročné a často není snadné. Ne všichni zemědělci jsou k tomu vhodní.
- Zemědělec musí nabídnout širokou škálu produktů, aby udržel pestrost bedýnek, bez ohledu na to, zda je sociální zemědělec nebo ne.
- Zemědělství je ze své podstaty riskantní podnikání, protože je zranitelné a vystavené vrtochům přírody, zejména počasí.
- Spotřebitel se může potýkat s hledáním zemědělce KPZ v okolí.
- Spotřebitel nemusí mít možnost dostat všechny výrobky do své týdenní bedýnky (např. zpracované výrobky, pekařské výrobky, mléčné výrobky), možná bude muset hledat jiné zdroje dodávek (trh, obchody atd.)
- KPZ postupuje pomalu, protože tento koncept je stále nový jak pro zemědělce, tak pro spotřebitele (stejně jako sociální zemědělství je oblíbené pouze v několika zemích).

Jaké příležitosti nabízí KPZ v kombinaci se sociálním zemědělstvím?

KPZ není rigidně nastavený systém, zemědělec může provádět změny podle potřeb spotřebitelů. Ale samozřejmě, zemědělci vždy musí mít na paměti ekonomiku farmy a profesionální aspekty. Sociální zemědělství v kombinaci s KPZ může pomoci najít spotřebitele:

- Ekologické farmy jsou ideální pro práci s lidmi se specifickými potřebami, protože zdravé prostředí může být součástí jejich rehabilitace a zotavení. Nepoužívání pesticidů nebo herbicidů navíc znamená, že pro klienty sociálního zemědělství je menší riziko. Také v ekologickém zemědělství se manuální práce (např. trhání plevy) provádí častěji (zejména ve srovnání s velkými průmyslovými farmami, které používají těžké stroje, s nimiž mnoho klientů neumí/nemůže pracovat). V případě sociálních farem se často říká, že stejně jako v oblasti ekologického zemědělství, je přidanou hodnotou vyrobeného produktu to, že spotřebitelé znají místo a pěstební podmínky dané potraviny. Systém KPZ poskytuje spotřebitelům ideální příležitost k pravidelným návštěvám farmy, kde se mohou seznámit s výrobními podmínkami, a zároveň se setkat s klienty, kteří tam pracují. Při sociálním začleňování hrají důležitou roli pravidelná setkání.
- Spotřebitelé produktů sociální farmy mohou pocházet z okruhu rodinných příslušníků obyvatel a/nebo sociálních zemědělských pracovníků. To může zjednodušit proces hledání zákazníků.
- Je-li místem zemědělské činnosti, kterou vykonávají lidé se speciálními potřebami, farma provozovaná farmářem KPZ, pak spotřebitelé - kteří mohou farmu navštěvovat - ocení přidanou hodnotu svých pravidelně nebo předem zakoupených zemědělských produktů. Tím podporují zemědělce a posilují vlastní sociální roli ve společnosti. Spotřebitelé KPZ se mohou stát rodinní příslušníci osob se speciálními potřebami, kteří pravidelně pracují na farmě KPZ, stejně jako sociální pracovníci z vysílající instituce. (To také pomáhá rozšířit spotřebitelskou základnu KPZ zemědělce.)

Příklad sociální farmy podporující krátký dodavatelský řetězec:

- Klienti: místní zaměstnanci, osoby s nízkou kvalifikací, nezaměstnaní uchazeči o zaměstnání, studenti středních škol, děti.
- **Farma:** Farma Branovo, Slovensko (provozováno Asociací podnikatelů v zemědělství, družstvo Dvory nad Žitavou).

Logo Farma Branovo (Gazdovský Dvor Branovo). Zdroj: <https://www.facebook.com/473203336033385/photos/a.473204682699917/833374206682961/?type=1&theater>

Související funkce:

- Výroba potravin v dostatečném množství a s vysokou nutriční hodnotou
- Údržba a zlepšování dlouhodobé úrodnosti půdy
- Vytváření podmínek, které odpovídají přírodním potřebám a etickým zásadám chovu hospodářských zvířat
- Budování důvěry mezi výrobcem a spotřebitelem podporou domácí produkce (SFSC)
- Vytváření nových pracovních míst pro místní obyvatelstvo

Zemědělské činnosti:

- Chov zvířat podle tradičních technologií (kozy, ovce, kachny, husy, králíci, holuby, kuřata)
- Zpracování živočišných produktů - mléko, maso
- Výroba místních produktů
- Marketing
- Spolupráce se středními školami - praxe pro studenty; aktivity pro děti na farmě - dětský koutek, environmentální výchova dětí

Přímý prodej:

- Otevírací doba: od úterý do soboty, 07:00-12:00 a 12:30-16:00
- Pondělí je sanitární den, prodej pouze po telefonické dohodě

Ostatní služby:

- Prohlídky na koni s průvodcem
- Možnost využít HYPOBUS (vůz tažený koňmi)
- Svatební fotografie s koňským spřežením
- Víkendový pobyt přímo v Gazdovském dvoře
- Seznamování s domácími zvířaty (krávy, kozy, kuřata atd.), s možností podílet se na chovu, péči o zvířata a krmení.
- Různé akce pro základní školy v environmentální výchově
- Chov friského hřebce

Online přítomnost:

Webová stránka: <http://www.gazdovskydvorbranovo.sk/hlavna-stranka/>

Webová stránka obsahuje úvodní stránku o cílech a poslání podniku. Existuje stránka, která popisuje všechny chované druhy zvířat podle charakteristik a užitkových vlastností. Podrobně jsou uvedeny syrové a zpracované kozí, ovčí a kravské mléčné výrobky, drůbež, jehněčí, kozí, králíčí, hovězí a vepřové maso, vejce a další produkty. Vždy aktuální katalogy a ceníky jsou k dispozici na webové stránce, spolu se zprávami a programovými nabídkami. Bohatá fotogalerie zobrazuje rozmanité aktivity a širokou škálu produktů poskytovaných farmou. Zahrnuty jsou kontaktní informace s mapou, adresou, e-mailem, telefonními čísly a otevírací dobou.

Facebook: <https://www.facebook.com/Gazdovsk%C3%BD-dvor-Branovo-473203336033385/>

Vchod na Farmu Branovo. Zdroj: <http://www.gazdovskydvorbranovo.sk/zo-zivota-gazdovskeho-dvora/>

Přímý prodej zemědělských produktů. Zdroj: <http://www.gazdovskydvorbranovo.sk/predaj-domacich-vyrobkov-ulany-nad-zitavou/>

3.3 HLAVNÍ AKTIVITA A CVIČENÍ

Kooperativní výuka o KPZ v malých skupinách:

- **Krok 1:** Učitel rozdělí studenty do skupin. 1 skupina by se měla skládat alespoň ze 3 studentů.
- **Krok 2:** 5minutový individuální úkol pro studenty: Přečíst článek 1 (poskytne učitel). Seznámit se s tématem (nebo problémem), utvořit si vlastní názor na dané téma.
- 10minutová skupinová diskuse o článku 1.
- **Krok 3:** Skupinová práce na základě rozdaných článků (článek 2 poskytne učitel), 5 minut individuální četby.
- **Krok 4:** 15 minut na diskusi s členy jiné skupiny, kteří obdrželi stejný článek (křížová analýza mezi studenty za účelem zlepšení porozumění).
- **Krok 5:** Studenti se vrátí do své původní skupiny. Diskuse o člancích, 10 minut.
- **Krok 6:** Čtení nového článku (článek 3 poskytnutý učitelem), stejný pro všechny, 5 minut individuální čtení.
- **Krok 6:** Na základě všech článků, společné navrhování řešení (v případě potřeby), příprava na ústní shrnutí prezentace (nebo prezentace myšlenkové mapy), 10 minut.
- **Krok 7:** Prezentace, 5-10 minut/skupina.

Návrh sociální farmy s přímým prodejem:

Krok 1: Učitel rozdělí studenty do skupin. 1 skupina by se měla skládat alespoň ze 3 studentů.

Krok 2: Skupinová práce: členové navštíví imaginární sociální farmu, 15 minut

Měly by být poskytnuty následující informace:

- Jak se jmenuje farma?
- Jaké jsou hlavní zemědělské aktivity farmy?
- Jaká přidaná hodnota se na farmě vytváří? (zpracované produkty, služby atd.)
- Jaký je model, jaké jsou kanály prodeje produktů?
- Jak farma dělá ze svých produktů cenné a zajímavé pro místní spotřebitele?
- Jaké další příjmy má farma?
- Kolik lidí trvale pracuje na farmě a jaké činnosti vykonávají?

- Kdo jsou klienti?
- Jakým způsobem jsou klienti na farmě zapojováni?
- Jaké výhody má každá činnost pro různé skupiny klientů?
- **Krok 3:** Skupinová práce: členové vizualizují logické schéma komplexní činnosti farmy metodou myšlenkové mapy (potřebné nástroje: flipchartový papír, fixy různých barev), 10 minut
- **Krok 4:** Prezentace, 5 minut/skupina
- **Krok 5:** Diskuse o sociální užitečnosti a ekonomické životaschopnosti nápadů, 5 minut/skupina

3.4 NÁMĚTY NA DOMÁCÍ ÚKOL

Navrhněte interaktivní, přesto informativní online vzhled farmy, kterou skupina vypracovala v rámci „Projektování sociální farmy s přímým prodejem“. Jeden člen skupiny odpovídá za webovou nebo mobilní aplikaci, druhý za sociální média a další za online a offline reklamu. Vypracujte funkce, obsah a komunikační strategii výše uvedených platforem.

3.5 HODNOCENÍ A ZNÁMKOVÁNÍ

- Test teoretických znalostí (písemný standardizovaný test)
- Hodnocení schopnosti pracovat v týmu a rozvíjení nápadů

TIPY A POZNÁMKY

Pro „kooperativní učení o KPZ v malých skupinách“ by měl učitel získat pozornost poutavými články, které také diskutují o základních tezí. Měl by kontinuálně povzbuzovat studenty k živé konverzaci.

3.6 ODKAZ

(Hungarian) Tudatos Vásárló. (conscious buyer): www.tudatosvasarlo.hu

3.7 LITERATURA

Benedek, Zs, Balázs, B. (2015). *Efficient support of short food supply chains in Hungary: a spatial analysis*. Institute of Economics, Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences. ISBN 978-615-5594-17-5.

European CSA Research Group. (2016). *Overview of Community Supported Agriculture in Europe*. Urgenci. https://urgenci.net/wp-content/uploads/2015/03/CSA4EUrope_Handbook.pdf.

Galli, F, Brunori, G. (eds.) (2013). *Short Food Supply Chains as drivers of sustainable development*. Evidence Document. Document developed in the framework of the FP7 project FOODLINKS (GA No. 265287). Laboratorio di studi rurali Sismondi, ISBN 978-88-90896-01-9. http://www.foodlinkscommunity.net/fileadmin/documents_organicresearch/foodlinks/CoPs/evidence-document-sfsc-cop.pdf.

Hayes, M., A. Huese Ch., A. Descombes (eds.) (2013). *Organic market garden start-up manual*. (Ecovoc Leonardo project) Budapest, GAK Nonprofit Kozhasznu Kft.

Handersen, E. (2016). *Overview of Community Supported Agriculture in EU*. Urgenci.

Hayes, M., Milankovics, K. (2001). *CSA: A farmers' manual*. Godollo.

Horvath, G. (2013). *Community Supported Agriculture getting your share*. Budapest: Tudatos Vásárlók Egyesülete.

Kneafsey M., Venn L., Schmutz U., Balázs B., Trenchard L., Eyden-Wood T., Bos E., Sutton G., Blackett M. (2013). *Short Food Supply Chains and Local Food Systems in the EU. A State of Play of their Socio-Economic Characteristics*. European Commission, Joint Research Centre. Luxembourg: Publications Office of the European Union. [https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC80420/final%20ipts%20jrc%2080420%20\(online\).pdf](https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC80420/final%20ipts%20jrc%2080420%20(online).pdf).

Marsden, T., Banks, J., Bristow G. (2000). Food supply chain approaches: exploring their role in rural development. *Sociologia ruralis* 40 (4), pp. 424–438.

Pércsi-Nagy, K. (2018). Food Safety Requirements in Case of Short Food Supply Chain. *Studia Mundi – Economica*, 5(1), doi: 10.18531/Studia.Mundi.2018.05.01.79-86.

Perényi, Z., Iserte, M., Paun, G., Valeška, M. V. (2016). *Be part of CSA! Supporting booklet for training on community supported agriculture*. Creative Commons.

Renting H., Marsden, T.K., Banks J. (2003). Understanding Alternative Food Networks: Exploring the Role of Short Food Supply Chains in Rural Development. *Environment and Planning A* 35(3), pp. 393-411. https://www.researchgate.net/publication/23539274_Understanding_Alternative_Food_Networks_Exploring_the_Role_of_Short_Food_Supply_Chains_in_Rural_Development.

Conference “Local agriculture and short food supply chains” (Brussels, 20/04/2012). https://ec.europa.eu/agriculture/events/small-farmers-conference-2012_en

Todorovic, V., Maslaric, M., Bojic, S., Jokic, M., Mircetic, D., Nikolicic, S. (2018). Solutions for More Sustainable Distribution in the Short Food Supply Chains. *Sustainability* 2018, 10, pp. 3481. doi:10.3390/su10103481.

Ujj, A. (ed.) (2017). *Introduction to Ecological Small Scale Farming*. Szent István University, Gödöllő.

Ujj, A. (ed.) 2017. *Social Farming Best Practice Collection in Visegrad Countries*. ISBN: 978-963-269-665-2 URL: <http://www.sociálni-zemedelstvi.cz/wp-content/uploads/2017/10/social-farms-in-visegrad-countries-web.pdf>.

ODDÍL 4

CÍLOVÉ SKUPINY V SOCIÁLNÍM ZEMĚDĚLSTVÍ

**Claudia Schneider, Verena Borghorst, Marlene Luft,
Christine Baumbach-Knopf, Christian Augsten**

VÝUKOVÉ CÍLE/ÚKOLY A ÚROVEŇ

Tato kapitola obsahuje základní informace o hlavních cílových skupinách sociálního zemědělství. Studenti budou schopni definovat, jaké překážky musí tito lidé zdolávat, popsat duševní, fyzické nebo sociální problémy, kterým čelí. Čtenář bude schopen rozpoznat různé cílové skupiny (např. lidé s mentálním nebo tělesným postižením, senioři a mládež) a umět rozlišovat mezi zdravotními postiženími a speciálními potřebami každé skupiny. Studenti se naučí, jak může sociální zemědělství podporovat různé cílové skupiny.

Studenti sociálního zemědělství by měli být schopni individuálně plánovat denní aktivity a odhadnout limity a schopnosti lidí, se kterými pracují.

Studenti by měli být schopni realizovat projekt sociálního zemědělství prospěšný lidem se speciálními potřebami. Především by měli umět identifikovat vhodné cílové skupiny a vědět, jak je zapojit do zemědělských činností.

ABSTRAKT

Tato kapitola poskytuje přehled hlavních cílových skupin sociálního zemědělství. Mezi nejdůležitější cílové skupiny sociálního zemědělství patří lidé se zdravotním postižením a dalšími speciálními potřebami, osoby s mentálním postižením, senioři, dlouhodobě nezaměstnaní, mládež s poruchami chování a učení a uprchlíci. Kapitola charakterizuje, čemu tito lidé na farmách čelí a jak je sociální zemědělství může podporovat.

KLÍČOVÁ SLOVA

Cílové skupiny, klienti, sociální práce

4.1 ÚVOD

Cílovými skupinami sociálního zemědělství jsou lidé se speciálními potřebami nebo postiženími, kteří navštěvují farmu ze vzdělávacích nebo terapeutických důvodů, na farmě žijí, nebo zde jsou zaměstnaní. Mezi ně patří: školní děti; děti s poruchou autistického spektra; mládež se zvláštními potřebami; dospělí s poruchami v oblasti duševního zdraví; mentálně nebo tělesně postižené osoby; bývalí vězni; starší lidé; dlouhodobě nezaměstnaní; etnické menšiny jako Romové; uprchlíci, nebo jiné skupiny ohrožené sociálním vyloučením.

Pomoc a podpora těchto lidí tím nejlepším možným způsobem je velmi náročná a vyžaduje znalost příznaků nebo postižení, jakož i dovednosti, které umožní, aby spolupráce s různými zúčastněnými osobami byla přínosná a efektivní.

4.1.1 LIDÉ SE ZDRAVOTNÍM POSTIŽENÍM A LIDÉ SE SPECIÁLNÍMI POTŘEBAMI

Světová zdravotnická organizace definuje postižení jako „zastřešující pojem pro poruchy, omezení činnosti a omezení účasti. Zdravotní postižení se týká negativních aspektů interakce mezi jednotlivci s nějakým onemocněním (jako je dětská mozková obrna, Downův syndrom, deprese) a osobními a environmentálními faktory (jako jsou negativní postoje, nepřístupná doprava a veřejné budovy a omezená sociální podpora).“ (WHO 2011).

Postižení může být:

- Fyzické nebo smyslové
- Mentální nebo intelektové
- Duševní

Lidé s postižením čelí mnoha výzvám (WHO 2011):

- Horší zdravotní stav (např. přidružené nemoci, onemocnění související s věkem, vyšší míra rizikového chování, jako je kouření, fyzická nečinnost a špatná strava)
- Horší výsledky ve vzdělávání
- Menší ekonomická účast (např. vyšší míra nezaměstnanosti)
- Vyšší míra chudoby
- Větší závislost a omezená účast

Ne každý člověk zapojený do sociálního zemědělství má podle definice Světové zdravotnické organizace postižení. Za důležité cílové skupiny sociálního zemědělství také považujeme mládež, která prožila zanedbání péče, uprchlíky, kteří se potýkají s jazykovými bariérami a kulturními střety, nebo dlouhodobě nezaměstnaní. Sociální zemědělství se proto často zmiňuje také o pojmu „lidé se speciálními potřebami“. Tyto cílové skupiny jsou často ohroženy nižším vzděláním, chudobou, zneužíváním návykových látek, nebo sociálním vyloučením.

Navíc jim často hrozí duševní nebo fyzická nemoc. Například mládež nebo uprchlíci, kteří zažili násilí, mohou trpět posttraumatickou stresovou poruchou nebo depresí (duševní poruchy). Nízká fyzická aktivita a malá sociální interakce dlouhodobě nezaměstnaných mohou mít také za následek zhoršení stavu duševního zdraví.

Navíc má hodně lidí zapojených do sociálního zemědělství dvojí diagnózu. Např. mnoho lidí závislých na drogách trpí také problémy duševního zdraví (Ellings, 2012) a mezi uprchlíky nebo dlouhodobě nezaměstnanými mohou být lidé se zdravotním postižením.

4.1.2 JAK MŮŽE SOCIÁLNÍ ZEMĚDĚLSTVÍ PODPOROVAT SVÉ CÍLOVÉ SKUPINY?

Sociální zemědělství může člověka podporovat mnoha různými způsoby. Britská studie uskutečnila pohovor se zaměstnanci sociálních farem, kteří je obecně popisovali jako „domácké, podpůrné prostředí, kde lidé mohou zažít přírodu a udržitelnou výrobu potravin“. Považovali sociální farmu za místo, které poskytuje inkluzivní prostředí vedoucí k osobnímu růstu klientů; umožňuje jim propojení se sebou samými, ostatními a přírodou a rozvíjí samostatnost. Lidé na sociální farmě mohou být sami sebou, mají zde příležitost dozvědět se něco o sobě a o přírodě (Hemmingway & Norton, 2016).

Německá studie popisuje přínosy sociálního zemědělství takto (van Elsen & Kalisch, 2007):

Tělesné účinky:

- Rozvoj tělesných dovedností
- Zlepšení fyzického zdravotního stavu
- Rozvoj motoriky

Účinky na duševní zdraví:

- Povědomí
- Nadšení
- Zvýšená osobní odpovědnost
- Nárůst sebeúcty
- Nárůst vlastní hodnoty
- Nárůst pohody

Sociální dopady:

- Sociální interakce v rámci projektu
- Sociální interakce mimo projekt
- Sociální dovednosti
- Týmová práce
- Pracovní zvyky, disciplína
- Pracovní úspěch
- Nezávislost
- Akademický úspěch (vzdělání)

Účinky na společnost:

- Lepší porozumění zdravotním postižením/zdravotním problémům ve společnosti
- Zlepšení sociálních kontaktů v místní komunitě
- Zapojení osob se zdravotním postižením do místní komunity

Studie navíc vyjmenovaly následující efekty (van Elsen & Kalisch 2007):

- Udržení kompetencí nebo schopností
- Orientace v denním řádu
- Účast na ekonomickém životě
- Dovednost ovládat svou vůli
- Definice životního cíle
- Rozvoj pohybových dovedností (školní farma)
- Větší ocenění zemědělských produktů

- Seznámení se se zemědělskou soudržností
- Dovednost být v kontaktu se zvířaty
- Odborná kvalifikace nebo integrace, kompetence, ocenění
- První umístění na trh práce

4.1.3 OMEZENÍ SOCIÁLNÍHO ZEMĚDĚLSTVÍ

a) Znalost léčebných limitů sociálního zemědělství

Činnosti v oblasti sociálního zemědělství mají velmi často léčebný a terapeutický účinek. Stejně tak pedagogika a terapie vyžaduje u jejich realizátorů specifické kompetence. Terapie se zaměřuje na léčbu stavu (Felters, 1998), zatímco pedagogika cílí především na proces učení. Proto je nutné znát limity, které má sociální zemědělství při léčení a péči o lidi s tělesným a duševním postižením a sociálním znevýhodněním. Sociální zemědělství není hlavně o léčbě. Nabízí však pozitivní zkušenost, pocit být potřebován, účinky na sociální, fyzické a duševní zdraví. Sociální zemědělství proto může podporovat duševní a fyzickou pohodu zúčastněných lidí.

b) Znalost limitů lidí, se kterými pracujete

Kromě znalosti limitů léčení nebo ošetřování klientů, je důležité dodržovat limity každého jedince, který se na farmě věnuje zemědělským činnostem. Je tedy nutné znát příznaky nemoci nebo duševních stavů (např. trauma, relaps, deprese), vzorce chování nebo behaviorální syndromy, se kterými se farmář může setkat při práci s konkrétní cílovou skupinou. Je třeba se vyhnout přepracování. Situace, která nemusí být pro farmáře stresující, může být naopak velmi psychicky nebo fyzicky náročná pro člověka se speciálními potřebami.

c) Znalost limitů podle kvalifikace zaměstnání

Z důvodů uvedených výše musí každý sociální zemědělec znát limity podle kvalifikace zaměstnání.

Přestože sociální zemědělec nebo sociální pracovník není vyškoleným lékařem, měl by být schopen rozpoznat, kdy je nutná lékařská nebo terapeutická pomoc. Stejně tak se může stát lékař členem pracovního týmu na sociální farmě. Pro hluboké porozumění lidem se speciálními potřebami a metod sociální práce obecně je nutné získat dovednosti k rozeznání potřeb a kultury podporované osoby. V případě, že zemědělec nemá takové znalosti, může tuto dovednost nahradit pracovníci z jiných odborných disciplín.

d) Znalost osobních limitů

Zemědělec i sociální pracovník musí nadto rozeznat v sociálním zemědělství své vlastní limity. Podpora lidí se speciálními potřebami vyžaduje čas, trpělivost a empatii. Tuto práci realizuje vedle povinnosti v rodině, dalších zemědělských úkonů a osobní potřeby mít volný čas. Jsou zapotřebí „soft skills“, díky kterým se sociální zemědělec dokáže zajímat o práci a život lidí, které pozval na svou farmu.

V závislosti na modelu sociálního zemědělství a cílové skupině, by si měl každý sociální zemědělec zodpovědět na otázky např.: Dokážu osobně zapojit do své každodenní práce a života lidi se speciálními potřebami? Nevadí mé rodině, že v našem domě přivítá dítě v pěstounské péči nebo osobu se zdravotním postižením? Mám trpělivost a empatii pro trénink někoho se speciálními potřebami? Mám dost času a energie na to, abych zvládl tuto novou výzvu?

4.1.4 POZOR NA STEREOTYPY

Pozitivní účinky se liší v závislosti na cílové skupině, jejích potřebách a znevýhodnění. Způsoby zapojení různých cílových skupin se také velmi liší. Je třeba harmonizovat zemědělské činnosti a cíle terapie. Neexistuje obecný způsob realizace sociálního zemědělství, který by fungoval pro všechny cílové skupiny.

Například lidé trpící depresí potřebují úkoly, které zvyšují sebevědomí, jsou snadno pochopitelné a povedou k pocitu úspěchu.

Tento terapeutický cíl by mohl být dosažen jejich zapojením např. do zahradnické činnosti, které vyžaduje soustředěnost, ale fyzicky není příliš vyčerpávající.

U člověka trpícího závislostí to může být právě naopak, těžká fyzická práce, např. práce v lese, může přinést „přirozený“ příval adrenalinu. Různé aktivity v zemědělství, zahradnictví nebo lesnictví jsou založeny na rozdílných terapeutických cílech, které se liší od člověka k člověku.

Tato kapitola poskytuje přehled o některých hlavních cílových skupinách sociálního zemědělství a jejich potřebách. Čtenář však musí pochopit, že se jedná pouze o jednoduchý přehled některých nejběžnějších cílových skupin. Pochopení osoby a jejích potřeb je složitější než přečtení tohoto přehledu. Lidská povaha není tak jednoduchá a nelze ji redukovat na jednu

potřebu, jeden handicap nebo jednu nemoc. Člověk s duševním onemocněním nebo zdravotním postižením má, stejně jako každý jiný člověk, svou minulost, přání, nápady, charakteristické rysy, co má a nemá rád nezávisle na speciálních potřebách nebo samotném zdravotním postižením.

Proto je důležité neklasifikovat lidi na základě tohoto krátkého shrnutí. Například i když mnoho lidí s mentálním postižením má rádo opakující se a jednoduchou práci, neexistuje obecné pravidlo, které by tvrdilo, že všichni jedinci s mentálním postižením rádi pracují na třídicí lince na brambory. Někdy může být opak pravdou a osobě s duševním postižením je třeba nabídnout takovou práci, která je rozmanitá a zajímavá.

Totéž platí pro každou cílovou skupinu sociálního zemědělství. Např. existuje mnoho studií, které ukazují, jaký přínos může mít zahradní terapie nebo animoterapie pro děti s poruchou autistického spektra zahradnická. Nelze z toho však vyvodit, že všichni lidé trpící poruchou autistického spektra mají rádi zvířata.

Sociální zemědělství by proto mělo být považováno pouze za jednu z mnoha forem začlenění nebo podpory osob se speciálními potřebami. Pokaždé je potřeba individuálně zhodnotit:

Jaké potřeby má tato osoba a jak ji může sociální zemědělství podporovat?

Zaměřuje se na zaměstnání, péči nebo terapii?

Jaké aktivity jsou pro tuto osobu vhodné a může být součástí týmu farmy?

Cílové skupiny a jejich potřeby jsou podrobně popsány v následujících kapitolách.¹

4.1.5 LIDÉ S MENTÁLNÍM POSTIŽENÍM

„Poruchy mentálního vývoje jsou skupinou etiologicky různorodých stavů vznikajících během vývojového období, charakterizovaných výrazně podprůměrným intelektuálním fungováním a adaptivním chováním, které jsou dvě nebo více znaků mimo normu pod průměrem (přibližně méně než 2,3 percentilu), na základě normovaných, standardizovaných testů.“ (ICD — 11- kód: 6A00)

Mentální postižení se projevuje obtížemi s učením, kognitivními poruchami nebo výrazně podprůměrnou inteligencí.

Lidé s mentálním postižením jsou často charakterizováni (Herhaus, 2019):

- dobrou spatiotemporální orientací za jednoduchých podmínek
- omezenou situační a osobní orientací, sebehodnocením, často nadhodnocením nebo naopak nízkou sebeúctou
- omezeným vnímáním, potížemi s porozuměním a učením
- zhoršenou krátkodobou a dlouhodobou pamětí
- velmi dobrou částečnou pamětí (např. na čísla)
- potížemi s koncentrací (např. snadno je vyruší hluk)
- emočními poruchami (např. apatie, nervozita, emoční labilita)
- nevyváženou inteligencí (např. na jedné straně deficity inteligence, na druhé straně speciální dovednosti v oblasti hudby)
- narušeným myšlením: drží se smyslových dojmů, ale pomalé kognitivní dovednosti
- potížemi s dekontextualizací, používáním informací v nových situacích
- omezenou schopností abstrakce
- bujarostí (buď milující oddanost nebo úplné odmítnutí)
- silnou závislostí na vnějším vzhledu, např. střihu vlasů, uniformách

Jak může sociální zemědělství podporovat lidi s mentálním postižením?

Existují tři způsoby, jak sociální zemědělství pozitivně ovlivňuje lidi s mentálním postižením.

Zprv, mnoho sociálních farem nabízí možnost života a bydlení pro lidi s mentálním postižením. Důležitou součástí poslání mnoha sociálních farem je také samozásobitelství vypěstovanými produkty. Mezi nimi je mnoho „Camphill“ komunit, které nabízejí kromě bydlení i možnosti vzdělávání a celkově léčivého prostoru v zemědělském prostředí. Kromě ubytování mohou farmy nabízet i chráněné dílny. Stejně tak mohou být lidé s mentálním postižením zapojeni do rodinného života a každodenní farmářské práce.

¹ Pokud jde o zapojení cílových skupin do činností sociálního zemědělství, existuje jen málo materiálů a žádné žádné učební materiály k tomuto tématu. Hodně doporučení uvedených v následujících kapitolách je založeno na zkušenostech konzultantů sociálního zemědělství. Důkladný výzkum o tom, jak zapojit různé cílové skupiny do činností v oblasti sociálního zemědělství, je proto velmi cenný a potřebný.

Pomocné ruce na farmě. Autor: CJD Erfurt

Zaměstnání ve formě placené práce je druhým pilířem sociálního zemědělství, pokud jde o práci s lidmi s mentálním postižením. Kromě chráněných dílen nebo rodinných farem, kde jsou lidé ubytováni, se také jedná o různé typy stacionářů, které do svých programů začleňují zahradnické práce. Právě variabilita pracovních činností v zemědělství je vhodná pro tuto cílovou skupinu. Pokaždé je třeba individuálně zvažovat, jaká práce by byla tou nejvhodnější, na základě schopností a omezení jednotlivce.

Konečně, sociální zemědělství poskytuje terapii a rehabilitaci. Animoterapie a zahradní terapie jsou obecně uznávanými způsoby podpory osob se zdravotním a sociálním znevýhodněním.

Ať už se jedná o bydlení, zaměstnání nebo terapii, sociální zemědělství může různými způsoby podporovat lidi s mentálním postižením. Jde v posledku o různé způsoby sociálního začleňování. Lidé se cítí potřební, protože na farmě vykonávají hodnotnou práci: jsou zodpovědní za rostliny nebo zvířata. Smysluplné činnosti mohou zvýšit jejich sebevědomí a vlastní rozvoj.

V Irsku probíhaly analýzy různých studií o sociálním zemědělství, na jejichž základě byly shrnuty klíčové hodnoty, které se odrážejí v této oblasti v politikách mentálního postižení. Přestože výsledky reagují na situaci v Irsku, závěr ukazuje, jaký dopad může mít sociální zemědělství na podporu lidí s mentálním postižením obecně:

KLÍČOVÉ HODNOTY/ ZÁSADY V ROCE 2007 POLITIKA V OBLASTI MENTÁLNÍHO POSTIŽENÍ	MODEL SOCIÁLNÍHO ZEMĚDĚLSTVÍ: CO NÁM ŘÍKÁ VÝZKUM
Zaměření na člověka	<p>Sociální zemědělství se ze své podstaty soustředí na objevování, hodnocení a podporu talentů, dovedností a přínosu jednotlivců.</p> <p>Tento přístup je vysoce individualizovaný a cílený, především díky malému počtu účastníků a zaměřením sociálního zemědělce na podporu a spolupráci s účastníky.</p>
Důstojnost	<p>Sociální zemědělství poskytuje významné - a v mnoha případech dříve nerealizované - příležitosti pro autonomii, pro zkoušení nových věcí a pro přijímání pozitivních rizik ve „skutečném“ a přirozeném prostředí.</p>
Převzetí odpovědnosti	<p>Lidé jsou oprávněni vybrat si jako alternativu terapie sociální zemědělství a v některých případech v něm mohou pokračovat i po jejím ukončení.</p> <p>V rámci praxe mají lidé také příležitost uplatnit volbu, přispět k rozhodování a každodennímu provozu farmy.</p>
Volba	<p>Podpora sociálního zemědělství je vždy svobodnou volbou jednotlivce.</p> <p>Je jasně dáno, že lidé mohou kdykoliv odejít, pokud se v sociálním zemědělství necítí dobře.</p> <p>Individuální podpurný plán stimuluje smysluplné objevování a dialog o osobních cílech účastníků, požadovaných výsledcích, zájmech, potřebách atd.</p> <p>Model sociálního zemědělství také umožňuje v rámci každého místa vysokou úroveň rozmanitosti a výběru, pokud jde o prováděné činnosti a jejich tempo.</p>
Sociální začleňování	<p>Účastníci mají možnost budovat skutečná přátelství a navazovat vztahy s farmáři a farmářskou rodinou i nové kontakty v širším okruhu lidí v jejich vlastních komunitách [...] Nové kontakty také hrají roli při odstraňování bariér a zažitých postojů a vnímání zdravotního postižení širší společností.</p>
Nezávislost	<p>Účastníci sociálního zemědělství mají právo pracovat se zemědělcem a provádět činnosti co nejsamostatněji a nejsvobodněji [...] Model podpory založený na sociální farmě přispívá k budování důvěry, nezávislých životních dovedností a schopností účastníků.</p>
Rovnost	<p>Sociální zemědělství poskytuje prostředí a funguje jako model podpory, při které jsou lidé schopni pracovat bok po boku na úkolech s farmářem a ostatními, aby přispěli k celému projektu. Farma je velmi „vyrovnané“ místo.</p>
Úcta	<p>S účastníky sociálního zemědělství se zachází jako s dospělými, jejich názory jsou vyhledávány a respektovány. Soustavně jsou rozvíjeny a oceňovány jejich přínos a smysl pro zodpovědnost.</p>
Osobní rozvoj a sebenaplnění	<p>Sociální zemědělství přispívá k osobnímu rozvoji účastníků, k praktickým zemědělským dovednostem, zvyšuje samostatnost a podporuje rozvoj sociálních dovedností a důvěry.</p>
Cenné sociální role	<p>Sociální zemědělství poskytuje účastníkům významné příležitosti k zapojení se do smysluplné, účelné, a především běžné činnosti [...] sociální zemědělství zvyšuje u účastníků pocit vlastní hodnoty a identity jako plnoprávných a angažovaných členů společnosti.</p>
Zdraví a pohoda	<p>Sociální zemědělství umožňuje účastníkům participovat v určité míře na fyzické aktivitě, ale velmi účelným a přirozeným způsobem, např. prací na čerstvém vzduchu, v přírodě a často v malebném prostředí. Toto prostředí napomáhá ke zlepšení fyzické zdatnosti, síly a obratnosti. Možnost opravdu se napojit na zvířata a rostliny je velmi pozitivní a život obohacující zkušenost. Vnímání obohacené o prostředí farmy může být zvláště cenné pro osoby s těžkým zdravotním postižením.</p>

Dopad sociálního zemědělství na podporu osob s mentálním postižením. Zdroj: Social Farming Ireland 2019: 39.

Čemu musí sociální zemědělec věnovat pozornost?

Osoba se zdravotním postižením může být velmi dobře podporována povzbuzováním, respektováním a celkovým zapojením na farmě. Pokud se naopak nikdo takové osobě nepřizpůsobí, může to vést k odcizení a manipulaci (Speck, 2016). Sebevědomí a motivaci lze navodit možností participace (Meidlinger & van Elsen, 2009). Pro zemědělce je nezbytné rozpoznat, zda osoba s mentálním postižením tíhne více ke zvířatům, nebo k rostlinám. Zemědělec by měl umět reagovat na základě preferencí a podle toho nabízet aktivity.

V mnoha případech lidé s mentálním postižením upřednostňují rutinu a opakování, opakuje se práce, před rozmanitými úkoly. Poskytuje jim to pocit bezpečí a důvěrnosti (Meidlinger & van Elsen, 2009). Někteří lidé se však mohou od tohoto schéma odchýlit. Pokud má někdo pomalé tempo, je to přípustné, na druhou stranu je ale potřeba motivovat jedince zpět do práce, aby nebyl narušen pracovní chod. Stejně jako v zemědělství obecně nejsou volný čas a práce přísně odděleny. Je důležité, aby si lidé, kteří pracují na farmě, spojili s prací něco pozitivního (Meidlinger & van Elsen, 2009). Důležité jsou přestávky na odpočinek, vhodné místo k odpočinku nebo možnost pracovat pomalu. Někteří lidé se zdravotním postižením nemusí být schopni dokončit práci sami, ale rádi by doprovázeli zemědělce, zatímco on/ona dělá svou práci.

4.1.6 LIDÉ S DUŠEVNÍM ONEMOCNĚNÍM

Duševní poruchy se nejčastěji projevují v abnormálních pocitech, myšlenkách a činnostech. Postižená osoba kvůli svým vnitřním problémům velmi často trpí.

Problémy duševního zdraví, které jsou běžné mezi klienty sociálního zemědělství, jsou:

- strach/panika (úzkostná porucha): nadměrná přehnaná panická reakce s minimální vnější hrozbou nebo bez ní (Freyberger & Schneider, 2002).
- hraniční syndrom (BPS): porucha osobnosti, která ovlivňuje chování, pocity a úroveň myšlení → Může vést k obtížnému nebo paradoxnímu chování: může se projevit v impulzivité, nestabilních, ale intenzivních vztazích mezi lidmi, rychlých výkyvech nálad, změně sebepojetí a vlastní image. Tyto projevy jsou velmi často doprovázeny sebepoškozujícím chováním, pocitem vnitřní prázdnoty, disociace nebo strachu z opuštění (Emmelkamp, 2013).
- depresivní choroby: depresivní nálada a myšlení, malá motivace a energie → Velmi často vymizí pocit štěstí, příjemné pocity, sebevědomí, výkon, empatie a zájem o život. Ovlivněno je potěšení a kvalita života (Bromet a kol., 2011).

Mezi další poruchy duševního zdraví patří psychózy, neuróza, poruchy osobnosti, jako je schizofrenie nebo mnohočetná porucha osobnosti. Další poruchy kromě deprese jsou závislosti nebo syndrom vyhoření.

Jak může sociální zemědělství podporovat lidi duševním onemocněním?

Lidé s poruchami duševního zdraví mohou být podporováni pomocí supervize, společností a rozhovoru. Zemědělské činnosti jim mohou pomoci znovu získat jejich stabilitu a nezávislost (Loue a kol., 2014).

Zemědělské činnosti mohou také usnadnit sociální interakci lidí s duševní poruchou. Mnoho duševně nemocných lidí žije poměrně osamoceně. Společná práce nebo odpočinek poskytují příležitost mluvit spolu a smát se. Může vzniknout pocit sounáležitosti. Spojení s jinými lidmi není cílem, ale vedlejším produktem, protože lidé společně pracují na zemědělských úkolech. U některých lidí s duševním onemocněním to může zmírnit tlak sociální interakce (Elsej a kol., 2016).

Fyzická aktivita je také důležitá pro duševní zdraví. Sociální zemědělství je motivací, jak přivést lidi k fyzické aktivitě. V zemědělství nejsou fyzické aktivity samoučelové, ale jsou přirozenou součástí odpovědnosti o rostliny a zvířata. Fyzická únava na konci dne může lidem s duševním onemocněním pomoci usnout a nechat jim zakusit pocit úspěchu (ib.).

Péče o rostliny nebo zvířata je velkým stimulem. Farmářská práce zajišťuje, že jedinci s duševním onemocněním mají záva-
zek k jiným živým bytostem, za které jsou odpovědní (musím zalít rostlinu, musím nakrmit zvíře, spoléhají na mě).

Současně lze díky interakci se zvířaty a rostlinami snížit stres a úzkost (Elsej a kol., 2016). Činnosti, jako je pěstování zeleniny nebo péče o hospodářská zvířata, vyžadují soustředění a pozornost, ale není třeba intenzivní intelektuální aktivity. Tyto činnosti naopak umožňují uvolnit mysl, což je obzvláště důležité, protože jsou lidé s duševním onemocněním zatíženi starostmi a obavami (ib.).

Čemu by měl sociální zemědělec věnovat pozornost?

V mnoha případech je třeba se vyvarovat tlaku na výkon. Stresové situace mohou vést k problémům s duševním zdravím. Proto si musí sociální zemědělci uvědomit, že lidé s duševním onemocněním jsou často nezpůsobilí k výkonové práci. I schopnost vstát a přijít na farmu, je považována za úspěch. Je proto vhodné jasně oddělit povinnosti zemědělce a terape-

uta nebo sociálního pracovníka. Zemědělec se tak může více soustředit na zemědělské činnosti a s tím související vysoké pracovní zatížení v terénu, kdežto sociální pracovník či terapeut se soustředí na práci s jedincem a předchází tak stresovým situacím, do nichž by se klient mohl dostat. Pomáhá také přidělení jasné odpovědnosti za určitou rostlinu nebo zvíře, a tím se zvyšuje jedincova motivace pro pomoc a v závislosti s tím řád a struktura dne.

4.1.7 LIDÉ S TĚLESNÝM POSTIŽENÍM

Fyzická postižení zahrnují motorické poruchy, zrakové, sluchové nebo komunikační dysfunkce, a také chronická onemocnění. Typ omezení se mění v závislosti na zdravotním postižení nebo onemocnění.

Postižení může být následek úrazu nebo je vrozené / dědičné.

Fyzické postižení znamená více než omezený pohyb nebo omezené smyslové vnímání. Může ovlivnit celou osobnost: motorickou aktivitu, poznávání, inteligenci, schopnost učit se, emoční projevy, komunikaci, rozvoj identity a sociální interakci (Bechstein, 2010).

Například lidé se sluchovým postižením čelí také komunikačním bariérám (narušený vývoj řeči, omezená schopnost porozumět ostatním), nedostatkem orientačních schopností (člověk nemůže poslouchat a navázat vizuální orientaci), psychickým stresem (život v tichu), omezenými sociálními vztahy a sociální izolací (především kvůli problémům v komunikaci) (Hudcová a kol., 2018).

Lidé se zrakovým postižením nemají narušenou pouze orientaci. Lidé se zrakovým postižením se velmi často bojí nových situací a interakce s velkou skupinou lidí (Hudcová a kol., 2018).

Jak může sociální zemědělství podporovat lidi s tělesným postižením?

Stejně jako v případě jiných cílových skupin, sociální zemědělství umožňuje zapojení do sociálního a pracovního prostředí. Lidé pracují společně, podporují se navzájem a společně něčeho dosahují. K samostatnému životu může pomoci vytvoření bezbariérového prostředí a pracovních míst.

Sociální zemědělství se zaměřuje na řešení a hledání způsobů, jak někomu umožnit vykonávat práci (např. vybudování bezbariérové stáje, používání speciálních nástrojů, přizpůsobení pracovní doby k trénování výkonové kapacity).

Sociální zemědělství se u lidí s tělesným postižením velmi často zaměřuje na přírodní zážitky, jako jsou smyslové zahrady (Van Elsen & Kalisch, 2007). Používají se všechny smysly (pach, sluch, zrak, pocit). I když je jeden nebo více smyslů omezených, stále existuje řada způsobů, jak zažít přírodu zapojením ostatních, kompenzačních smyslů. V případě těžkého a kombinovaného postižení vždy existuje způsob, jak zažít přírodu (např. ležet v seně, cítit ji a čichat, poslouchat ptáky, dotýkat se ovcí).

Sociální zemědělství je také skvělou příležitostí k rehabilitaci.

V závislosti na pracovní oblasti umožňuje sociální zemědělství lidem s tělesným postižením vnímat své tělo a cvičit. Trénink a výcvik se zvířaty nebo úkoly, jako je uklízení hnoje, učí vnímání, schopnost reakce, koordinaci a další motorické dovednosti (Göhring & Schneider-Rapp, 2017).

Například práce s vidlemi vyžaduje udržení rovnováhy. Je potřeba vykonávat pohyby, jako je naklánění se dopředu nebo zvedání se do sedu. Je zapotřebí svalové napětí. Tímto způsobem mohou lidé trpící spastickou paralýzou, nebo lidé ochrnutí na jednu stranu, trénovat zanedbané svaly. Vezení plně naložených koleček trénuje držení těla a posiluje svaly, díky současnému zapojení paží a nohou (Göhring & Schneider-Rapp, 2017). Jemné motorické dovednosti lze trénovat prostřednictvím činností, jako je zpracování vlny (praní, kartáčování, spřádání) nebo při hřebelcování koně (Göhring & Schneider-Rapp, 2017). Existuje mnoho hospodářských zvířat, která mají ráda společnost a pozornost, např. hlazení.

Čemu by měl sociální zemědělec věnovat pozornost?

Ne každý zemědělský úkol mohou vykonávat osoby s tělesným postižením. Mnoho překážek však lze odstranit pomocí speciálních nástrojů pro zdravotně postižené osoby, a navržením bariérové farmy (např. snadno přístupné přístřešky, stodoly přístupné pro vozíčkáře).

Aby bylo možné přeměnit farmu na prostředí pro vozíčkáře, je třeba počítat s rampami, obrubníky, prahy a drsností povrchového materiálu. Rovněž je třeba zvážit fyzickou náročnost některých činností.

Je velmi důležité zajistit bezpečnost, protože vnímání prostoru je u lidí se smyslovým i tělesným postižením omezené. Pokud například lidé se zrakovým postižením pracují nebo žijí na farmě, je pro nerušené vnímání sluchu nezbytná dostatečná redukce světla a hluku (Hudcová a kol., 2018).

Dostatečnou participaci mohou umožnit pomocné technologie. V současné době existují dokonce i traktory pro vozíčkáře. Zemědělské činnosti by se navíc neměly zaměřovat pouze na zdravotní postižení, ale také na to, co člověk zvládne, přestože je zdravotně postižený. Pohyby, které člověk s postižením běžně neprovádí v každodenním životě, by mohly být zvládnuty při zemědělské práci. Dítě trpící svalovým napětím se může hodně natáhnout, když si chce pohladit ovci a osoba na vozíku může zvednout předměty nebo se předklonit, když chce vidlemi nakrmit krávu (Göhring Schneider-Rapp, 2017).

Také existují jiné zemědělské činnosti, při níž není potřeba těžká fyzická práce. Zpracování potravin a/nebo zpracování jiných zemědělských produktů (např. vlna, dřevo) nabízejí skvělou příležitost k zapojení osob se zdravotním postižením.

Sociální farma v Německu. Autor: Findewege e.V.

4.1.8 MLÁDEŽ S PORUCHAMI CHOVÁNÍ NEBO SE SPECIÁLNÍMI POTŘEBAMI

Mládež s poruchami chování nebo se zvláštními problémy je různorodou cílovou skupinou. Patří do ní děti v pěstounské péči, mládež se zdravotním postižením, osoby, které mají traumatickou zkušenost, mládež s projevy poruch chování, delikventi, nebo nezletilí uprchlíci bez doprovodu.

Poruchy chování popisují vzorce rušivého chování, které trvá nejméně 6 měsíců. Porucha chování může zahrnovat: (mentalhealth.gov, 2017)

- Nepozornost
- Hyperaktivitu
- Impulsivitu
- Vzдорovité chování
- Užívání drog
- Trestnou činnost

Adolescenti navíc čelí novým výzvám kvůli rostoucím sociálním rozdílům a sociálnímu vyloučení z části společnosti (Schubart a kol., 2007). Tento vývoj se projevuje rostoucí nezaměstnaností mladých lidí, vysokou dětskou chudobou, výzvami spojenými s přechodem do zaměstnání, násilím mládeže, xenofobií mezi mládeží, migrací ze strukturálně slabších oblastí, nebo závislostmi (např. drogy, alkohol, konzumace, hazardní hry) (ib.).

Dospívající, kteří se potýkají s těmito problémy, mají velmi často potíže se sociální adaptací. Chování mládeže se dostává do konfliktu s obecnými morálními zásadami, sociálními normami a hodnotami (Lipkowski, 1971)

Mládež s problémovým chováním „často uvízne v těžké domácí situaci (hádky a agrese, utíkání z domova), ve škole nebo v práci (vyhýbá se školní docházce, pravidelné práci), nebo je pod vlivem špatných kamarádů a bez pozitivního způsobu využití volného času (drogy, kriminalita)“ (Ellings, 2012)

Jak může sociální zemědělství podporovat mládež?

Sociální zemědělství se při práci s adolescenty může zaměřit na vzdělávání nebo péči. Mladý člověk může strávit na farmě delší dobu (např. jako dítě v pěstounské péči, praktikant nebo v rámci speciálních pedagogických programů), na farmu může přijít jako jednotlivec nebo ve skupině mladých lidí, v rámci realizace speciálních jednodenních či pobytových projektů.

V řadě případů nabízí sociální zemědělství bezpečné místo mládeži, která se nachází v obtížné životní situaci. Řadě konfliktů lze předejít, protože mládež není v kontaktu s jinými problémovými jednotlivci, s nimiž by se normálně setkávali v zařízení nebo ve škole. Vzhledem k tomu, že mladí lidé jsou daleko od prostředí, ve kterém se dostali do potíží, je méně pravděpodobné, že „zase šlápnu vedle“ (Ellings, 2012).

V zemědělské komunitě nebo na rodinné farmě se mládež může stabilizovat a získat řád. Zatímco v mnoha zařízeních se zaměstnanci neustále mění, farmář je vždy přítomen a může posloužit jako pozitivní vzor. (Ellings, 2012).

Smysluplné a příjemné úkoly (Kogstad a kol., 2014) přináší v očích mnoha mladých lidí obrovský přínos. Fyzická práce v zemědělství vede k učení nových dovedností, které v jejich předchozím životě ani ve škole nebyly potřebné. Mládež těží z nových praktických zkušeností, jako je sekání dřeva nebo jízda v traktoru. Získávají víc sebevědomí a sebedůvěry. Současně může fyzická práce pomoci mládeži, která cítí emoce jako hněv a agrese. Zemědělské práce mohou tuto energii proměnit v něco pozitivního (Kalisch. a kol., 2009).

V důsledku nabízené odborné přípravy a asistované práce může sociální zemědělství představovat první krok ke skutečné práci. Praktická práce přitahuje mnoho mladých lidí, kteří nemají rádi teoretické vzdělání. Nabízí praktické zkušenosti a probouzí zájmy, které by jinak neobjevili.

Tyto benefity platí také v případě trestaných mladistvých. Přijetím odpovědnosti (např. hlídání stáda ovcí), posouváním hranic svých možností a překonáváním strachu (např. při kempování v lese bez stanu), mohou překonat své osobní limity a vydat se správným směrem.

Čemu by měl sociální zemědělec věnovat pozornost?

Práce s mladými lidmi, kteří mají problémy s chováním, a adolescenty, kteří si prošli týráním a zneužíváním, může být velmi náročná. Sociální zemědělci, kteří pracují s touto skupinou klientů, mohou u dospívajícího vnímat pocity hněvu, agrese nebo deprese.

Je důležité, aby sociální farmář uměl zvládat pocity a činy svého klienta. Vyžaduje empatický vhled, sebevědomí a trpělivost.

Při práci se zranitelnou mládeží by měli být sociální zemědělci poučeni například o teorii přilnutí, o traumatizaci, o pedagogických přístupech, jakož i emočním distancováním a blízkostí.

Aby mohla farma pracovat s adolescenty, vyžaduje speciální strukturu. Nezbytné jsou různé zájmové činnosti v zemědělství, aby podpořily zájem adolescentů a poskytly jim možnost naučit se nové dovednosti. Kromě toho by měli být po ruce socio-pedagogičtí odborníci, kteří zajistí pomoc a péči.

V případě práce s dětmi to může být podle vnitrostátních právních předpisů povinné.

4.1.9 LIDÉ SE ZÁVISLOSTMI

Mnoho sociálních farem se zaměřuje na podporu a sekundární léčbu lidem se závislostmi. Proto je toto duševní onemocnění popsáno podrobněji.

Světová zdravotnická organizace popisuje návykové chování a zneužívání návykových látek následujícím způsobem.

Závislost se může týkat drog, jako je alkohol, konopí, tabák, amfetaminy, MDMA atd. Nebo může být závislost vyjádřena chováním, jako je hraní hazardních her, počítačových her, či se týká poruch příjmu potravy.

Podle Světové zdravotnické organizace lze diagnózu závislosti za normálních okolností určit pouze tehdy, pokud byly během předchozího roku přítomny společně tři nebo více z následujících (WHO 2019):

- Silná touha nebo pocit nutkání brát látku;
- Potíže s ovládnutím chování při užívání návykových látek, pokud jde o počátek, ukončení nebo stupně užívání;
- Fyziologický abstinenci stav, kd užívání látky přestalo nebo bylo sníženo, demonstrovány: charakteristickým abstinenci syndromem pro danou látku, nebo užívání stejné (nebo podobné) látky se záměrem zmírnit nebo zabránit abstinenci příznakům;
- Důkaz tolerance, kdy jsou vyžadovány zvýšené dávky psychoaktivní látky, aby se dosáhlo účinků původně působených nižšími dávkami (jasný příklad lze vidět u jedinců závislých na alkoholu a opiátech, kteří mohou užívat denní dávky dostatečné k paralyzování nebo zabití netolerantních uživatelů);
- Postupné zanedbávání alternativních potěšení nebo zájmů z důvodu užívání psychoaktivní látky, prodloužení doby nezbytné k získání nebo braní látky, nebo k zotavení z jejích účinků;
- Přetrvává užívání návykových látek navzdory jasným důkazům o zjevně škodlivých důsledcích, jako je poškození jater v důsledku nadměrného pití, depresivní stavy nálad v důsledku období častého užívání návykových látek, nebo zhoršení kognitivního fungování spojené s drogami.

Jak může sociální zemědělství podpořit lidi se závislostmi?

Obecně je sociální zemědělství druhem následné péče. To znamená, že závislí mohou být podporováni tím, že najdou cestu zpátky do každodenního života bez alkoholu, drog nebo jiného návykového chování. Je důležité najít takové zaměstnání, které napomáhá opět strukturovat čas a dovolí začlenění do normální společnosti. Vedou k vyváženému dennímu a nočnímu rytmu, přiměřené tělesné zátěži (možná dokonce vedou k možnosti prahového zážitku – nával adrenalinu bez konzumace). Tvrdá práce vede k pocitu úspěchu (Van Elsen, 2017). Kromě toho může zemědělská komunita poskytnout a uspokojit pocit sounáležitosti. To je zvláště důležité, protože mnoho závislých žije na okraji společnosti. Farmář v tomto případě figuruje jako pozitivní vzor a supervizor.

Čemu by měl sociální zemědělec věnovat pozornost?

Být „čistý“ a střízlivý je základním předpokladem pro všechny klienty.

Pro lidi, kteří bojují se závislostmi, jsou jasná pravidla a nastavené hranice velmi důležité. Farmář má být dobrým supervizorem a vzorem, který je pracovitý a nehodnotí. Musí ale dávat pozor, pokud jsou porušována pravidla. To znamená, že zemědělec by měl v případě porušení pravidel okamžitě reagovat přijetím příslušných opatření. U závislosti je vždy možný relaps, proto je nezbytná také společná strategie, jak se s takovou situací vypořádat, např. co se stane, pokud někdo znovu užije drogu? Je zavedena politika nulové tolerance? Bude kontrolována střízlivost?

V závislosti na modelu sociálního zemědělství je předpokladem spolupráce s klinikou, terapeutky nebo poradenským střediskem pro závislé osoby. Může být doporučeno, aby se závislý zúčastnil sezení podpůrné skupiny nebo kliniky.

Je potřeba čas, empatická a rozhodná osobnost. Ostatní lidé, kteří žijí nebo pracují na farmě, si musí uvědomovat výzvy, kterým závislí čelí.

Kromě umožnění sociální interakce je také vhodné vytvořit bezpečné útočiště. Sociální zemědělec by měl oceňovat a podporovat a budovat tak sebedůvěru potřebnou k samostatné práci.

Týmová práce na farmě. Autor: Heilpädagogisch-Künstlerisches Therapeutikum Chemnitz e.V.

4.1.10 DLOUHODOBÁ NEZAMĚSTNANOST

Důvody dlouhodobé nezaměstnanosti se liší. Nejvíc ohroženi jsou lidé se zdravotním postižením a poruchami duševního zdraví (např. deprese), problémy s tělesným zdravím, sociálně znevýhodnění jedinci nebo rodiče-samoživitelé. Kromě toho jsou ohroženi starší lidé, migranti a lidé bez odborného vzdělávání.

Dlouhodobá nezaměstnanost může vést k sociálnímu strádání, vyčerpání a rezignaci (Bundesagentur für Arbeit, 2019).

Řada lidí, kteří jsou dlouhodobě nezaměstnaní nebo jim hrozí dlouhodobá nezaměstnanost, ztrácí naději na nalezení nového zaměstnání (rezignace). Je to proto, že již velmi často trpí psychickými nebo tělesnými zdravotními problémy. Během dlouhodobé nezaměstnanosti se zdravotní problémy mohou ještě zhoršit, chybějící denní řád totiž může vést jak k nedostatku pohybu, tak ke ztrátě motivace si práci hledat.

Velmi často se dlouhodobě nezaměstnaní lidé bojí znovu pracovat. To může být důsledek toho, že zažili pouze krátkodobé zaměstnání, nebo že během období nezaměstnanosti ztratili sociální i pracovní kompetence.

Kromě toho nízký příjem znamená nižší účast na sociálním životě, což druhotně také vede k sociálnímu vyloučení, osamělosti a ztrátě příležitostí.

Jak může sociální zemědělství podpořit dlouhodobě nezaměstnané?

Nezaměstnanost může vést k izolaci, osamělosti a pocitu zbytečnosti a nepotřebnosti. Sociální zemědělství může tento cyklus přerušit tím, že nabídne užitečnou činnost a sociální interakci, i když zpočátku bez finanční kompenzace.

Zemědělské činnosti dávají řád dnům i týdnům, což je pro mnoho dlouhodobě nezaměstnaných zásadní. Navíc, pokud jde o dlouhodobě nezaměstnané rodiče, začnou-li pracovat, jsou pozitivním vzorem svým dětem.

Kromě toho může být sociální zemědělství prvním krokem zpět k normální práci, protože nabízí školení, učí nové dovednosti a pomáhá objevovat nové zájmy.

Čemu by měl sociální zemědělec věnovat pozornost?

Důležitý je denní řád a přiměřené pracovní zatížení, které se postupně navyšuje. Je také vhodné najít činnosti, které odpovídají zájmům osoby nebo které by mohly souviset s pracovními místy, na kterých nezaměstnaná osoba v minulosti pracovala (např. vedení účetnictví, uklízení).

4.1.11 STARŠÍ LIDÉ A GERIATRIČTÍ PACIENTI

Starší lidé jsou velmi rozmanitou cílovou skupinou. Někteří starší lidé mohou zvládat stárnutí velmi dobře. Bohužel však s věkem narůstá nemocnost.

Typické potíže duševního zdraví související s věkem jsou:

Geriatrická deprese:

Na rozdíl od normální deprese se deprese související s věkem projevuje také fyzickými obtížemi, podivným chováním a symptomy demence (viz Schneider & Nessler, 2011).

Demence:

„Demence je získaný mozkový syndrom charakterizovaný poklesem předchozí úrovně kognitivního fungování, s poruchou dvou nebo více kognitivních domén (jako je paměť, výkonostní funkce, pozornost, řeč, sociální kognitivní schopnosti a schopnost úsudku, psychomotorická rychlost, visuopercepční nebo visuospatální schopnosti). Kognitivní poruchu nelze zcela přičíst normálnímu stárnutí, ale významně narušuje nezávislost při provádění každodenních činností člověka.“ (ICD 11 Code 6D80 - 6D8Z)

Napovídajícím příznakem demence jsou poruchy paměti. Poškozená krátkodobá paměť a potíže s uchováním informací jsou jejími ranými příznaky. Poté následuje zhoršení schopnosti orientace. V průběhu nemoci se vytrácí získané znalosti a dovednosti zakotvené v dlouhodobé paměti (Platzek, 2014).

S věkem narůstá také počet tělesných onemocnění, zejména:

- Infarkt
- Mrtvice
- Artritida
- Cukrovka
- Inkontinence

Jak může sociální zemědělství podpořit starší lidi a geriatrické pacienty?

Starší lidé mohou být zapojeni do sociálního zemědělství různými způsoby. Může to být zaměřeno na boj proti izolaci a osamělosti. Vlastní pobyt na farmě může být spojen s pozitivní dětskou vzpomínkou. Projekty sociálního zemědělství se staršími lidmi mohou poskytovat bydlení na farmě nebo se mohou soustředit na jejich volný čas. Někteří senioři chtějí strávit svůj odchod do důchodu na venkově. Mají rádi spojení s přírodou a rádi se věnují aktivitám, jako je vaření a pečení, péče o zahradu a zvířata.

Některé sociální farmy také poskytují péči a terapii. Součástí programu může být zahradní terapie a animoterapie.

Obecně platí, že činnosti na sociálních farmách, jako je uklízení hnoje, krmení zvířat a trhání plevelu, vyžadují fyzickou námahu a umožňují starším lidem udržet se v kondici. Jsou tak motivováni k fyzické aktivitě.

Nizozemské výzkumy zdůrazňují výhody, které může mít sociální zemědělství pro lidi trpící demencí. Tato skupina má obvykle potíže s udržováním sociálních vztahů a účastí ve společnosti (de Bruin a kol. 2015). Nizozemská studie vede k závěru, že lidé s demencí, kteří jsou ošetřováni v institucionálních zařízeních sociálních farem se častěji objevují ve společnosti, než lidé navštěvující denní stacionáře bez tohoto „zeleného“ prvku. Smysluplné činnosti jim dodávají pocit sounáležitosti, mohou k něčemu přispět. Pravidelná zařízení denní péče a sociální zemědělství umožňují sociální interakce a rekreační aktivity. Farmy pro lidi s demencí však nabízejí také placené zaměstnání a dobrovolnou práci. V tomto ohledu poskytuje sociální zemědělství řadu způsobů zapojení do společnosti (Ellings, 2012). Pobyt na farmě navíc stimuluje lidi s demencí k tomu, aby udržovali kvalitní příjem stravy a nápojů.

Čemu by měl sociální zemědělec věnovat pozornost?

Činnosti musí být přiměřené věku. Farmy i aktivity musí být přizpůsobeny potřebám a typickým obtížím souvisejícím s věkem (např. poruchy sluchu a zraku, potíže s chůzí, demence). V závislosti na modelu sociálního zemědělství je nutná spolupráce s pečovatelským zařízením nebo pohotovostní službou. Farma může poskytnout doplňková zařízení na podporu starších lidí, kteří na farmě žijí (prádelna, správa zařízení).

4.1.12 ŠKOLNÍ DĚTI

Existuje mnoho způsobů, jak zapojit děti do sociálního zemědělství. Na rozdíl od zaměření na děti se speciálními potřebami se tato kapitola zaměří na pedagogickou práci se školními třídami a vzdělávacími farmami. Školní výuka probíhá hlavně ve třídě. Znalosti jsou předávány teoreticky. Studenti se učí především poslechem nebo čtením o něčem, nikoli prožíváním. Pedagogika zaměřená na pobyt na farmě je proto inovativním přístupem k výuce v oblasti změny klimatu či soutěže s průmyslovými farmami. S farmářem lze diskutovat o problémech, jako je udržitelnost, dobré životní podmínky zvířat, změna klimatu nebo hodnota potravin.

Mnohem důležitější na vzdělání na farmě však je, že je postaveno na reálných zkušenostech, špinavých rukou a používání všech smyslů (Wellensiek & Schiller, 2013). Žáci se účastní zemědělských činností jako je sklizeň, zpracování produktů nebo péče o zvířata. Většina dětí je od přírody zvědavá, oplývá láskou k objevování nových věcí a snadněji přilne k živé bytosti (Hartkemey a kol., 2014).

Farmy mohou připravovat nabídky pro školní třídy různými způsoby - v závislosti na intenzitě kurzu, věku a počtu dětí, ročním obdobím a zaměření farmy. Sociální zemědělství může cílit na vzdělávání o zvláštní plodině nebo zvířeti, může zahrnovat jednu krátkou nebo opakující se návštěvu farmy.

Jak může sociální zemědělství podporovat vzdělávání dětí?

Sociální zemědělství se školními třídami není jen prohlídka farmy s průvodcem, ale řádný koncept vzdělávání na farmě. Teoretické učení ve třídě je zde nahrazeno praktickou výukou. Ve srovnání s jinými programy sociálního zemědělství je hlavním cílem vzdělávání, nikoli začleňování nebo terapie. Děti zažívají, odkud pochází jídlo. Dozví se o kultivaci a práci, která je nezbytná pro pěstování potravin. Zjistí, co zemědělec musí znát (např. složení půdy, klima a ekonomické faktory), poznají farmářovy starosti a potřebu sladit rodinný a pracovní život.

V zemědělství navíc existuje mnoho způsobů, jak pracovat v týmu, zemědělec proto může děti motivovat k vyzkoušení nových věcí. Sociální dovednosti, ohleduplnost a empatie, jsou procvičovány při práci se zvířaty nebo rostlinami. Negace, obavy a odpor mohou být postupně redukovány (Wellensiek & Schiller, 2013). Někdy mohou děti dosáhnout až na své fyzické dno.

Čemu by měl sociální zemědělec věnovat pozornost?

Sociální zemědělství může hrát klíčovou roli v environmentální výchově. Sociální zemědělci musí vědět, jak rozvinout koncepty, které odpovídají jejich farmě a ladí s každodenními zemědělskými činnostmi. Pedagogické dovednosti mají zásadní význam pro potřeby dětí a mládeže. Zemědělec musí vzít v úvahu věk dětí a měl by umět propojit zemědělské vzdělávání se zájmy studentů a se školními osnovami.

Rovněž je třeba zvážit zvláštní požadavky na ochranu zdraví a bezpečnost při práci s dětmi. Kromě znalostí nástrojů a úkolů vhodných pro děti je zvláště důležité vědět, jaká hospodářská zvířata ustojí skupinu dětí. To je podstatné pro bezpečnost dětí i zvířat. Děti, zejména pokud přijdou ve skupině, mohou být hlasitě a rušně.

Zemědělská pedagogika. Autor: Heilpädagogisch-Künstlerisches Therapeutikum Chemnitz e.V.

4.1.13 UPRCHLÍCI A MIGRANTI

Termín uprchlík je definován mezinárodním právem v Úmluvě o právním postavení uprchlíků z roku 1951: Uprchlík je osoba, která je „pronásledována kvůli rase, náboženství, národnosti, příslušnosti k určité sociální skupině nebo politickému názoru. Uprchlík je osoba, která se nachází mimo zemi své státní příslušnosti a není schopna, nebo má takový strach, že není ochotná využít ochrany této země, nebo která nemá státní příslušnost a nachází se mimo zemi svého předchozího obvyklého bydliště v důsledku takových událostí, že nemá možnost, nebo se do něj nechce kvůli strachu vrátit (Úmluva o uprchlících, článek 1.2).

Termín uprchlík je politicky schválen mezinárodním právem a poskytuje zvláštní práva osobám, které spadají do této kategorie. Důvody útěku z rodné země jsou však mnohem obsáhlejší, než je popsáno v Úmluvě o uprchlících z roku 1951. Termín nucená migrace nebo nucené vysídlení proto zahrnuje i jiné faktory než rasu, náboženství, národnost, příslušnost k určité sociální skupině nebo politický názor. Lidé, kteří opouštějí svou zemi v důsledku ekologických katastrof, změny klimatu nebo z důvodu beznaděje vzhledem k ekonomické situaci země, nejsou mezinárodním právem uznáni jako uprchlíci. Opustili však svou rodnou zemi kvůli nedostatku perspektivy, který by mohl být dokonce život ohrožující.

Většina politických otřesů jde ruku v ruce s násilným konfliktem, hospodářským neštěstím a porušováním lidských práv. Proto stále narůstají problémy s rozlišováním mezi lidmi, kteří uprchli ze svých zemí z politických důvodů (oficiální uprchlíci), a lidmi, kteří opustili své země kvůli ekonomickým problémům. Důležitějším se tak stal termín „žadatelé o azyl“, protože popisuje osobu, jejíž status dosud nebyl určen (Turton, 2003).

S čím se uprchlíci potýkají?

Lidé, kterým se podařilo uprchnout v posledních letech do Evropy, se musí vypořádat s řadou výzev: truchlí, protože přišli o domov a jsou odloučeni od svých blízkých. Čelí jazykovým, právním a kulturním otázkám. Prvořadě pro ně je vydělávání peněz, protože uprchnout do Evropy je velmi drahé. Zároveň mnoho uprchlíků posílá peníze domů svým blízkým. Hledání zaměstnání je také klíčové pro získání povolení k pobytu. Pro uprchlíky má největší význam život v míru, získání azylu a zaměstnání, studium jazyka a sociální začlenění. Sociální zemědělství s uprchlíky se proto velmi často zaměřuje na podporu těchto potřeb.

Zejména mladí uprchlíci pocházející z konfliktní oblasti nebo válečné zóny často vyrůstají bez morální orientace. Zažili násilí a nedostatek sociálního pořádku (TÖH, 2017). Uprchlíky jsou také často oběti sexuálního násilí (Steffens, 2016). Velmi často jim nebylo dovoleno chodit do školy nebo do práce (Verein menschen leben, 2017).

Během války, katastrofy a útěku zažívali uprchlíci často násilí, ztrátu svých milovaných a další traumatické události. To neznamená, že každý uprchlík trpí posttraumatickou stresovou poruchou, ale že mnozí z nich čelí emocím pramenícím z předchozích zkušeností.

Posttraumatická stresová porucha:

„Posttraumatická stresová porucha (PTSD) je porucha, která se může vyvinout po vystavení mimořádně nebezpečné nebo hrozivé události nebo řady událostí. Vyznačuje se všemi následujícími charakteristikami:

- znovu zažívání traumatické události nebo událostí v současnosti ve formě živých rušivých vzpomínek, flashbacků nebo nočních můr. Ty jsou obvykle doprovázeny silnými nebo ohromujícími emocemi, zejména strachem nebo hrůzou, a silnými fyzickými pocity;
- vyhýbání se myšlenkám a vzpomínkám na událost nebo události, nebo vyhýbání se činnostem, situacím nebo lidem připomínajícím jim danou událost nebo události;
- přetrvávající vnímání zvýšené aktuální hrozby, které se například projevuje zvýšenou ostražitostí nebo zesílenou reakcí na podněty, jako jsou neočekávané zvuky. Symptomy přetrvávají alespoň několik týdnů a způsobují výrazné zhoršení v osobních, rodinných, sociálních, vzdělávacích, pracovních nebo jiných důležitých oblastech fungování.

Jak může sociální zemědělství podporovat uprchlíky a jiné nuceně vysídlené osoby?

Lidé mohou cítit spojení s povědomými činnostmi, protože mnoho uprchlíků pochází z venkovských oblastí nebo pochází z malých zemědělských hospodářství.

Současně zemědělství nabízí skvělou příležitost k učení nového jazyka neformálním způsobem. To je zvláště důležité, pokud někdo není zvyklý na frontální výuku ve škole, nebo neumí číst a psát. Kromě života a práce v komunitě nebo rodině může sociální zemědělství usnadnit vzájemné poznávání kultur a podpořit integraci. Sociální zemědělství se může zaměřit jak na vzdělávání, kvalifikaci, tak na pracovní příležitosti pro lidi se speciálními potřebami.

Život na venkově a práce v přírodě mohou být zdravé pro lidi, kteří unikli před válkou a násilím, nebo kteří mohou být dokonce traumatizováni. Sociální zemědělství může zabránit i poruchám spojeným se stresem. Duševní poruchy spojené s traumatem jsou méně pravděpodobné, pokud jsou lidé, kteří traumatem trpí, dostatečně psychicky podporováni. Špatné zkušenosti v hostitelské zemi mentální poruchy spojené s traumatem naopak prohlubují (Zito & Martin, 2016). Sociální zemědělství může být způsobem, jak podpořit traumatizované lidi, protože jazyk, který je pro každého cizince obtížný, zde nehraje tak důležitou roli. Pravidelná konverzační terapie může fungovat pouze pokud terapeut a klient mluví stejným jazykem, zatímco interakce s rostlinami a zvířaty funguje bez společného jazyka. Ozdravení v přírodě, spojení s přírodou, pocit potřeby a užitečný úkol, to vše dohromady podporuje odolnost a sebevědomí jedince.

Čemu by měl sociální zemědělec věnovat pozornost?

Práce s uprchlíky v sociálním zemědělství znamená práci s různými kulturami, jazyky a tradicemi.

Sociální pracovníci nebo zemědělci, kteří se chtějí zapojit do sociálního zemědělství s uprchlíky, potřebují mezikulturní kompetence a musí být citliví k příběhu lidí, kteří zažili nucené vysídlení. Měli by vědět, jak jednat s traumatizovanými lidmi. Měli by mít základní znalosti o azylovém a cizineckém právu. Kromě toho mohou být velmi užitečné znalosti o výuce jazyků. Sociální zemědělství s uprchlíky se musí zaměřit i na to, jak rozvinout příležitosti příjmu pro uprchlíky a migranty, zejména pro ty, kteří mají venkovské zázemí.

Mnoho uprchlíků nechce zpřetrhat spojení se svou kulturou. To znamená možnost nadále mluvit svým mateřským jazykem, jíst známé jídlo, praktikovat náboženství nebo zůstat v kontaktu s přáteli a rodinou (TÖH, 2017).

Proto jsou zapotřebí znalosti specifické pro danou kulturu a náboženství. Pokud například projekty sociálního zemědělství zahrnují muslimy, jsou výhodou znalosti o islámské kultuře (např. co znamená Ramadán pro těžkou práci na polích?). Některé kultury také chovají antipatie vůči některým zvířatům. Ne každý uprchlík je však věřící. Je zásadní vnímat jednotlivce a nikoliv jeden stereotyp, který definuje všechny uprchlíky.

Je také pravda, že odlišné chování od lidí z vlastní země nemusí mít nic společného s kulturními rozdíly, ale s pocity, se kterými se vysídlené osoby musí vypořádat. Lidé, kteří chtějí pracovat s uprchlíky, si musí být vědomi dopadu útěku a ztráty na život této cílové skupiny. Mnoho uprchlíků se musí vypořádat se smutkem a vinou přeživšího. Ztratili svůj domov, přátele, práci a svou „normalitu“. Mohou se bát o přátele a rodinu, nebo mít strach z deportace.

4.2 HLAVNÍ AKTIVITA A CVIČENÍ

4.2.1 „ŠTASTNÝ LOS“

„Šťastný los“ je skupinové cvičení, které podporuje učení a zapamatování si termínů (viz Macke a kol., 2008)

- definujte téma (např. cílové skupiny v sociálním zemědělství, lidé s mentálním postižením, starší občané)
- rozdělte třídu na malé skupiny
- každá skupina hledá definovaný počet klíčových slov o specializované oblasti, výrazy budou napsány na karty velkým písmem (např. tělesné postižení, sluchové postižení, poruchy chování, mládež se speciálními potřebami, traumatizace, hraniční syndrom)
- zakrytá hromada karet bude předána další skupině
- každý člen skupiny si vezme kartu a vysvětlí termín, který je na ní napsán
- ostatní členové skupiny poslouchají, ptají se, komentují a opravují
- nejasnější věci lze projednat společně se všemi účastníky

4.2.2 SKUPINOVÁ PRÁCE

Skupinová práce je vynikajícím cvičením k upřesnění znalostí (viz Macke a kol., 2008). Může se hodit, pokud studenti chtějí upřesnit znalosti o potřebách a způsobech, jak sociální zemědělství může podpořit konkrétní cílovou skupinu.

Tuto metodu lze použít k vypracování příkladového případu, např. existující farma, která by se ráda přeměnila na sociální farmu, konkrétní případ klienta, který hledá cestu v sociálním zemědělství a vybírá si mezi několika sociálními farmami a jejich koncepty.

Skupinová práce může být také kombinována s odbornými pohovory (např. zástupci cílových skupin, sociální zemědělci, „šťastným losem“, experimentálními hrami nebo hraní rolí).

1. Plenární zasedání k přípravě skupinové práce

a) Definice úkolu (na pracovním listu nebo flipchartu)

Příklad: popis farmy x, úkol: Jak může sociální zemědělství vypadat na této farmě? Jaké jsou možnosti zapojení klientů na farmě?

Popište cílové skupiny, které by se mohly na této farmě začlenit, a důvody, proč by mohly mít prospěch z účasti na této farmě (nebo důvody, proč by se na této farmě neměly podílet).

b) Sestavte skupiny

Verze 1: stejný úkol pro všechny skupiny

Verze 2: různé úkoly pro různé skupiny (např. Každá skupina rozvíjí činnosti sociálního zemědělství pro různé cílové skupiny nebo různé farmy)

c) Objasněte očekávání a další otázky, stanovte čas a místo

2. Práce v malých skupinách

Účastníci společně vypracují úkol. Učitel pomáhá.

3. Plenární relace

Všechny výsledky budou prezentovány skupině. Výsledky budou porovnány a diskutovány.

4.3 NÁMĚTY NA DOMÁCÍ ÚKOL

Napište scénář: Představte si, že ztratíte brýle nebo si zlomíte nohu. Jak můžete pokračovat v práci na zahradě?

4.4 HODNOCENÍ

Písemná nebo ústní zkouška:

Písemná nebo ústní zkouška o cílových skupinách může být formou případového příkladu. Je detailně popsán případ konkrétní osoby (např. případ mladistvého s poruchami chování, jako je agrese, kriminální chování, jeho minulost atd., případ starších žen, žijících o samotě, majících problémy s pohyblivostí a nedoslýchavostí).

Studenti musí

- Rozpoznat potřeby a požadavky této osoby
- Popsat pojmy a činnosti v rámci sociálního zemědělství, které mohou tuto osobu podporovat
- Popsat, čemu musí farma věnovat pozornost

4.5 ODKAZY

<https://www.socialfarmingireland.ie/> (offers some target group specific information in social farming)

<https://icd.who.int/browse11/l-m/en> (ICD 11 for Mortality and Morbidity Statistics (international “standard diagnostic tool for epidemiology, health management and clinical purposes))

4.6 LITERATURA

Bechstein, M. (2010). *Psychomotorik –Reader zum Lernbereich Praxis der Motopädie – Psychomotorik Theorieskizzen*. Retrieved from http://www.mbechstein.de/reader_pm/theorie_themen/08_koerperbehinderung.pdf.

Bromet, E., Andrade, L. H., Hwang, I., Sampson, N.A., Alonso, J., de Giroamo, G., de Graaf, R., Demyttenaere, K., Hu, C. Iwata, N., Karam, A. N., Kaur, J., Kostyuchenko, S., Lépine, J.P., Lebinson, D., Matschinger, H. Mora, M.E., Browne, M. O., Posada-Villa,

- J., Viana, M. C., Williams, D. R., Kessler, R. C. (2011). Cross-national epidemiology of DSM-IV major depressive episode. *BMC Medicine* 9, 90, <https://doi.org/10.1186/1741-7015-9-90>.
- Bundesagentur für Arbeit (ed.) (2019). *Berichte: Blickpunkt Arbeitsmarkt – Arbeitsmarktsituation von langzeitarbeitslosen Menschen*. Nürnberg.
- De Bruin, S. R., Stoop, A., Molema, C. C. M., Vaandrager, L., Hop, P. J. W. M., & Baan, C. A. (2015). Green care farms: An innovative type of adult day service to stimulate social participation of people with dementia. *Gerontology and Geriatric Medicine*, 1. <https://doi.org/10.1177/2333721415607833>
- Elings, M. (2012). Effects of care farms. Scientific research on the benefits of care farms for the clients, Wageningen.
- Elsay, H., Murray, J., & Bragg, R. (2016). Green fingers and clear minds: prescribing 'care farming' for mental illness. *British Journal of General Practice*, 66(643), pp. 99–100. <https://doi.org/10.3399/bjgp16x683749>
- Emmelkamp, P. M. G., & Kamphuis, J. H. (2013). *Personality Disorders*. Hove: Taylor & Francis.
- Felten, H. (1998). *Erlebnispädagogik als Möglichkeit zur Kompensation von Verhaltensdefiziten: dargestellt an Beispielen aus der ästhetischen Erziehung*. Frankfurt am Main: Lang.
- Freyberger, H. J., Schneider, W., Stieglitz, R. D., & Spoerri, T. (2002). *Kompendium Psychiatrie, Psychotherapie, Psychosomatische Medizin*. Bern: Karger.
- Göhring, A., Schneider-Rapp, J., & Hoffmann, A. (2017). *Bauernhoftiere bewegen Kinder: Tiergestützte Therapie und Pädagogik mit Schaf, Kuh und Co. - ganz praktisch*. Darmstadt: Pala- Verlag GmbH.
- Hartkemeyer, T., Guttenhöfer, G., & Schulze, M. (2014). *Das pflügende Klassenzimmer: Handlungspädagogik und Gemeinschaftsgetragene Landwirtschaft*. München: Oekom Verlag GmbH.
- Hemingway, A., Ellis-Hill, C., & Norton, E. (2016). What does care farming provide for clients? The views of care farm staff. *NJAS - Wageningen Journal of Life Sciences*, 79, pp. 23–29. <https://doi.org/10.1016/j.njas.2016.09.001>
- Herhaus (2019). *Geistige Behinderung*. Retrieved from <https://www.altenpflegeschueler.de/krankheiten/geistige-behinderung/>.
- Hudcová, E., Chovanec, T., Moudrý, J. (2018). *Social Work in Social Farming – Methodology III*. Budweis, Centre for community work South Bohemia.
- Kalisch, M./Schwanenflügel, M./Christinck, A. (2008). Arbeit macht Sinn. Aus dem Leben mit Jugendlichen die aus der Rolle fallen. In: Christinck, A./van Elsen, T. (eds.). Bildungswerkstatt Pädagogik und Landwirtschaft. Tagungsdokumentation 25.-28.10.2008. Kassel. Loheland Stiftung, pp. 39 – 49.
- Kogstad, R., Agdal, R., & Hopfenbeck, M. (2014). Narratives of Natural Recovery: Youth Experience of Social Inclusion through Green Care. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 11(6), pp. 6052–6068. <https://doi.org/10.3390/ijerph110606052>
- Lakemann, U. (2005). *Wirkungsimpulse von Erlebnispädagogik und Outdoor-Training: empirische Ergebnisse aus Fallstudien*. Augsburg: ZIEL.
- Łobocki, M. (1982). *Metody badań pedagogicznych*. Warsaw: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Loue, S., Karges, R. R., & Carlton, C. (2014). The Therapeutic Farm Community: An Innovative Intervention for Mental Illness. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 149, pp. 503–507. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.08.298>
- Macke, G./Hancke, U./Whiemann-Schweizer, P. (2008). *Hochschuldidaktik. Lehren, vortragen, prüfen, beraten. „Besser Lehren“*. Weinheim / Basel: Beltz.
- Meidlinger, S./van Elsen (T.) (2011): *Milcherzeugung und Soziale Arbeit - Arbeitsplätze für Menschen mit Behinderung in ökologisch wirtschaftenden Milchviehbetrieben*. In: Mayer, J./Alföldi, T./Leiber, F./Dubois, D./Fried, P./Heckendorn, F./Hillmann, E./Klocke, P./Lüscher, A.; Riedel, S./Stolze, M./Strasser, F./van der Heijden, M./Willer, H. (eds. (2009): *Werte - Wege - Wirkungen: Biolandbau im Spannungsfeld zwischen Ernährungssicherung, Markt und Klimawandel - Beiträge zur 10. Wissenschaftstagung Ökologischer Landbau, ETH Zürich, 11.-13. Februar 2009: Band 2: Tierhaltung, Agrarpolitik und Betriebswirtschaft, Märkte und Lebensmittel*. Berlin: Verlag Dr. Köster.

- Mentalhealth.gov (2017). *Behavioral Disorders*, Retrieved from <https://www.mentalhealth.gov/what-to-look-for/behavioral-disorders>.
- Platzek, R. P. (2016). Demenz. Zum Begriff einer häufigen Alterserkrankung. In G. K. Keil (ed.), *Fachprosaforschung - Grenzüberschreitungen, Band 10 (2014)*, pp. 223–232, Baden-Baden / Kappelrodeck: Deutscher Wissenschafts V.
- Richter, K./Schenke, M./Christinck, A. (2008). Mehr als Milch und Mist – welche Kompetenzen erwerben Kinder auf dem Schulbauernhof? In: Christinck, A./van Elsen, T. (eds.). *Bildungswerkstatt Pädagogik und Landwirtschaft. Tagungsdokumentation 25.-28.10.2008*. Kassel. Loheland Stiftung, pp. 33 – 38.
- Schneider, F., & Nessler, T. (2011). *Depressionen im Alter: die verkannte Volkskrankheit ; Hilfe für Betroffene und Angehörige ; Diagnose, Therapie, Pflege*. München: Herbig.
- Schubarth, W./Seidel, A./Speck, K. (eds.) (2007). *Soziale Probleme von Jugendlichen in Deutschland, Polen und Russland – Alltagserleben und Lebensperspektiven*. Potsdam, Universitätsverlag Potsdam.
- Social Farming Ireland (2019). *Social Farming and Intellectual Disability Services*. Retrieved from <https://www.socialfarmingireland.ie/wp-content/uploads/2019/07/Social-Farming-and-Intellectual-Disability-Services.pdf>.
- Speck, O. (2016). *Menschen mit geistiger Behinderung : ein Lehrbuch zur Erziehung und Bildung*. München: E. Reinhardt.
- Steffens, B. (2016). Hilfe für traumatisierte Flüchtlinge – Frauen und Mädchen fliehen anders. *Zeitschrift für Alternative Kommunal Politik*, 2, pp. 32 – 33.
- Thüringer Ökoherz (2017). *Unbegleitete minderjährige Flüchtlinge in der Sozialen Landwirtschaft. Ein Leitfaden für Politik und Soziale Arbeit*. Weimar.
- Turton, D. (2003). *Conceptualising Forced Migration*. [Refugees Studies Working Paper 12]. Retrieved from <https://web.archive.org/web/20070728113047/http://www.rsc.ox.ac.uk/PDFs/workingpaper12.pdf>.
- Van Elsen, T. (2017). *Das mudra-Waldprojekt in Nürnberg – Drogen- und Jugendhilfe durch Waldarbeit und Holzwerkstatt*. *Green Care*, 4, pp. 24 – 26.
- Van Elsen, T./Kalisch, M. (2007). *Social Farming in Germany*. Retrieved from http://sofar.unipi.it/index_file/State_of_the_Art_Germany.pdf.
- Verein menschen leben (2017). *Zur Situation weiblicher UMF in Österreich*. Retrieved from [www.menschen-leben.at / frauen/hintergrundinformationen/#top](http://www.menschen-leben.at/frauen/hintergrundinformationen/#top).
- Wellensiek, C., & Schiller, H. (2013). *Bauernhofpädagogik als Einkommens-Chance*. Bonn: aid infodienst Ernährung, Landwirtschaft, Verbraucherschutz
- World Health Organization (2011). *World Report on Disability*. Geneva: World Health Organization.
- World Health Organization (2019). *Management of Substance Abuse*. Retrieved from https://www.who.int/substance_abuse/terminology/definition1/en/.
- Zito, D., & Martin, E. (2016). *Umgang mit traumatisierten Flüchtlingen: Ein Leitfaden für Fachkräfte und Ehrenamtliche*. Weinheim, Basel: Juventa Verlag GmbH.

ODDÍL 5

METODY A TECHNIKY SOCIÁLNÍ PRÁCE V SOCIÁLNÍM ZEMĚDĚLSTVÍ

Eliška Hudcová

PRAKTICKÉ INFORMACE: ČASOVÁ NÁROČNOST, MÍSTO KONÁNÍ, POMŮCKY A MATERIÁLY

Časová náročnost: Vzdělávací materiál obsahuje minimálně 270 minut teorie a přibližně 90 minut cvičení. Jedna lekce má 45 minut. Do kurzu by měl být pozván odborník (sociální zemědělec nebo sociální pracovník), po jehož části by měla následovat diskuse.

Místo kurzu: Učebna

Pomůcky a materiály: Data projektor, powepointové prezentace, pracovní listy, flip chart, fixy, popřípadě barevné samolepící papírky

VÝUKOVÉ CÍLE/ÚKOLY A ÚROVEŇ

Znalosti: Tento text obsahuje přehled metod v sociální práci. Absolventi dokáží definovat základní metody sociální práce. Jsou schopni popsat různé přístupy a specifika metod. Absolventi jsou schopni vyjmenovat jednotlivé formy sociální práce. Umí vysvětlit roli sociálního pracovníka v sociální práci ve vztahu k sociálnímu zemědělství. Znají limity sociálního pracovníka a základy komunikace s klientem.

Dovednosti: Absolventi jsou schopni aplikovat získané znalosti v různých situacích v individuální a skupinové sociální práci se zaměřením na zemědělské prostředí a činnosti. Vědí o různých technikách komunikace s klienty. Reflektují také hranice jejich role v rehabilitačním procesu.

Kompetence: Absolventi znají rozsah základních metod, nástrojů a technik sociální práce ve vztahu k zemědělskému prostředí a jsou připraveni k dalšímu prohlubování svých kompetencí v této oblasti. Jsou vedeni k tomu, aby byli podporujícími a odpovědnými jednotlivci při práci s lidmi se speciálními potřebami, dalšími zaměstnanci sociální farmy, stakeholdery a relevantními institucemi.

ABSTRAKT

Kapitola o metodách, nástrojích a technikách sociální práce v sociálním zemědělství vyzdvihuje v základní a obecné rovině jen některé poznatky z oblasti individuální a skupinové sociální práce a sociální práce s rodinou, neboť jde o velmi obsáhlá témata. Kapitola se dále věnuje základním formám sociální práce – sociální terapii, rehabilitaci a prevenci, zmiňuje roli sociálního pracovníka a základní způsoby komunikačních nástrojů a technik. Oblasti jsou vybrány podle použitelnosti pro vzdělavatele, zemědělce i sociálního pracovníka na úrovni úvodu do problematiky. Kromě povšechné znalosti není cílem vytvořit z posluchače kurzu a následného zaměstnance na sociální farmě sociálního pracovníka. Právě neformální prostředí a sociálně „neprofesionální“ personál je to, proč jsou farmy znevýhodněnými lidmi často oceňovány a proč mají pozitivní dopady na jejich psychosociální fungování i osobnostní rovinu. Přesto jsou rámcové vědomosti z oboru metod sociální práce nejen nezbytné, ale také užitečné, protože na jejich základě mohou průvodci znevýhodněných osob na farmě dát jednoduchý návod, jak např. předejít konfliktním situacím, které při práci v páru i kolektivu mohou vzniknout.

KLÍČOVÁ SLOVA

Sociální práce, případová práce, práce se skupinou, sociální rehabilitace, terapie, prevence, komunikace, sociální pracovník

5.1 ÚVOD

Text o metodách, nástrojích a technikách sociální práce v sociálním zemědělství postupně uvádí základní pojmy, posléze je představen rámec sociální práce s jednotlivcem, v omezené míře sociální práce s rodinou a sociální práce se skupinou, neboť se všemi těmito sociálními útvary je možné se na farmě setkat. Je vynechána sociální práce s komunitou, poněvadž se přímo na farmě spíše nevyužívá. Jsou zmíněny základní způsoby komunikace a další nástroje sociální práce. Kde se nabízí, je v textu upozorněno na vztah se sociálním zemědělstvím, respektive je odkázáno na konkrétní způsoby využití poznatků z faremního prostředí na práci se znevýhodněnými lidmi.

Cílem kapitoly je podat základní přehled o řešené problematice, již prostřednictvím přednášek, modelového nácviku, pozorování a především následné sociálně zemědělské praxe upotřebí jak pracovník v přímém kontaktu se znevýhodněnou osobou, tak zemědělci a další zaměstnanci sociálních farem.

Kapitolu doporučujeme číst společně s kapitolou o cílových skupinách na sociální farmě, která je jejím logickým doplněním.

5.1.1 O SOCIÁLNÍ PRÁCI

Sociální práce je odborná vědní disciplína a oblast praktické činnosti, která speciálními pracovními metodami zajišťuje provádění péče o člověka na profesionálním základě. Zakládá se na principech solidarity, zákazu diskriminace, principu osobních práv, svobody, důstojnosti a participace, které jsou ukotveny v mezinárodních smlouvách (Charta OSN, 1945; Všeobecná deklarace lidských práv, 1948; Evropská úmluva o lidských právech, 1950; Charta základních práv EU, 2000).

Mezinárodní federace sociálních pracovníků definuje sociální práci takto: „Sociální práce podporuje sociální změnu, řešení problémů v mezilidských vztazích a posílení a osvobození lidí za účelem naplnění jejich osobního blaha. Užívá teorii lidského chování a sociálních systémů, sociální práce zasahuje tam, kde se lidé dostávají do kontaktu se svým prostředím. Pro sociální práci jsou klíčové principy lidských práv a společenské spravedlnosti.“ (Definice sociální práce, 2005)

Mezi základní cíle sociální práce patří odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů (Matoušek, 2008: 201) a dále je její snahou:

- Podpořit klientovu schopnost řešit problém, adaptovat se na nároky a vyvíjet se (klientem může být jednotlivec, rodina, skupina, komunita);
- Zprostředkovat klientovi kontakt s agenturami, které mu mohou poskytnout zdroje, služby a potřebné příležitosti;
- Napomáhat tomu, aby systémy podpory klientů pracovaly humánně a efektivně;
- Rozvíjet a zlepšovat sociální politiku.

5.1.2 ZÁKLADNÍ POJMY POUŽÍVANÉ V SOCIÁLNÍ PRÁCI A V TÉTO KAPITOLE

Cílem tohoto odstavce je objasnit pojmy použité v tomto textu a v práci sociálního pracovníka. Umožňují společnou řeč odborníka v pomáhající profesi a v zemědělském sektoru.

Metodologie je částí vědy, která se zabývá budováním metod, kterými disponuje daná vědní oblast (Levická, 2002). Metodologie sociální práce se zabývá teoretickými, logickými a psychologickými otázkami metod sociální práce, metodických postupů a metodik stejně jako principy a zákony vědeckého bádání v této oblasti. Součástí metodologie je tvorba, hodnocení efektu používaných metod, ale také metod používaných v empirickém výzkumu a následně při tvorbě teoretických zveřejnění.

Metodika v sociální práci znamená soubor pravidel a postupů, nejvšeobecnější a nejužívanější posloupnost, ze které sociální pracovník vybírá a aplikuje postupy na konkrétní podmínky sociální práce s klientem, rodinou, skupinou nebo komunitou. Jsou to konkrétní postupy, způsoby, jak dosáhnout předem stanovený cíl prostřednictvím plánované, vědomé činnosti v sociální práci.

Metoda je záměrně zvolená cesta, která nás má dovést do cíle. Jsou to specifické postupy definované cílem nebo cílovou skupinou, které sociální pracovník využívá od začátku do konce činnosti a při jejich využívání je pravděpodobné, že dodržetím těchto metod se dopravuje k platným výsledkům (Gabrielová, 2017).

Technika sociální práce je návod na použití metody, nebo na její modifikaci, přizpůsobení tak, aby odpovídala specifickým problémům vyplývajícím z klientovy situace. Technika je způsobem, který umožňuje klientovi ve spolupráci se sociálním pracovníkem něco získat, něčeho dosáhnout (Levická, 2002). Jsou to osvědčené postupy a zručnosti sociálních pracovníků a jsou užívány v souladu s metodami, v rámci kterých jsou aplikovány na dosažení předem stanovených cílů.

Přístup vyjadřuje preferované nastavení pracovníka, resp. organizace, a obecně určený rozsah a cíl práce. Přístup se vztahuje na teorii sociální práce, ze které sociální pracovník, resp. organizace vychází: např. přístup orientovaný na úlohy, přístup orientovaný na člověka, sociálně-ekologický přístup, feministický přístup, křesťanský přístup, přístup harm reduction, daseinanalýza, psychodynamický přístup, psychoanalytický přístup, rogerovský, úkolově zaměřený přístup atd. (Mátel, Oláh, Schavel, 2012).

5.2 METODY SOCIÁLNÍ PRÁCE

Metody sociální práce lze dělit dle nejrůznějších kritérií a aspektů, např. podle časového, demografického a statusového hlediska, podle místa výkonu a podle vykonávané aktivity. V této kapitole je využito historického hlediska klasifikace metod,

kteřé vyplývá z počtu klientů, se kterými se pracuje. Jedná se o individuální sociální práci, práci s rodinou (v omezené míře) a skupinou.

Použití patřičných metod sociální práce je odvislé typu od klienta (jedince, rodiny, skupiny), jeho potřeb, typu znevýhodnění, typu a délky podpory (dlouhodobá / krátkodobá intervence, dočasná / trvalá péče), typu zařízení (ambulantní, pobytové, formální / neformální) apod.

V případě této kapitoly se uvažuje o využití metod, nástrojů a technik sociální práce na farmě. Farma vytváří specifické a neformální prostředí, musí počítat se setkáváním různých lidí a jejich rolmi, se specifickým typem činnosti, která se na farmě odehrává (sezónní práce, práce se zvířaty a rostlinami, venkovní práce, práce s nářadím). Jedná se většinou o ambulantní typ péče / aktivizace / zaměstnání – osoby se znevýhodněním na farmu dochází podle nastaveného harmonogramu vyjednaného spolu s farmářem (viz např. Hassink et al., 2010).

Zklidňující aktivity na farmě. Autor: Eliška Hudcová

5.2.1 SOCIÁLNÍ PRÁCE S JEDNOTLIVCEM

Sociální práce s jednotlivcem, neboli individuální sociální práce, případová sociální práce či case work se vztahují na aktivity sociálního pracovníka zaměřené na práci s jedním, konkrétním jedincem. Případem však není osoba nebo osoby, ale specifická sociální situace nebo sociální problém (Mátel, 2013).

Případová práce se zabývá řešením takových problémů, které klienta omezují v optimálním využívání jeho vnitřních a vnějších možností. Některé problémy jsou vnitřní povahy, jiné jsou mezilidské, zejména rodinné (Havránková, 2008).

Cílem případové studie je dosažení řešení konkrétních problémů, např. úřední úkon, poskytnutí materiální pomoci, poskytnutí poradenství, vytvoření plánu postupu, poskytnutí komplexní pomoci, výzkum, formulace politiky (Matoušek, 2008: 100). Doporučení pobytu či návštěv farmy osobě se sociálním problémem může být jedním z řešení tohoto problému (např. integrační zaměstnávání, aktivizace, sociální rehabilitace).

Postupy případové studie jsou obvykle rozdělovány podle Havránkové (2008: 69) následovně:

a) poskytnutí psychické podpory klientovi, vyjádření zájmu (seznámení s případem)

Studie – přezkoumávání situace a vytváření důležitého rozhodnutí, např. zda vstoupit do procesu terapie na farmě. Klient předkládá problém s tím, že klíčová je jeho aktivní motivace ke změně. Hlavní úlohou této fáze je klienta angažovat, dosáhnout toho, aby participoval na řešení problému. Pracovník musí objasnit, v čem je změna, na které se bude sám klient podílet, pro něj cenná.

V případě sociálního zemědělství jde v této fázi o navázání kontaktu a nabídku možných postupů při řešení problémů, přičemž pobyt na sociální farmě je jedním z nich.

b) explorace problému, ventilace klientových pocitů (sociální hodnocení)

Šetření – je dynamický a proměnlivý proces, při kterém se vymezuje problém a stanovují se pracovní hypotézy, které jsou vodítkem pro potřebnou intervenci (například se může jednat o podporu fyzické činnosti pro osobu s mentálním postižením, která žije ve vlastní domácnosti). Nemělo by být prostředkem kategorizace či nálepkování. Pracovní hypotéza se mění s měnící se životní situací klienta (např. v dostupnosti bydliště klienta je farma, kde by bylo možné zajistit pro klienta typ aktivizační činnosti. Je třeba vyřešit další kroky, jako třeba otázky dopravy, stravy, bezpečnosti, vhodného oblečení, denního režimu atd.). Upřesňují se cíle, které odpovídají klientovým potřebám, ale též reagují na dostupnost služeb. Jedná se o formální proceduru hodnocení klientovy situace a plánování před započítím intervence (Havránková, 2008: 69)

c) přímé ovlivnění klienta (sociální intervence)

Intervence – začíná už prvním kontaktem. Spočívá v rozhovorech, v uklidňování hladiny emocí, ve vztahu, který je zásadním léčebným prostředkem. Cíle intervence určují klient a pracovník společně. Jde o odborný zásah, někdy obdobně nazýván „terapie“, zahrnuje všechny druhy činnosti, které pracovník vykonává ve prospěch klienta. Jedná se také o samotnou činnost naplňování stanoveného plánu a cíle (fyzická činnost prostřednictvím pravidelné pomoci se zvířaty).

d) reflexe souvislostí, zejména vztahů mezi prožitky klienta a tím, co se děje v jeho prostředí (zakončení případu)

Ukončení – je závěrečnou fází případové práce. Mělo by být předem domluvené, za jakých okolností proces poskytování profesionální pomoci skončí. Ukončení by mělo nastat, když se klient může ohlédnout s uspokojením na to, co bylo uděláno a když pracovník vidí jeho schopnost poradit si v různých situacích. Na sociální farmě se jedná o případ, kdy farmář aktivně spolupracuje se znevýhodněnou osobou bez potřeby další intervence sociálního pracovníka, nebo klient ukončí svou docházku na farmu poté, co byla naplněna jeho potřeba.

Případový sociální pracovník v praxi pracuje tak, že:

- „povzbuzuje jedince k odvaze a k sebedůvěře,
- pomáhá mu prozkoumávat dostupné zdroje,
- mobilizuje síly jedince a vyhodnocuje možnosti, které se před ním otevírají,
- podepírá a zvýrazňuje to zdravé a pevné, co v člověku je, a komunikuje s tímto zdravým aspektem jeho osobnosti,
- je v kontaktu s jeho silou a schopností, nikoli s bezradností,
- pokud se sociální pracovník zaměří na bezmoc klienta, posiluje jeho očekávání pomoci,
- pokud se soustředěně zabývá patologií, může se stát, že bezděčně posílí nemoc,
- pokud klientovi zprostředkuje pochopení, že má kapacitu k řešení svého vlastního problému, a v tomto vědomí jej podporuje, pomáhá mu objevovat nové úhly pohledu a tím nové způsoby řešení,
- sebepotvrzení klienta pak může vést k rozvoji osobní, rodinné a sociální úspěšnosti.“ (Havránková, 2008: 68)
- „dává klientovi dostatečný prostor,
- oceňuje to, čeho si při práci s klientem všiml,
- dává alternativy řešení problémů,
- shrnuje výsledky a rekapituluje.“ (Krutilová, 2014: 20)

5.2.2 SOCIÁLNÍ PRÁCE S RODINOU

Rodina je primární socializační činitel, od počátku profesionalizace sociální práce se rodina stala zájmem sociálních pracovníků jako sociální prostředí, které sehrává významnou roli při vzniku i řešení problémů jednotlivců.

Rodina je primární sociální skupinou, která má zaručovat péči o své členy a uspokojovat jejich hmotné a duchovní potřeby už od dětství. Je také prvním závazným modelem společnosti, se kterým se jedinec setkává, a je významným socializačním prvkem. Předurčuje osobnostní vývin jedince a jeho vztahy jiným skupinám lidí.

Rodinu lze definovat jako soužití lidí jedné či více generací, v němž je podstatná emocionální a ekonomická podpora jednotlivců. Jádrem je partnerství dvou dospělých lidí. Její zásadní funkce je zajištění všech potřeb dětí.

Rodinu můžeme charakterizovat jako sociální skupinu, která poskytuje svým členům:

- bezvýhradnou akceptaci jejich lidské existence,
- ochraňující prostředí (hmotné i sociální),
- podporu autonomie příslušníka rodiny,
- zajištění životních potřeb,
- vzájemnou podporu,
- východisko a zprostředkující článek při pronikání do makrosociálního prostředí (společnosti) (Hudecová a kol., 2009)

Mezi základní funkce rodiny se řadí:

- biologicko-reprodukční
- sociálně-ekonomická
- ochranná
- sociálně-výchovná
- rekreační, relaxační
- emocionální (Kraus, 2008)

Rodina se však může stát prostředím pro nárůst stresu a konfliktů, kvůli zvýšeným nárokům, potřebám i očekáváním, a řady dalších důvodů, např.: rozpadlé rodiny, vážné nemoci v rodině, závislosti člena rodiny, člena rodiny ve výkonu trestu odnětí svobody atd. I rodina se může dostat do situace, kdy se stává klientem sociální práce.

- Rodina nebo její člen sama vyhledá pomoc sociálního pracovníka.
- Rodina nebo její člen přichází za sociálním pracovníkem na podnět jiného subjektu
- Rodina je vyhledaná v procesu depistáže.
- Rodina nebo její člen je předvolána na základě upozornění jiné instituce nebo osoby.
- Člen rodiny nebo celá rodina je umístěna do zařízení, kde s ní sociální pracovník navazuje kontakt (Hudecová a kol., 2009).

V sociálním zemědělství se s rodinou setkáváme v podobě rodinných příslušníků znevýhodněného člověka. Mohou nám být zdrojem informací o člověku, který má vlastní komunikační bariéry (např. sdělení co má klient rád / co je pro něj rizikové). Rodina se může stát účastníkem, pokud je nefunkční. Na farmu jsou jako do ochranného / výchovného prostředí poslány děti v rámci krizové péče nebo v situacích náhradní rodinné péče.

V následném terapeutickém procesu by mělo docházet k uspokojování potřeb v různých typech služeb. Jedná se především o zajištění potřeby „smysluplného světa“, jistoty a bezpečí, potřebu osobní identity a „otevřené budoucnosti“ (podrobněji viz Matoušek, 2008b), aby se předešlo budoucí dlouhodobé deprivaci. Ve všech těchto procesech může být i farma alternativním prostorem pro zajištění bezpečného prostředí, které může pomoci nastartovat individuální i skupinové terapeutické procesy (viz např. Elsey, Bragg, Elings a kol., 2018).

Pravidelné návštěvy farmy mohou být efektivní v případě preventivních programů, jsou vhodné pro situace rané péče (rodina s dítětem s postižením), jako vzdělávací médium, nebo jako terapeutická služba (aktivizační služby pro rodiny s dětmi). V Holandsku i Švýcarsku například existují farmy zaměřující se na náhradní rodinnou péči (viz např. Bombach, Stohler & Wydler, 2015).

- V terminologii sociální práce se farma může stát poskytovatelem **krizových služeb**, pokud rodina představuje pro člena rodiny ohrožující prostředí a je třeba zajistit rychlou a efektivní pomoc. Farma plní funkci azylu.
- Farma může zajistit **vzdělávací služby**, které jsou poskytovány dlouhodobě, jejich cíl je formulován všeobecně, například jako podpora vztahů rodičů a dětí, rozvoj schopností tvořivě řešit konflikty, udržovat kvalitní vztahy.
- Farma se může stát prostředím pro poskytování **terapeutických služeb**, které jsou svépomocně nebo profesionálně vedené služby. Mohou být poskytovány jednotlivcům, kteří mají problémy v rodinném soužití, nebo celým rodinám. Pokud jsou poskytovány jednotlivcům, jsou cílovými skupinami jako „původci problémů“, i jako „oběti“.
- Farma může být místem **preventivních programů**, které jsou dlouhodobé a pravidelné programy, jejich cílovou skupinou jsou vznikající rodiny, u kterých je vysoká pravděpodobnost vážných těžkostí, nebo rodiny, ve kterých se narodilo hendikepované dítě, jehož výchova bude představovat značnou zátěž. (Matoušek, 2008a) Farma může v tomto případě působit jako léčebné prostředí anebo jako prostor pro svépomocnou podporu rodičů v podobně obtížné situaci.

5.2.3 SOCIÁLNÍ PRÁCE SE SKUPINOU

Za skupinu považujeme sociální celek nejméně o třech lidech, kteří se vzájemně vnímají jako členové skupiny, jsou ve vztahové struktuře, případně v závislosti. Mají mezi sebou interakce, spojuje je podobná nebo doplňující se motivace a uspokojování určitých potřeb, mají společné cíle, jejich vztahy jsou strukturované do hierarchicky uspořádaných rolí a pozic. Pro skupinu jsou typické znaky: interakce, komunikace a organizace (Mašát, 2012: 13). Skupinová práce s různými cílovými skupinami je v sociálním zemědělství velmi běžná (např. práce s mládeží, s lidmi se závislostmi, dětmi s poruchami chování, s migranty). Cílové skupiny jsou někdy smíchané, jak to například bývá v případě seniorů a dětí při práci na sociální farmě, ale nejčastěji skupiny pracují samostatně (zejména lidé se závislostmi v terapeutických komunitách, nebo vězni).

Na sociální farmě mohou fungovat skupiny, ať už skupina zaměstnanců, skupina pečujícího personálu, skupina vedení, skupina příchozích, dobrovolníků, zákazníků. Tyto skupiny vždy nevede stejný zájem či stejné potřeby. Pokud však určitá skupina zůstává na farmě déle, je třeba se rámcově orientovat ve skupinové dynamice, sociálním chování ve skupině (vůdcovství, dělba moci a funkcí, povaha cílů a jejich dosahování, dosahování konformity a zvládání kontroverzí atd. (Mašát, 2012: 11), či utváření rolí, komunikaci a v dalších tématech z oblasti sociální práce se skupinou.

Skupina může být klientovi

- zdrojem podpůrné síly (člověk není na svůj problém sám),
- prostorem výměny informací, názorů a myšlenek i řešení,
- motivuje, povzbuzuje naději atd.,
- dává příležitost učit se a ověřovat interpersonální a jiné sociální dovednosti,
- poskytuje pocit sounáležitosti, tento faktor se na farmě zvláště projevuje a týká se tzv. skupinové soudržnosti – skupina svého člena přijímá bez ohledu na jeho minulost a sociální selhání, pokud se bude držet skupinových norem (Mašát, 2012: 32),
- v rámci skupiny je možno zažít, že mi někdo pomohl, i to, že mohu pomoci (Havránková, 2008: 154-155).

Skupiny dělíme do kategorie dle skupinové struktury a skupinové dynamiky, oboje ovlivňuje fungování skupiny i jednotlivé skupinové role.

Dle **struktury** rozlišujeme skupiny na malé (2-15 osob), střední (15-40 osob) a velké (nad 40 osob), na formální a neformální podle struktury vztahů. Skupiny mohou být děleny dle uspokojovaných potřeb na primární (fyziologické potřeby, potřeba bezpečí) / sekundární (potřeba sounáležitosti, hodnoty), dle vztahu na členské (například sportovní, náboženská, členství je vyžadováno) / referenční (členství není vyžadováno, ale jedinec sdílí hodnoty a normy, např. politická strana), dle doby existence na trvalé / dočasné, podle zařazení do skupiny na my/oni (např. my, co patříme na farmu a oni, ostatní obyvatelé vesnice) (Mašát, 2012: 14).

Dle skupinové **dynamiky**, která ovlivňuje klima a procesy, které významně ovlivňují výsledky práce skupiny bez rozdílu prostředí, takže je platná i pro farmu. Výhodou farmy je, že není uzavřenou místností, ale naopak lze v případě potřeby variantně měnit místo společně tráveného času. Skupinová dynamika je souhrnem všech procesů a změn (vnitřních i vnějších), norem a interakcí, které se odehrávají po dobu existence a práce skupiny (Mátel, 2013). Do oblasti dynamiky náleží formování vztahů mezi členy skupiny, a jak jsou užívány k podpoře a udržení skupiny. Jde o vyjadřování péče a zájmu o druhé, přijímání nových členů nebo překonávání napětí humorem.

Do skupinové dynamiky patří:

- cíle skupiny,
- pravidla (normy) skupiny,
- vůdcovství a vedení skupiny,
- role ve skupině,
- tvorba podskupin,
- vztahy jedinců a skupiny,
- koheze a tenze,
- skupinová atmosféra,
- vývoj skupiny,
- projekce minulých zkušeností a vztahů do aktuální interakce (Havránková, 2008: 159).

Cíle skupinové práce si skupina formuluje sama podle svého zaměření a složení, může jít o vzájemnou podporu, osobní růst, poskytování informací, pochopení vzorců chování. Měly by zajistit náhled, katarzi a trénink (Havránková, 2008: 159). Může jít o úkolově zaměřenou skupinu, např. postavit se skupinou dobrovolníků stáj. V tomto případě jde o neformální, dočasnou, referenční skupinu.

Pravidla (normy) skupiny představují obvykle nepsaná pravidla, která vyjadřují, co je a není z hlediska skupiny správné a žádoucí. Mají vliv na postoje a chování členů. Vytváří bezpečný rámec pro fungování skupiny. Měla by být nastolena spo-

lečně. Kdo pravidla opakovaně porušuje, dostává se na okraj skupiny a může z ní být vyloučen, na druhé straně podporuje kohezi skupiny, která se proti němu semkne (Havránková, 2008: 160). Tato pravidla se využívají především v terapeutických komunitách (léčba osob se závislostmi, velmi často faremní práce představuje formu sociální rehabilitace). Mezi nejobvyklejší pravidla členství náleží:

- Mlčenlivost a důvěra (informace se nevynáší ven)
- Otevřenost a upřímnost (pravdivost tady a teď)
- Právo říci stop
- Odpovědnost k sobě i druhým
- Dodržování organizačních pravidel (docházka, dochvilnost, plnění úkolů atp.). Při nedodržení skupinových norem by měly být nastaveny sankce, jako soubor postihů, faktických i sociálních (posměch, napomínání, tiché vyloučení).

Koheze ve skupině představuje soudržnost, pospolitost a vzájemnost, vytváří atmosféru přátelství a bezpečí. Podporuje stabilitu skupiny a umožňuje její existenci. **Tenze** je dynamizujícím faktorem, nutí ke spolupráci navzdory nepříjemným a těžkým úkolům či nesympatiím. Příliš koheze vede ke stagnaci skupiny, vede ke spokojenosti a skupina může ustrnout na místě. Převaha tenze kazí důvěru a ohleduplnost a přerůstá v ostražitost a agresivitu, zavírá cestu k důležitým tématům. Rovnováha obou faktorů vede k dobré dělbě práce.

Role ve skupině značí soubor očekávání chování, vztahujícího se k určité pozici. Bývají zrcadlem toho, jaké role člen skupiny hraje ve svém životě. Např. lidé s dispozicí k neurotickým poruchám mají tendenci stereotypně opakovat své role bez ohledu na jejich přiměřenost. Skupina by to měla reflektovat. Jedním z úkolů skupinové sociální práce je rozšiřování repertoárů rolí jednotlivých klientů (Havránková, 2008: 160). Popis rolí ve skupině přináší morenovská sociometrie, která rozlišuje role takto:

- Vůdcovská role – schopný, vedoucí, pracovitý, aktivní, spolehlivý, obětavý, jistý.
- Hvězda – nejoblíbenější, nejpoblíbenější, veselý, společenský, zábavný, nekonfliktní.
- Černá ovce – pro ostatní nepřitažlivý, nesympatický, odmítaný.

Jinou klasifikaci nabízí R. Schindler (in Kratochvíl, 2017):

- Alfa – imponující vůdce, podněcuje k aktivitě, dodává program a odvalu.
- Beta – expert, který má speciální znalosti a schopnosti, zvažuje různá hlediska, s neutrálním kritickým přístupem, je neangažovaný.
- Gama – převážně pasivní a přízpusobiví členové, v ochranné anonymitě, často se identifikují s Alfou.
- Omega – člen na okraji skupiny, zaostávající pro svou neschopnost, odlišnost, strach, někdy se identifikuje s Protivníkem.
- Protivník – symbolický reprezentant nepřátelské skupiny.

Typy problematických členů skupiny:

- Monopolista – potřebuje stále pozornost, často mluví, nekonečně popisuje, klade řadu otázek, strhává pozornost emocionalitou či příběhy. Je třeba si dát pozor při nastavování norem, jak a co skupina dovoluje, čemu se vyhýbá, zda dává zpětné vazby.
- Mlčící či pasivní člen skupiny – nemusí se cítit dost bezpečně, je vnímán na okraji dění. Tohoto člena skupiny je třeba povzbuzovat k vlastním projevům.
- Trpitel – stěžuje si, odmítá pomoc či řešení, nevysloví jasně své požadavky, vyvolává zmatení, podrážděnost, zoufalství, problém investování do podporujícího vztahu. Při souhlasu s jeho pesimismem lze zůstat v nezaujatém postoji. V tomto případě je třeba podpořit zpětné vazby ze skupiny.
- Moralista – má vždycky pravdu. V tomto případě je dobré si jeho pozici uvědomit a trpělivě naslouchat a dávat i jiné pohledy na věc.
- Expert – všechno ví a zná. Je třeba dbát na prostor pro ostatní, nepouštět se s ním do osobních diskusí.
- Interpret – mluví za druhé. Je třeba mu citlivě ukázat, že to není potřeba.
- Zpochybňovatel – srážející agresivním negativismem, ruší koncentraci ostatních. Rozlišit jeho chování od žádoucí role mírného skeptika.
- Miláček – přitahující něžné vztahy a ochranné postoje. Je doporučeno zkusit se vpravit i do jiné role.
- Obětní beránek – obrací se proti němu potlačovaná agrese. Být si vědomi této pozice a snažit se ji reflektovat a měnit.
- Šašek – baví skupinu na svůj účet. Je doporučeno zkusit se vpravit i do jiné role.
- Agresor – nebrat si útoky osobně, vyžadovat i pozitivní, přínosnou formulaci.
- Pozdě chodící, dříve odcházející – zjistit důvod, dát mu/jí zodpovědnost.

Problematické je, pokud jsou role trvale obsazeny stejnými lidmi a tito jsou s rolemi ztotožnění nebo ztotožňování. Nemají pak možnost vyjít z očekávaného chování do autentického lidského chování a prožívání.

Významným problémem může být nesoulad mezi formálním a neformálním vůdcem, odmítání či nevhodné uplatňování vůdcovské role, problematické zkušenosti členů s autoritami, boje o vedení a rivalitní vztahy.

Je důležité včas sledovat signály patologie – špatná či pozdní docházka, odchody členů, vytváření podskupin, radikální střety, napětí, odvádění pozornosti k okrajovým tématům, pasivita některých členů apod.

Vývoj skupiny je proces, který bývá postupný, ale může se v různých bodech zastavovat či vrátit do předchozích stádií, některé stádium může být přeskočeno. Záleží, zda jde o skupinu otevřenou či uzavřenou, dobrovolnou či nedobrovolnou, úkolově zaměřenou, záleží na členech i vedení skupiny. Mezi obvyklá stádía uzavřené skupiny náleží stádía: preafilační: vstupní fáze, formování, bouření, normalizace, uskutečňování a ukončení. Jinou terminologii využívá Yalom (in Havránková, 2008: 163), který popisuje etapu 1. Orientaci a závislost, 2. Konflikt, dominanci a revoltu, 3. Rozvoj soudržnosti, 4. Zralou skupinovou práci. Na sociálních farmách se s uzavřenou skupinou setkáme méně často, výjimku tvoří terapeutické komunity (viz např. Hassink & Elings, 2008).

Vůdcovství a vedení skupiny působí na atmosféru a práci ve skupině. Vůdcem může být farmář, sociální pracovník (sociální pedagog či pečovatel/ka), může to být oficiálně nebo neoficiálně zvolená osoba ze skupiny klientů. Vedení je odvislé od jeho autority, která bývá:

- racionální, tzn. legitimně ustavená (v institucích),
- tradiční, vycházející z kontinuity a tradice (dědičná),
- charismatická, plynoucí z charakterových rysů a povahy osobnosti vedoucího.

Vlastnosti úspěšného vedoucího

- Náročnost – klade náročné, vysoké a realistické cíle, jejichž plnění posiluje sebedůvěru.
- Citlivost ke vztahům ve skupině, tím podporuje vysokou kohezi a posiluje skupinový výkon.
- Schopnost vyjasňovat a vysvětlovat skupinové hodnoty, posilovat jejich sdílení.
- Schopnost přizpůsobení se měnícím se okolnostem.

Formy vedení se odvíjí především od osobnosti vedoucího a od zaměření na budování vztahů (dlouhodobý proces), nebo orientace na výkon. Důležité je však měnit formu vedení podle cíle práce se skupinou, podle metodiky, podle kontextu, v jakém se skupina nachází, a podle vývojové fáze. Direktivnější, více strukturovaný styl odpovídá počátečním vývojovým stupňům skupinové dynamiky. S dalšími fázemi je třeba styl vhodně uvolňovat.

Základní styly vedení se liší především podle potřeb skupiny na farmě, účelu faremní práce (integrační zaměstnávání, sociální terapie, sociální rehabilitace, vzdělávací potřeby), osobnosti farmáře nebo vedoucí skupiny. Potom je zacílení rozděleno, zda jde o:

- výkon, pravidla, normy, cíle, směr, postupy, struktury, vedení skupiny;
- poznávání, porozumění, pojmenování, výklad, vysvětlování smyslu;
- péči, ochranu, přátelství, podporu, povzbuzení, akceptování, vřelost, vedoucí si vytváří osobní vztahy k členům;
- city, osobní hodnoty, postoje, názory, jejich projevení, konfrontaci, při vlastním zapojení vedoucího.

Podle míry aktivního zapojení se lze pohybovat mezi různými způsoby vedení:

- autoritativní vedoucí (nařizování, kontrola, hodnocení),
- nedirektivní vedoucí (spolupracuje, vstupuje do vztahu),
- moderátor (organizující průběh setkání), kouč,
- průvodce – facilitátor, informovaný člen skupiny.

Zemědělec při práci. Autor: Thüringer Ökoherz e. V.

5.3 FORMY SOCIÁLNÍ PRÁCE

Sociální práce rozlišuje základní formy, mezi které náleží sociální terapie, sociální rehabilitace a sociální prevence. Na sociálních farmách, pokud farma nepracuje v režimu sociálních služeb, se k nim obvykle přistupuje nerozlišeně a částečně mimoděk. Obvykle fungují v modu rehabilitace, terapie, nebo prevence, krátce tyto pojmy představíme v pojetí sociální práce.

5.3.1 SOCIÁLNÍ TERAPIE

Sociální terapií v sociální práci rozumíme psychosociálně orientovanou intervenci sociálního pracovníka s využitím různorodých terapeutických metod a technik. Sociální terapie je založena na dynamické interakci mezi klientem a sociálním pracovníkem. V tomto procesu jde o vědomé úsilí, o formování názorů, přesvědčení, postojů, citů a jednání klienta. Úlohou sociálního pracovníka je mobilizovat individuální zdroje v klientovi samotném, stejně jako i potenciální zdroje v klientově bezprostředním okolí, cíleně vytvářet možnosti pro získání nových, především pozitivních zážitků klienta (Levická, 2002).

Pro terapeutický rozměr intervence by měl být specializovaný akreditovaný výcvik, sociálně-psychologický výcvik, psycho-terapeutický výcvik, behaviorální resp. kognitivně-behaviorální výcvik apod., aby sociální pracovníci dokázali využívat různorodé terapeutické metody a techniky ve své profesionální praxi. Pokud sociální zemědělec nemá patřičné vzdělání, tuto službu zajišťuje odborník. Zemědělcova role spočívá v zajištění bezpečného prostředí sociální terapie a v dobré komunikaci a organizaci činností.

5.3.2 SOCIÁLNÍ REHABILITACE

Sociální rehabilitace je odborná činnost na podporu samostatnosti, nezávislosti a soběstačnosti klienta rozvojem a nácvikem jeho zručností nebo aktivizováním jeho schopností a posilováním jeho návyků při sebeobsluze v péči o domácnost a při základních sociálních aktivitách. Sociální rehabilitace zahrnuje opatření, která uzpůsobují jednotlivce pro život ve společenském prostředí a pro kontakty s jinými lidmi. Cílem sociální rehabilitace je zbavit osoby, hlavně zdravotně znevýhodněné, přílišné závislosti na pomoci jiných osob.

Sociální rehabilitace se zaměřuje především na následující oblasti:

- samostatnost, nezávislost na pomoci jiných (ovládání sebe obslužných prací, domácích prací, schopnost používat dopravní prostředky, vybavovat si svoje osobní záležitosti, nakupovat apod.),
- dorozumívání se – kromě běžně hovorové řeči jde o zvládnání různých druhů náhradní komunikace (posunková řeč, systém MAKATON,² počítače ...),
- dobré společenské vystupování, orientované na budování pozitivního klientského image,
- oblast individuálních zájmů,
- rodinný život – hospodaření, udržování bytu, výchova dětí, spolužití členů rodiny včetně otázek sexuálního soužití manželů (Levická, 2002).

V případě sociálního zemědělství se jedná o podporu samostatného dojíždění na farmu (do práce) a zpět, schopnost vhodně se obléknout, schopnost zacházet s pracovními pomůckami, orientovat se v prostoru, zapamatovat si důležité osoby a činnosti, schopnost zajistit si potřebné dokumenty pro samostatný život. To vše obvykle na farmě s klientem řeší sociální pracovník.

Sociální pracovník (zemědělec) by při práci s klientem respektovat několik principů. Tyto principy je třeba dodržovat při všech fázích případové práce.

1. Orientace na potřeby klienta

Potřeby se obvykle se zjišťují při rozhovoru (dotazníku, pozorování, dotazování rodinných příslušníků, kolegů atd.). Neuspokojená potřeba vede k deprivaci. Nejznámější je pyramida potřeb Abrahama Harolda Maslowa z roku 1943, který identifikoval pět základních potřeb podle smyslu vyšší nebo nižší hodnoty, přičemž nižší hodnota je předpokladem pro vyšší. Potřeby patří do skupin:

- Fyziologické (primární, vrozená) – potřeba dýchání, spánku, potravy
- Bezpečí, jistota (domov, práce, fyzické bezpečí potřeba zdraví, absence permanentního ohrožení a strachu, jistota práce jako zdroje obživy)
- Sociální (získaná), která se dělí na kulturní (vzdělání) a na psychické (radost, štěstí, láska), potřeba být milován, společensky se uplatnit
- Uznání, potřeba úcty (pochvala, úcta), tvořivost, společensky akcentované potřeby, kdy chceme být přijati a oceněni od dalších lidí.
- Duchovní (seberealizace) – lidská snaha naplnit svoje schopnosti a záměry, dosažení stavu ideálního jáství

Pyramida lidských potřeb dle H. Maslowa. Zdroj: Maslowova pyramida lidských potřeb [online]. www.filosofie-uspechu.cz [cit. 2019-11-19]. Dostupné z: <https://www.filosofie-uspechu.cz/jak-motivovat-zamestnance/>.

Pražská škola vývojové psychologie a psychické deprivace definuje pět základních, hierarchicky uspořádaných psychických potřeb s orientací na dětské klienty. Každá nenaplněná potřeba vede k deprivaci, zároveň je naznačena terapie, která by měla navodit žádnoucí stav a vytvořit podmínky pro zdárný vývoj (Matoušek a kol., 2008: 209-210).

- Potřeba stimulace – potřeba optimálního přívodu podnětů, co do jejich variability, modality, kvantity a kvality s ohledem na konkrétní a individuální dítě (v případě sociálního zemědělství se velmi dobře posiluje při péči o zvířata).
- Potřeba „smysluplného světa“, řádu v chaosu podnětů neboli potřeba podmínek pro účinné učení (stabilní, mechanická a opakující se zemědělská práce s viditelnými výsledky).

² <https://www.makaton.org/>.

- Potřeba jistoty, bezpečí – interpersonálního vztahu typu ‚matka-dítě‘, toho, čemu anglosaská literatura říká „attachment“ (připoutání ke zvířeti i k referenční osobě farmáře, pečovatele).
- Potřeba osobní identity – potřeba sociálního začlenění do širšího okruhu lidí (komunita farmy).
- Potřeba – potřeba životní perspektivy či „životního smyslu“ (vlastní hodnota a přínos okolí).

POTŘEBA	DEPRIVACE	TERAPIE
STIMULACE	Nedostatek podnětů	Re-aktivace, optimální úroveň podnětů
SMYSLUPLNÝ SVĚT	Nedostatek kognitivní struktury	Re-edukace, podmínky pro účinné učení
CITOVÉ POUTO – ATTACHMENT, BEZPEČÍ	Nedostatek bezpečí, chybí citové pouto	Re-attachment, (znovu)navázání citového pouta
OSOBNÍ IDENTITA	Nedostatek identity, chybí sociální začlenění	Re-socializace
OTEVŘENÁ BUDOUCNOST, ŽIVOTNÍ PERSPEKTIVA	Nedostatek životního smyslu	Znovunalezení a znovunalezení smyslu života

Pětice základních psychických potřeb (Matoušek a kol., 2008: 110)

2. Orientace na klienta jako individualitu

Každý klient je jedinečný. Přichází z jiného prostředí, má jiné zázemí, jiné zkušenosti a očekávání. Každý druh znevýhodnění přináší jiné problémové okruhy a situace. Viz kapitola o Cílových skupinách v sociálním zemědělství.

3. Orientace na zachování suverenity klienta a podporování jeho kompetencí

Jedinec se znevýhodněním je křehký jedinec. Nesmí mít pocit, že je do něčeho tlačěn, nucen. Má být veden k samostatnosti a vlastní odpovědnosti.

5.3.3 SOCIÁLNÍ PREVENCE

Pojem prevence v sobě zahrnuje činnosti orientované na předcházení či zabránění vzniku problému, následné činnosti, které začínají s cílem nedovolit opakování problému a činnosti zaměřené na snižování dopadů nežádoucího jednání (Levicová, 2002). Prevence také znamená vytváření příznivých společenských podmínek v oblasti ekonomické, sociální, kulturní, výchovně-vzdělávací, v oblasti zaměstnanosti, podmínek na využití volného času, růstu životní úrovně, duchovního rozvoje, humanizace a zkvalitňování způsobu života společnosti jako celku, sociálních skupin, jako i pro socializaci a sociální integraci každého jednotlivce.

Matoušek a kol. (2008) rozlišuje prevenci primární, sekundární a terciární.

- Primární prevence (univerzální) cílí na celou populaci (tzv. nespecifická) nebo na určitou cílovou skupinu (specifická) v čase, kdy se očekávaný problém této skupiny ještě neprojevil (zahrnuje obecné služby sociálního státu, vzdělávací systém, legislativní rámec atd.).
- Sekundární prevence (někdy označovaná také jako selektivní) má jako cílovou skupinu osoby se zvýšeným rizikem sociálního selhání, případně osoby, u kterých už k selhávání dochází, ale jeho míra se ještě nedá indikovat (probíhá u rizikových skupin, např. rodiny ve vyloučených lokalitách, děti rodičů samoživitelů, děti rodičů se závislostmi, senioři, osoby s chronickým zdravotním problémem atd.).
- Terciární prevence (indikovaná) by se měla realizovat u osob, u kterých už k sociálnímu selhání došlo.

Součástí sociální prevence může být systém různorodých programů na farmách pro různé cílové skupiny (viz kapitola o Přínosech přírody pro člověka a kapitola o Cílových skupinách v sociálním zemědělství).

Odborník zná svá zvířata a také potřeby osob se znevýhodněním. Autor: Eliška Hudcová

5.4 OSOBNOST A ODBORNOST SOCIÁLNÍHO PRACOVNÍKA

5.4.1 OSOBNOST SOCIÁLNÍHO PRACOVNÍKA

Úspěch sociální práce je z velké části závislý na osobnosti sociálního pracovníka, jeho **autentičnost, empatie a upřímnost** (Havránková, 2008: 92) a vztahu mezi pomáhající osobou a klientem. Sociální pracovník musí dobře odhadnout nejen možné vlivy kořenících v osobnosti klienta, ale také celý kontext jeho okolí – rodinu, komunitu, kulturu apod. Hlavním úkolem sociálního pracovníka je být **důvěryhodným** průvodcem a pomocníkem při orientaci v dané situaci, který řídí sociální intervenci a vyhodnocuje alternativy řešení (Havránková, 2008: 67-68).

Sociální pracovník se opírá o **důstojnost jedince** a jeho **individualitu**, které jsou základem síly člověka. Případová práce tak staví na přesvědčení, že jedinec je sám schopen řídit své kroky, je schopen se sám rozhodovat, stanovit si cíle a díky svým schopnostem jich dosahovat (Havránková, 2008: 68).

Pracovník diskutuje a zvažuje různé možnosti, analyzuje klady a zápory, nabízí různá doporučení a stále si zachovává vnitřní **neutralitu**. Klientovo právo na sebeurčení je základním principem interakce pracovníka a klienta a předpokládá **plně respektované hranice** mezi nimi (Havránková, 2008: 69).

Sociální pracovník by měl být autentický, pro klienta čitelný a jeho slova by měla být ve shodě s verbálními projevy. Odlišný názor projevuje **akceptujícím a neodsuzujícím přístupem**. Lépe je od klientů přijímané poradenské vedení **nedirektivní** a nechávající zodpovědnost na klientovi (Krutilová, 2014: 9). Pracovník by měl být **srozumitelný** ve vyjadřování (vyhýbá se složitému jazyku, cizím slovům). Výhodou bývá společný **humor**, avšak ne ironie na úkor klienta.

Sociální pracovník by měl být schopen **sebereflexe**, měl by umět přijmout jiný pohled, měl by mít důvěru v sebe sama jako profesionála i člověka. Mezi ceněné schopnosti sociálního pracovníka patří „**respekt k právům druhých, ochota měnit**

i sám sebe, pozitivní vnímání života, pravdivost, ochota spolupracovat, přiznat si svůj omyl, nebrat odlišný názor klienta jako nepřátelství vůči sobě." (Krutilová, 2014: 10)

5.4.2 ODBORNOST SOCIÁLNÍHO PRACOVNÍKA

Odbornost sociálního pracovníka se řídí cílovou skupinou, s níž pracuje. Určitě musí mít **teoretické vzdělání**, které se váže k jeho profesi, měl by umět poznatky **aplikovat** (Havránková, 2008: 95). Pracovník by měl umět **identifikovat** s klientem problém a dokázat **kvalifikovaně poradit** a pomocí postupných kroků **vést klienta k řešení** tohoto problému. Pracovník by měl dokázat **vysvětlit**, v čem problém spočívá a jaká jsou možná **řešení**, měl by být tvořivý a **kreativní** při volbě vhodných technik při **vedení rozhovoru**.

Sociální pracovník by měl být schopen **analýzy i syntézy problému, celoživotně se vzdělávat** a pracovat na svém **osobnostním růstu**. Měl by do své praxe umět vnášet nové poznatky a reflexe z absolvovaných supervizí a dalších zpětných vazeb. Měl by absolvovat vhodný sebezkušenostní výcvik, díky kterému se může odbornostně posunout dál (Krutilová, 2014: 10).

5.5 METODY A TECHNIKY PRÁCE SOCIÁLNÍHO PRACOVNÍKA

Tyto metody jsou obecně využívány sociálními pracovníky. Stejně tak dobře je může využít sociální zemědělec při potřebě získat od klienta maximum možných informací, poznatků, aby mu posléze mohl adekvátně pomoci.

Pozorování je první a nejčastější technikou, který používá každý sociální pracovník nebo sociální zemědělec už při prvním kontaktu s klientem, kdy si všimá jeho verbálních i neverbálních projevů a vytváří si o klientovi nějakou představu. V průběhu práce s klientem si pozorováním své domněnky o klientovi upevňuje nebo koriguje.

Naslouchání je velkým uměním, musí se učit. Přerušování v průběhu naslouchání může vzbudit u klienta nelibost. Pokud není naslouchání v souladu s neverbální komunikací, nepůsobí sociální pracovník věrohodně a autenticky a hůře navazuje s klientem vztah. Sociální pracovník musí umět adekvátně reagovat, dávat klientovi pocit, že poslouchá, aby nezpůsobil traumatickou zkušenost. Sociální pracovník musí zařadit všechny informace do celkového konceptu života klienta (Krutilová, 2014: 11).

Neřízený (volný) rozhovor je technikou, kdy nechá sociální pracovník klienta volně mluvit o tom, co mu potřebuje sdělit. Dialog je bez usměrňování, bez zasahování otázkami či komentáři. Klient může asociovat, sdělovat pocity, myšlenky. Jediným limitem je časový rámec.

Řízený (strukturovaný) rozhovor se využívá při potřebě získat přehledné a obsáhlé údaje za nějakým účelem, rozpracovat nějaké téma. Výhodou je, že pracovník ví, na co se má ptát, šetří tak čas sobě i klientovi, neuvádí klienta do zmatků a směřuje k jasnému cíli.

Kombinace volného a řízeného rozhovoru bývá uplatňována nejčastěji. Postupně se pracovník a klient dostávají k jádru problému.

Práce s anamnézou (údaji) klienta se používá při nedostatečném náhledu klienta na svou situaci a její okolnosti. Pracovník se ptá na klientovy vztahy a životní kontext, historii, zdravotní situaci, mapuje počátek i průběh klientova problému. Může napomoci postihnout riziková situace pro návrat k běžnému fungování klienta.

Kladení otázek je jednou z nejdůležitějších dovedností při poradenském rozhovoru. „Poradce může rozhovor zcela znehodnotit (tak, že je pro klienta neúčinný a zbytečný) kladením uzavřených otázek nebo jejich necitlivým kladením. Naopak dobře volené otázky, které nabízí klientovi možnost jiného náhledu na jeho situaci, mohou být velmi užitečné a někdy doslova zázračné“ (Krutilová, 2014: 12). Obvykle rozlišujeme tyto typy otázek:

- uzavřené otázky: odpověď ANO/NE, zpřesňují informace, ale nesdělují prožitky, postoje a názory
- otevřené otázky: klient může volně hovořit o pocitech, potřebách, přemýšlet o jiném úhlu pohledu („Proč?“, „Jakým způsobem?“, „Jaký je Váš názor?, Jak se na to díváte Vy?“ atd.)
- otázky podceňující partnera: mohou ukončit a zablokovat navázání komunikace, neúčinná komunikační strategie („To myslíte vážně?“, „Už jste to konečně pochopil/a?“ atd.)

- otázky sugestivní: vedou/tlačí klienta do volby, která mu není vlastní, jedná se o druh manipulace, bez svobodné volby klienta („Souhlasíte se mnou, že není jiné řešení?“)
- ironické otázky: ironie a sarkasmus představují druh agrese, z komunikace vyplývá, že poradce si myslí opak, klient se uzavře a přestane komunikovat. Je lepší dávat přednost laskavému humoru.
- rétorické otázky: v poradenském rozhovoru nefunkční, mohou být pro klienta odrazující, poradce chce slyšet souhlas, může jít o druh manipulace, znemožňují navázání vztahu důvěry a otevřenosti.
- informační otázky: pomáhají získat nové informace k objasnění klientovy situace, mohou posunout a směřovat poradenský proces k žádoucímu cíli („Jaký způsob řešení jste si vybral?“)
- motivační otázky: povzbuzují klienta, že se začne více angažovat v řešení své situace. Měly by být cíleny k problematice, kterou klient řeší. Klient má pocit podpory ze strany poradce, pozor na jejich samoúčelnost. („Oceňuji Váš postup, jak jste na něj přišel?“).
- kontrolní otázky: klade poradce, když si není s něčím jistý, nebo sdělení dobře nerozumí („Je to pro Vás srozumitelné?“, „Zopakujete mi, jaké doporučení jste si vybral/a?“)

Shromažďování podnětů od klienta probíhá na verbální i neverbální úrovni, pracovník sleduje i to, co klient říká v podtextu (gesty, kontextem, postojem při rozhovoru, dochází včas na konzultace). Jsou výpovědí o klientově osobnosti.

Dávání zpětné vazby umožňuje sociálnímu pracovníkovi popsat klientovu situaci, jak ji v rozhovoru pochopil on sám. „Zpětná vazba od poradce je zároveň informací pro klienta, jak jeho problém vnímá někdo nezáujatý a objektivní, a může tak na základě pokračujícího vzájemného dialogu posouvat řešení jeho problému dál (Krutilová, 2014: 14).

Na práci sociálního pracovníka má vliv prostředí, v němž sociální práce probíhá, zda odpovídá cílové skupině, v místě je WC, přebalovací pult, pokud se jedná o rodinu s kojencem, na pracovišti je teplo, světlo, vhodná výzdoba prostoru. Někdy je vhodné nechat vybrat prostor samotného klienta, kde se bude cítit dobře a bezpečně.

Je třeba dbát na časový rámec intervence, dodržovat sjednané časové limity. Sociální pracovník musí umět nekonfliktně sjednat domluvený časový interval a trvat na něm. Pracovník by se neměl bát odkázat na jiného odborníka, neztrácí při tom na své odbornosti a kompetencích.

5.6 HRANICE VE VZTAHU SOCIÁLNÍHO PRACOVNÍKA A KLIENTA

Psychická hranice uplatňující se v mezilidských vztazích hraje ve vztahu pomáhajícího a klienta důležitou roli a stejně tak hranice fyzická. V rámci vztahu s druhými lidmi je třeba si stanovit hranice, které určují, co je záležitostí vlastní a co druhého. Dodržování určitých zásad ve vztahu ke klientům je jedním z předpokladů profesionální sociální práce a součástí prevence syndromu vyhoření. Každý fungující celek musí mít zřetelné hranice, musí být jasně odlišeny kompetence obou účastníků procesu pomáhání. Každý však může rozdělení kompetencí pojímat odlišně. Není možné, aby sociální pracovník bral životní zájmy všech ostatních lidí stejně vážně jako své. Narušení hranic může v sociální práci znamenat značné ohrožení jak pro pracovníka, tak pro klienta.

K takovým situacím dochází méně často při ambulantní péči, častěji při dlouhodobém terapeutickém procesu nebo u pobytových služeb. K takové situaci může dojít na sociální farmě, kde znevýhodněný člověk pobývá delší čas a vyhledává připoutání a stabilitu. Tato situace přilnutí je citlivá a obtížná pro pomáhajícího (sociálního pracovníka / zemědělce) i toho, komu má být pomoheno. Dobrou prevencí takových situací je pomoc externího supervizora, který dokáže situaci analyzovat a nabídnout praktická řešení dalšího vztahu a komunikace.

Hlavními problémy při vymezování hranic v pomáhajících profesích jsou tendence ke **splyvání hranic** (tendence pracovníka brát záležitosti klienta za své) a **nepropustnost hranic** (netečnost sociálního pracovníka) a ochrana hranic před manipulací (Kopřiva, 2015: 78-92).

Splyvání hranic

Jde o vytváření závislosti, kdy sociální pracovník přebírá ty potřeby klienta, které je schopen si zajistit sám. Pracovník může při soucitu ztratit hranice a může začít pomáhat tak, jak to vyžadují jeho potřeby, nedokáže racionálně oddělit své od klientových. Nebo profesionální vztah přeroste do osobní roviny, pracovník nabízí i svůj osobní čas a profesní vztah přeroste do přátelského. Profesionální je, když si pracovník uvědomuje různou míru sympatií, dokáže s tím vědomě pracovat a nabízet stejnou míru podpory různým klientům (Krutilová, 2014: 22).

Při splnutí hranic vypadne pracovník ze své profesionální role a hrozí riziko silného vyčerpání z každodenního kontaktu s mimořádně těžkými úkoly. Pomoc sociálního pracovníka by se neměla omezit na utěšování a povzbuzování, protože klient se může na tomto emočním sycením stát závislým a vyžadovat další, přičemž nebude schopen udělat další krok ve své situaci (Kopřiva, 2015, s. 79-81).

Nepropustnost hranic

Jde o vytvoření si nepropustné a uzavřené hranice, kterou si sociální pracovník vytvoří proto, aby nebyl ohrožen jeho vnitřní režim, avšak ve skutečnosti tím zamezuje opravdovému dialogu. Pomoc se pak může omezovat jen na praktickou stránku pomoci, projevuje se cynickými rozhovory, kterými dává najevo, že jej ve skutečnosti problémy znevýhodněné osoby nezajímají.

Nepropustná hranice se vytváří jako obrana před manipulací. Řešením je naučit se dostatečně asertivně, tzn., že sociální pracovník musí vyjadřovat svá práva a jednat v souladu s nimi, a přitom být schopen respektovat práva klientů. Asertivita je obranou nejen proti manipulaci, ale také proti agresivitě (sebeprosazování nerespektující práva druhého člověka) či pasivitě (vyhovění požadavkům druhého proti svému přesvědčení) (Perglerová & Kočí, n.d.). Při asertivním jednání se jedinec nesmí bát dát najevo své požadavky, vyjádřit nesouhlas, vyjádřit kompliment, umět kritizovat bez kritiky a být odpovědný za své myšlenky a emoce.

V situacích, kdy je evidentní, že argumentace nemá smysl, pracovník opakuje stále svůj požadavek dokola – technika „pouchaná gramodeska“. Reagovat na kritiku lze absolutním souhlasem – technika „otevřené dveře“ (Kopřiva, 2015: 83-84).

Polopropustnost hranic

Přirozené hranice by měly být polopropustné a především dobře ustanovené. Sociální pracovník si udržuje soběstačnost, vstupuje do vztahu s okolím a přijímá to, co se mu zdá v dialogu dobré a užitečné pro úspěšný terapeutický proces (například dokáže odhadnout nekonstitutivní poznámky, nepodstatné životní zkušenosti, snahu emocionálně ovlivnit sociálního pracovníka, které neřeší danou sociální situaci znevýhodněného člověka). Zásadním úkolem sociálního pracovníka je, aby byl při komunikaci s klientem vnímavý a byl vůči němu otevřený – vnímal ho a také to, jak působí klient na něj. Sociální pracovník by měl tlumit intenzitu hodnotících soudů na minimum, aby jeho hodnocení nezakreslovalo jeho vnímání. Pracovník by měl dočasně odložit snahu prosadit vlastní názor a začít se aktivně zajímat o vnitřní svět klienta, být dostatečně empatický. Pro pracovníka to znamená, že by se podstatou jeho vztahu s klientem neměly stát emoce – nejen odpor, strach, opovržení, ale také ne sympatie, lítost, naděje apod. (Kappl, 2010: 102-103).

5.7 KOMUNIKACE S KLIENTEM

Komunikace s klientem se odehrává ve slovní rovině (verbální), ale také v mimoslovní (neverbální) úrovni. Ve vnějších i vnitřních projevech je třeba vnímat celek člověka, aby působil autenticky a důvěryhodně. Komunikace je také o schopnosti porozumět znevýhodněné osobě. Dotýká se také podávání informací a rad ke konkrétní činnosti na sociální farmě. Komunikace sociálního pracovníka funguje také mezi ním a zemědělcem a dalšími pracovníky na farmě, nebo mezi přichozími z vnějšího světa. Dobrá komunikace vytváří přátelské prostředí a celkový obraz farmy. Komunikace je odvislá od cílové skupiny. Někdy je třeba dávat pozor na jazykové bariéry (například u uprchlíků), potřeby jednoduchosti (například u lidí s mentálním postižením nebo u dětí), na obtíže související s věkem (například stařecká demence, postižení sluchu), někdy je třeba budovat důvěru a jasnost ohledně pravidel (například problematičtější mládež či osoby se závislostmi), viz kapitola o Cílových skupinách v sociálním zemědělství.

Mezi základní zásady profesionální komunikace s klientem patří:

- pracovník komunikuje tak, aby to bylo srozumitelné,
- pracovník ověřuje sdělené informace,
- pracovník sděluje pravdivý obsah,
- pracovník je v komunikaci autentický,
- pracovník dodržuje zásady pozitivní komunikace,
- komunikační styl pracovníka nevyčerpává jeho emoční portfolio,
- pracovník nekomunikuje ve stylu monologu,
- pracovník shrnuje sdělené,
- pracovník mluví v 1. osobě čísla jednotného, pokud prezentuje svůj názor,
- pracovník při komunikaci vyjadřuje jasné ano, jasné ne,
- pracovník při komunikaci nikdy nekritizuje lidi, ale skutky,
- pracovník vždy dodržuje mlčenlivost, o které klienta informuje.

Jednou z důležitých dovedností sociálního pracovníka by mělo být aktivní naslouchání, což v praxi znamená především poskytování zpětné vazby. Do aktivního naslouchání a verbálních projevů komunikace zařazujeme techniky:

- objasňování,
- parafrázování – jinými slovy převedeme informace obsažené v klientově hovoru,
- reflektování – zrcadlíme city, které klient vyjádřil, zrcadlíme sdělení, že jsme jej dobře pochopili,
- shrnování/sumarizace – rozšiřuje parafráze a reflexe na více témat, která se v klientově výpovědi objevila,
- rekapitulace – pracovník dává najevo, že naslouchá a ověřuje si, zda dobře rozumí
- kotvení – postoje nebo názory, které jsou zdravé a které mohou klienta motivovat k dosahování cílů, kotvíme tím, že na ně živě zareagujeme, pochválíme, vrátíme se k nim, zavádějící a zbytečná slova přecházíme bez povšimnutí, necháme je zapadnout,
- zhodnocení – zhodnocující informace dávají klientovi najevo, že jeho sdělení je důležité a že důležitý je i on sám (Havránková, 2008: 76-77).

Neverbální komunikace se projevuje většinou bezděčně, přesto vysílá zprávy o daném jedinci. Vnímání nezáměrného a necenzurovaného sdělení je může dokreslit nejasné detaily v příběhu člověka, porozumět mu. Do neverbálních projevů komunikace patří:

- oční kontakt (pohledy): vyjadřuje ochotu angažovat se v komunikaci, ukazatel vnímavosti a pozornosti, účasti, zájmu a upřímnosti. Pracovník by měl s klientem udržovat přiměřený oční kontakt.
- odstín hlasu (paralingvika): silný hlas bývá známkou agresivity, monotónní tichý hlas projevem nezájmu, rezignace. Hlas by měl uklidňovat a podporovat důvěru.
- výraz obličeje (mimika): úsměv, zamračenost, červenání, chvění rtů, přikyvování atd. může znamenat nejistotu, strach, rozpaky, vztek, nedůvěru. Z výrazu obličeje lze vyčíst nelibost, nesouhlas klienta, únavu, hostilitu pracovníka. Výraz tváře může pracovníkovi prozradit, že člověk říká něco jiného, než si myslí (např. úsměv při líčení tragické události), to může poukazovat na vážné vnitřní rozpory a nejistoty.
- ruce (gestika): dokreslují emoční obsah slov, nebo jsou manýrou, projevem energie. Zkřížení paží na hrudi nebo nohou vyjadřují ztuhlost klienta a obranný postoj. Ruce podél těla nebo vztažené k partnerovi v komunikaci znamenají otevřenost a vstřícnost. Sevřené pěsti úzkost, nervózní bubnování, podupávání, kmitání nohou netrpělivost, neklid, nepříjemné očekávání.
- blízkost (proxemika): vzájemné postavení účastníků rozhovoru, fyzická blízkost podporuje důvěru a spolupráci, ale hranice je velmi křehká. Zasahování do osobního prostoru druhého znamená jeho ohrožení. Např. pokud se klient stahuje do židle, odhlíží, necítí se pravděpodobně v bezpečí a sociální pracovník by na to měl zareagovat (vybídnout ho, aby si židli postavil na místo podle svého uvážení), situace během rozhovoru se pak může změnit ve smyslu přiblížení.
- oblečení a zjev: styl oblečení, účes a upravenost leccos o člověku vypovídají. Všimáme si barevného sladění, ozdob, přezdobení, ležérnosti. Úprava zevnějšku by měla být volena tak, aby nepůsobila vyzývavě, rušivě, provokativně či urážlivě. Záleží na cílové skupině, se kterou pracovník jedná.
- posturika: postoj, který vyjadřuje jistotu či nejistotu klienta, odhodlanost k akci, agresivitu či naopak bojácnost.
- kinezika: bezděčné pohyby, které mohou odkazovat na neurotické poruchy, nesoulad mezi řečovými projevy (Havránková, 2008: 79-80).

5.8 ZÁVĚR

Ve stručnosti byly představeny ty základní kapitoly z metod, technik a nástrojů sociální práce, které je možné využít na sociálních farmách při různých typech činnosti. Tato kapitola je založena především na učebnicích a dalších materiálech zaměřených na vzdělávání sociálních pracovníků a dalších odborníků v pomáhajících profesích oblasti sociální práce. I nejlepší poučku je třeba si osvojit a adaptovat na své potřeby a potřeby prostředí sociální farmy a potřeb cílové skupiny. Každou z kapitol by bylo vhodné dále rozvíjet, zkusit si v praxi, zdokonalit pozorováním a dalším vzděláváním.

Obecná znalost oblasti metod sociální práce je nutná nejen na teoretické úrovni, ale je také užitečná pro praktické účely, protože může poskytnout vodítko pro znevýhodněné osoby pracující na farmě, včetně prostředků k vyhýbání se a / nebo odbourávání stupňující se konfliktní situace, které mohou nastat při individuální práci nebo práci ve skupině.

Přestože sociální farma je specifickým prostředím sociální integrace, prostředí nakonec nemusí hrát tak důležitou roli v procesu pomoci, jako odborný a lidský přístup sociálního pracovníka nebo sociálního farmáře obeznámeného s metodami a technikami sociální práce.

5.9 CVIČENÍ

Cvičení I (případová sociální práce)

Během kurzu je možné odkazovat na nejrůznější další materiály a videa. Níže je uveden seznam jednotlivých cílových skupin v sociální práci. Vyhledejte na Youtube video obsahující vybranou cílovou skupinu a jejich činnosti na farmě a diskutujte video ve skupinách. Každá skupina má za úkol najít hlavní body v podpůrných činnostech, identifikovat potřeby klientů a nabízené aktivity a představit výsledky diskuse ostatním studentům. Učitel by měl komentovat výstupy a představit vlastní názory a postřehy.

Navrhujeme například tyto linky:

<https://www.socialfarmingireland.ie/resources/social-farming-videos/>

<https://www.farmgarden.org.uk/resources>

- sociální práce a pěstounské péče,
- sociální práce s lidmi bez domova,
- sociální práce s umírajícím a jejich blízkými,
- sociální práce se seniory v jejich domácnostech,
- sociální práce poskytovaná v sociálně vyloučené lokalitě,
- sociální pracovník jako průvodce osoby s duševním onemocněním,
- sociální práce v době hospitalizace,
- sociální práce osoby se zdravotním postižením,
- sociální pracovník poskytuje akutní krizovou a návaznou pomoc

Podívejte se na jednotlivá videa a zkuste nalézt situace, ve kterých by bylo možné do terapeutického / rehabilitačního či preventivního procesu v případové sociální práci zapojit nabídku sociální farmy.

O videích diskutujte ve skupinách. Každá skupina nalezne hlavní body a postupy pomoci, identifikuje potřeby vybraného klienta a představí výstupy ostatním studentům.

Cvičení II (sociální práce s rodinou)

Prohlédněte si webové stránky sociálních farem, které pracují s dětmi v náhradní rodinné péči, starají se o aktivizační činnost rodin s dětmi, pracují se sociálně znevýhodněnými dětmi. Zkuste najít výhody a nevýhody takové práce, diskutujte s učitelem.

Napište k tématu krátkou reflexi (200 slov).

Zkuste najít na internetu nebo Facebooku další podobné organizace.

Cvičení III (sociální práce se skupinou)

Diskutujte o pravidlech neformálně vytvořené skupině na sociální farmě.

Zkuste zodpovědět např. tyto otázky:

- Má smysl zavádět na sociální farmě pravidla?
- Jaké typy pravidel by měly být vymezeny? (např. provozní, jednání, pracovní, pro různé skupiny atd.)
- Jaké jsou výhody a nevýhody pravidel?
- Jaké zavádět sankce při nedodržení pravidel?
- Je systém sankcí potřeba?

Cvičení IV (procvičování dovedností sociálního pracovníka)

Vytvořte páry a v modelových situacích předvedte rozhovor na zakázku klienta (vyberte si typ znevýhodnění) a postupujte dle návrhů kapitoly 7.7.

Zkuste si představit faremní prostředí a hledejte konkrétního řešení představeného problému (návčik denních dovedností, orientace v prostoru, návčik komunikace, návrat na trh práce, vstup na trh práce, léčba závislosti atd.).

Všímejte si vzájemných verbálních i neverbálních projevů komunikace.

Cvičení V (návštěva odborníka v kurzu)

Pozvěte si do hodiny sociálního zemědělce, který představí svou farmu, cílovou skupinu a převažující způsob práce s klienty.

Následně vedte rozhovor (procvičování formulace otázek).

5.10 NÁMĚTY NA DOMÁCÍ PRÁCI

1. Navštivte sociální farmu. Vytvořte prostorovou mapu farmy, mapu pracovních pozic, mapu uživatelů. Zkuste identifikovat a popsat činnosti na farmě, které mají úzkou vazbu k metodám, nástrojům a technikám sociální práce.
2. Napište krátkou reflexi (500 slov), která bude obsahovat popis farmy, cílové skupiny, práce a spolupráce farmáře s ostatními aktéry v lokalitě na základě návštěvy odborníka v kurzu.
3. Přečtěte si jeden z cizojazyčných článků a napište krátké resumé. Identifikujte oblasti podpory klientů.

5.11 HODNOCENÍ

1. Sumativní hodnocení na konci kurzu: psaný standardizovaný test ze získaných znalostí
2. Kontinuální hodnocení: učitel v průběhu přednášek sleduje reakce, chuť vést rozhovor, zapojení do rozhovoru s pozvaným hostem, zapojení do modelových situací.
3. Formativní hodnocení: učitel sleduje růst studenta a adekvátní reakce na otázky, videa, články.

TIPY A POZNÁMKY

- Jedná se o teoretickou přípravu, dodržujte pauzy
- Připravte si graficky zajímavé prezentace
- Prokládejte výklad videi
- Aktivitu zapojujte po jednotlivých blocích výuky
- Vedte studenty k promýšlení témat na konkrétních situacích
- Vedte studenty k reflexi dané látky
- Vyberte vhodného hosta podle zájmu studentů
- Doporučte studentům farmy (nebo jiná ukázková zařízení), které by měli navštívit

5.12 ODKAZY NA DALŠÍ TÉMATA A DOPORUČENÉ WEBOVÉ STRÁNKY

<http://www.socialni-zemedelstvi.cz/> (Sociální zemědělství v České republice – informace, dokumenty, aktuality, kontakty)

<https://www.socialfarmingireland.ie/> (Sociální zemědělství v Irsku – dobře strukturované a informativní webové stránky se širokou škálou zdrojů)

<https://www.farmgarden.org.uk/> (Sociální farmy a zahrady ve Spojeném království)

<http://www.profarmproject.eu/> (ProFarm projekt – vzdělávací videa a další oblasti o vzdělávání studentů se speciálními potřebami na sociálních farmách)

<http://www.inclufar.eu/dokumente/> (IncluFar projekt – inkluzivním zemědělství, antroposofistický přístup)

<https://www.age-platform.eu/good-practice/care-farms-provide-nursing-home-care-netherlands> (článek o holandských sociálních farmách pro lidi s demencí)

<https://vimeo.com/109903443> (Holandská farma "De Port" hostující osoby s psychogeriatrickými a somatickými problémy)

5.13 LITERATURA

Bombach, C., Stohler, R., Wydler, H. „Farming families as foster families: The findings of an exploratory study on care farming in Switzerland“. *International Journal of Child, Youth and Family Studies* 2015, 6 (3): 440-457. DOI: 10.18357/ijcyfs.63201513564.

Definice sociální práce [online]. Mezinárodní federace sociálních pracovníků. 2005 [cit. 2017-03-05]. Dostupné z: <http://socialnirevue.cz/item/definice-socialni-prace>.

Downes, M. J., Lakhani, A., Maujean, A., Macfarlane, K., Kendall, E. „Evidence for using farm care practices to improve attachment outcomes in foster children: A systematic review“. *British Journal of Social Work* 2016, 46 (5): 1214-1248. doi: 10.1093/bjsw/bcv070. Available at: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4985735/>.

Eley, H., Bragg, R., Elings, M. et al. *The impact of care farms on quality of life among disadvantaged populations: a systematic review*. 2018. Southampton (UK): NIHR Journals Library. Available at: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK487292/>.

Gabrielová, J. *Metody a techniky sociální práce: Studijní text*. Vysoká škola polytechnická Jihlava, Katedra sociální práce, 2017.

Hassink, J., Elings, M. „Green care farms, a safe community between illness or addiction and the wider society“. *International journal of therapeutic communities* 2008, 29 (3): 310-322.

Hassink, J., Elings, M., Zweekhorst, M., Nieuwenhuizen, N. a Smit, A. „Care farms in the Netherlands: Attractive empowerment-oriented and strengths-based practices in the community“. 2010. *Health & Place* 16: 423-430. doi:10.1016/j.healthplace.2009.10.016.

Havránková, O. „Případová práce“. In Matoušek, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2008. 384 s. ISBN 978-80-7367-502-8.

Hudecová, A. a kol. *Sociální práce s rodinou*. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta, Univerzita Mateja Bela, 2009. 248 s. ISBN 978-80-8083-845-4.

Kappl, M. Téma emocí v posuzování klientovy situace. In Navrátil, P., Janebová, R. a kol. *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010, s. 89-118. ISBN 978-80-7435-038-2.

Kopřiva, K. *Lidský vztah jako součást profese*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-1147-1

Kratochvíl, S. *Základy psychoterapie*. Vyd. 7. Praha: Portál, 2017. 408 s., ISBN 978-80-262-1227-0.

Kraus, B. *Základy sociální pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. 216 s. ISBN 978-80-7367-383-3.

Krutilová, D. *Poradenský proces v sociální práci. Nad základy aneb vzdělávání pro zkušené pracovníky v sociálních službách*. 2014. Benepal. Dostupné z: http://www.benepal.cz/files/project_5_file/Poradensky-proces.pdf.

Levická, J. *Metody sociální práce*. Trnava: ProSocio 2002. 128 s. ISBN 80-89074-38-3.

Mašát, V. *Vybrané postupy sociální práce se skupinou*. Středokluky: Zdeněk Susa. 2012. 157 s. ISBN 978-80-8605780-4.

Mátel, A. *Metody a přístupy v sociální práci*. Nitra: Fakulta sociálních vied a zdravotníctva UKF, 2013. 242 s.

Mátel, A., Schavel, M., Oláh, M. *Sociálne poradenstvo a komunikácia*. Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety, 2012. 218 s. ISBN: 978-80-89535-08-8.

Mátel, A., Oláh, M., Schavel, M. *Vybrané kapitoly z metód sociálnej práce I*. Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety, 2011. 214 s. ISBN 978-80-8132-027-9.

Matoušek, O. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2008. 272 s. ISBN 978-80-7367-368-0.

Matoušek, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2008b. 384 s. ISBN 978-80-7367-502-8

Navrátil, P. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Zeman, 2001. ISBN 80-903070-0-0.

Perglerová, H., Kočí, L. *Skupinová systemika a dynamika* [online]. N.d.[cit. 2019-11-19]. Dostupné z: <http://www.lektorskykruh.cz/wp-content/uploads/2014/12/LK-Skupinova-systemika-a-dynamika.pdf>.

Schavel, M., Čížecký, F., Oláh, M. *Sociálna prevencia*. Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety, 2009. 138 s. ISBN 978-80-89271-22-1.

Schavel, M., Oláh, M. *Sociálne poradenstvo a komunikácia*. Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety, 2012. 218 s. ISBN: 978-80-89535-08-8.

ODDÍL 6

PODNIKÁNÍ A NOVÁ VENKOVSKÁ EKONOMIKA

Rhys Evans

PRAKTICKÉ INFORMACE: ČASOVÁ NÁROČNOST, MÍSTO, NÁSTROJE A MATERIÁLY

Tento kurz zabere 12 hodin času ve třídě, ideálně rozloženého do dvou dnů. Podle místních zvyklostí může být rozdělen na různě rozplánované části, v různých časových obdobích. Tyto dva dny lze oddělit týdnem, takže studenti budou mít čas seznámit se s četbou a prezentacemi ve virtuálním výukovém prostředí (VVP) před přednáškami.

Během těchto dvou dnů má každé podtéma tištěný odkaz s přednáškami vytvořenými z tohoto odkazu. Každé podtéma je předmětem přednášky, podporované prezentacemi v Powerpointu, které jsou studentům k dispozici na VVP v týdnu před zahájením kurzu. Tímto způsobem se mohou s materiálem seznámit předem.

Tyto dvě přednášky probíhají od 09.00 do 15.00 hodin, jsou rozděleny do 45 minutových lekcí/aktivit s 15 minutovou přestávkou. Během kurzu je plánována 45 minutová pauza na oběd.

Kurz vyžaduje následující materiály a prostor:

- Malou učebnu s vybavením pro digitální prezentace, dobrým přístupem k internetu a analogovými nástroji pro psaní, jako je tabule nebo flipchart, a fixy.
- Online výuková platforma, jako je Moodle.
- Přístup ke kopírovacím (a psacím) zařízením k vytvoření stručného přehledu kurzu.

VÝUKOVÉ CÍLE/ÚKOLY A ÚROVEŇ

Cíl: Cílem této kapitoly je představit některé základní pojmy v podnikání, které se často při uvažování o sociálním zemědělství nezhledňují. Tyto koncepty byly identifikovány po konzultaci s aktivními sociálními zemědělci v Norsku, kteří označili podnikání za klíčovou součást provozování úspěšné sociální farmy a kteří přiznali potřebu podpory při rozvoji svých podnikatelských dovedností.

Účel: Studenti si z tohoto kurzu odnesou, jak přemýšlet o podnikání a aplikovat ho na své vlastní podniky sociálního zemědělství. Zaměřuje se zejména na podnikatele a na to, jak pracovat uvnitř inovativního podniku, aby se zvýšila jeho šance na úspěch a udržitelnost.

Výsledky učení (VU)

Znalosti

- VU-K1: Studenti získají širší vědomosti o ústředních myšlenkách, zásadách a jevech, které obsahuje oblast podnikání, včetně informací o samotném podnikateli, hnacích silách rostoucích nových trhů a některých důležitých podrobnostech pro chod úspěšného a udržitelného venkovského podniku.
- VU-K2: Studenti budou znát nejnovější výzkum a vývoj myšlenek v oblasti venkovských inovací.
- VU-K3: Studenti získají znalosti a porozumí historii v oboru inovace a podnikání a její roli ve společnosti.
- VU-K4: Studenti si osvojí praktické znalosti z řízení úspěšného a udržitelného venkovského podnikání.

Dovednosti

- VU-S1: Studenti budou schopni využít to, co se dozví o podnikatelích a inovacích, aby prozkoumali své vlastní i jiné příležitosti a podniky.
- VU-S2: Studenti získají zkušenosti reflexí své vlastní praxe v oboru a naučí se dodržovat pokyny k jejímu zdokonalování.
- VU-S3: Studenti si procvičí aplikování nástrojů pro vyhledávání, hodnocení a prezentaci informací a nápadů z oboru na podporu svých vlastních projektových nápadů.
- VU-S4: Studenti zvládnou relevantní tematické nástroje, techniky a způsoby vyjádřování.

Obecná kompetence

- VU-GC1: Studenti získají přehled o relevantních tematických a profesních výzvách a problémech
- VU-GC2: Studenti se učí plánovat a provádět různé úkoly a projekty, které jsou časově rozloženy, samostatně nebo ve skupině a v souladu s etickými požadavky a vedením.
- VU-GC3: Studenti se naučí vyjádřit ústřední tematické materiály, jako jsou teorie, problémy nebo řešení, písemným, ústním nebo jiným způsobem vyjádření.
- VU-GC4: Studenti získají zkušenosti s výměnou názorů s ostatními, kteří mají zkušenosti v oboru, a tím přispějí k rozvoji dobré praxe.
- VU-GC5: Studenti absolvují tento kurz s poznatky o řadě inovativních myšlenek a inovativních procesů z oboru.
- Tento dvoudenní kurz je zaměřen na ekvivalent odborného nebo úvodního vysokoškolského vzdělávání. Předpokládá schopnost učit se a zvládat akademické nápady, ale vyjadřuje je praktickými způsoby, které mohou brát v úvahu odborníci v oblasti sociálního zemědělství. Je možné posoudit předchozí vzdělání, a pokud je dostatečné, umožnit přijetí na tento kurz. Pokud je téma rozšířeno do delšího bloku bakalářského studia oceněného 20 nebo 30 ECTS kredity, pak kurz vyžaduje standardní požadavky na účast.

ABSTRAKT

Kromě poskytování důležitých zdravotních a sociálních služeb klientům jsou sociální farmy také firmy. Výzkum se stávajícími odborníky ukázal, že vzdělání v řízení vlastní sociální farmy označují za velmi důležité a také jako něco, co obvykle ve vzdělávacím procesu chybí a k čemuž by měli mít přístup. Tento vzdělávací program proto zahrnuje podnikání jako jednu vzdělávací jednotku. Kurz je jedním z mnoha nabízených v této studijní jednotce.

Má dvě konkrétní zaměření: Být podnikatelem a porozumět nové venkovské ekonomice s příležitostmi a výzvami, které přináší.

V první části se zaměřuje na pochopení vnitřní cesty podnikatele. Dotkne se osobních perspektiv, jako je sebeuplatnění, odvaha a kreativita a také pochopení odpovědnosti a tlaků, kterým čelí ti, kdo by rádi inovovali. Druhá část se zaměřuje na to, jak širší změny ve světě změnily venkovskou ekonomiku, identifikují nová odvětví a činnosti, které mohou venkovskému podnikateli poskytnout nové, a lukrativní příležitosti.

KLÍČOVÁ SLOVA

Podnikání, řízení podniků, inovace, spotřebitelská ekonomika, rozvoj venkova.

6.1 ÚVOD

Moderní zemědělské režimy v Evropě kladou důraz na mechanizaci a kapitálové investice před lidskou prací. V důsledku toho ve venkovských oblastech ubývá množství původních zemědělských pracovních míst. To je výzva, před níž stojí jak vysoce rozvinuté venkovské ekonomiky, tak i ty, které se stále vyvíjejí. Čistým výsledkem tohoto jevu může být buď vylidňování venkova, nebo „suburbanizace“ venkovských oblastí, kde lidé v této oblasti sice zůstanou, ale musí pracovat v sousedních městech. V každém případě existuje silná potřeba podpořit *profesní přechod* lidí ve venkovských oblastech - od zaměstnanosti v zemědělství po účast na samostatné výdělečné činnosti v rostoucím venkovském sektoru, který dodává spotřební a servisní činnosti na městské trhy. Mohou mít podobu poskytování služeb souvisejících s přírodou na farmách, které jsou pro průmyslové zemědělství příliš malé nebo jiným způsobem mezní. Příkladem takové služby, založené na přírodě, je sociální zemědělství. Samozřejmě existují i další služby související s přírodou, včetně poskytování „zážitkové ekonomiky“, jako je rekreace v přírodě, cestovní ruch v přírodě, výroba a spotřeba místních potravin a dalších tradičních produktů, nebo zážitky kulturního dědictví, které představují lokální venkovská historie a kultura. Pro účely kurzu je však klíčovým tématem úspěchu ve všech těchto oblastech porozumění obchodu a podnikatelským dovednostem, novým obchodním příležitostem, a jak se to týká sociálního zemědělství. Výzkum provedený autorem kapitoly a jeho kolegy v Norsku v roce 2018 v oblasti sociálního zemědělství naznačil, že v současné době je to považováno za největší výzvu. Jedním z důsledků tohoto výzkumu je vznik a uskutečnění kurzu podobného tomuto. Tento kurz staví na základech původního kurzu, přednášeného v Inn på tunet Møre og Romsdal.

Kurz je určen k řešení potřeb venkovských podnikatelů poskytujících služby souvisejících s přírodou, včetně sociálního zemědělství. Otevírá téma podnikání tím, že se dívá na některé vnitřní procesy podnikatele; na trh; a nabízí klíčové poznatky, které lze použít ke zvýšení úspěchu a udržitelnosti venkovského podniku.

Je strukturován jako dvě učební jednotky, z nichž každá obsahuje řadu dílčích témat. Ty obvykle odpovídají jedné nebo dvěma 45 minutovým přednáškám. Dny jsou uspořádány podle těchto dílčích témat.

Struktura je dána následujícím způsobem:

Lekce 1: Být podnikatelem

- Co je inovace?
- Odvaha a tvořivost, Být sám v menšině
- Soběstačnost

Lekce 2: Nová venkovská ekonomika

- Sociální a ekonomické změny a jejich důsledky pro venkovské zdroje
- Městská poptávka a spotřeba venkovských zdrojů
- Vzestup „zážitkové ekonomiky“

Tyto dvě vzdělávací jednotky budou rozděleny do dvou dnů. Každé podtéma má tištěný odkaz s přednáškami vytvořenými z tohoto odkazu. Každé podtéma je předmětem přednášky, podporované prezentacemi v Powerpointu, které jsou studentům k dispozici na VVP v týdnu před zahájením kurzu. Tímto způsobem se mohou s materiálem seznámit předem.

6.2 PŘEDSTAVENÍ PODNIKATELE/PODNIKÁNÍ

6.2.1 TVOŘIVOST A ODVAHA

Následující část se opírá o knihu E. Paula Torranceho *Proč lézat?* (1995) a knihu Rollo Maye *Odvaha tvořit* (1994).

“Potřebujete odvahu, abyste byli kreativní. Jakmile máte nový nápad, jste sami v menšině. A být sám v menšině je nepříjemné - vyžaduje to odvahu!” (Torrance, 1995). Tento názor přímo napovídá o řadě věcí, kterým inovátoři/podnikatelé čelí, a to jak po myšlenkové, tak praktické stránce, při zakládání a provozu nového podniku. Myšlenka být sám v menšině znamená, že pokud chcete dělat něco, co nikdy předtím nikdo nedělal, ostatní budou, přinejlepším, skeptičtí, a v horším případě, si budou myslet, že jste blázni. Skepticismus vůči *novému* byl v lidské společnosti přítomen odjakživa, ale zároveň se společnost spoléhá na inovátory, aby dosáhla „pokroku“. Znamená to, že se spoléháme na ty mimořádné jednotlivce, kteří jdou proti proudu, aby přinesli světu nové věci - někteří z nich jsou opravdu velmi úspěšní a dál mění způsob, jakým svět, ve kterém žijeme, funguje. Představte si Steva Jobse a Steva Wosniaka, kteří vytvořili první počítač Apple, nebo Nicolaie Teslu, který vynalezl střídavý elektrický proud. Všichni čelili značnému skepticizmu a odporu, ale všichni se přinesli něco, na čem leží základy moderního života. Torrance o tom říká: „... společnosti byly vždy závislé na kreativně nadaných menšin a jejich představách o budoucnosti“ (Torrance 1995, 123). Nejen to, také se spoléháme na tuto nadanou menšinu, aby se utvářela budoucnost.

Pevně se držet inovativního nápadu vyžaduje nejen víru v jeho potenciál, ale také dávku odvahy. Nejen, že se podnikatel musí vypořádat s vnějším skepticizmem, nebo dokonce přímo s odporem, ale musí se také čelit vlastním pochybnostem, které mohou bránit tomu, aby se nápad stal skutečností. “Mimořádný tvůrčí úspěch vždy zahrnuje krok do neznáma ... čím větší průlom úspěch představuje, tím větší je krok do neznáma.” Držet se vybraného kurzu vyžaduje velké odhodlání zejména proto, že jde o náročný proces. „K takovým úspěchům patří odlišnost, testování známých limitů, usilovné pokusy a náročná práce, dopouštění se chyb a přijetí výzev. Všechny tyto vzorce chování vyžadují odvahu“ (Torrance, 1995). Toto uvědomnění může podnikateli pomoci pochopit, že jeho/její vlastní pochybnosti jsou přirozené, a spíše než aby se staly překážkami úspěchu, jsou ukazateli na jeho cestě.

Torrance říká: „Místo toho, aby se tvůrčí lidé pouze adaptovali nebo přizpůsobovali svému okolí, záměrně jej mění. Zavazují se k cílům, které vyžadují trvalý výdej intelektuálních emocí a fyzickou energii, plus nepřetržitě změny v chování“ (Torrance, 1995). Kromě inovativních nápadů nebo projektů je jedním z klíčových faktorů úspěchu inovátora i pocit nespokojenosti se současným stavem. Nechtějí dělat to, co už dělají všichni ostatní. Místo toho mají vizi, o které nejenže vědí, že je lepší pro ty, na které se zaměřuje, ale také je něčím, díky čemu budou při realizaci osobně uspokojeni.

To je zdrojem **nadšení**, který řídí inovace. S ohledem na výzvy může inovátor čelit obtížím silou svého nadšení pro věc. Jak říká Torrance, „cítit k něčemu zapálené nadšení je pravděpodobně klíčem k odvaze“ (Torrance, 1995: 131). Vidíme tedy po-

třebu odvahy a kreativity, jedním z jejich zdrojů je zápal tvůrce, nebo „Milovat své dílo - to, co člověk dělá - je další poměrně zřejmou nutností pro vysokou úroveň kreativity“ (Torrance 1995, 132).

6.2.2 TVOŘENÍ „BUDOUCNOSTI“, KREATIVITY A ODVAHY

May (1994) diskutuje o tom, jak inovace fungují, když jsou vyjádřeny ve skutečném světě. Říká: „Žádný problém tak neustále neodporuje naší schopnosti určovat hranice jako problém budoucnosti Při hledání budoucnosti *Homo sapiens* překračuje hranice neznámého... Opouští známý vesmír... nepřetržitě s sebou přináší z temnoty malé fragmenty neznámého na světlo a přidává je ke známému“ (Torrance, 1995: 12). Tato „zpáteční cesta“ do budoucnosti a zpět do „tady a teď“ je nyní sdílána ve všech registrech inovací. Kreativita, ať už umělecká nebo podnikatelská, vyžaduje, aby inovátor „viděl“ budoucí výsledek, který odráží jeho vášeň, a poté se stáhl zpátky k tady a teď. Jakmile tato cesta vznikne, lze ji znovu vysledovat a vytvořit plán, jak k této budoucnosti krok za krokem dojít. Torrance tvrdí: „Budoucnost musí být nejen vnímána, ale také musí být tvarována ... Tento obraz vždy funguje jako zpětná projekce, od budoucnosti do současnosti“ (Torrance, 1995: 138). Zde je popsán proces tvořivosti, což je také proces inovace. Dále říká, že „toto duchovní překročení hranic neznáma je zdrojem veškeré lidské tvořivosti“ (Torrance, 1995: 138). Zde opět „překročení hranic“ vyžaduje odvalu v kreativě, odvalu, která je pro podnikatele životně důležitá.

Sociální zemědělství leží na mezioborovém spojení dvou velmi odlišných disciplinárních společenství - sociální péče/práce a zemědělství. Stejně jako praxe vyžaduje způsobilost v obou odvětvích, nelze jej považovat čistě za ani jedno. To může vést ke skepticizmu z obou směrů. Stejně jako mnoho různých činností v multifunkčním zemědělství, i sociální zemědělství jde proti modelu průmyslové výroby potravinářských komodit silně dominující v zemědělství. Proto může podnikatel v oblasti sociálního zemědělství čelit skepticizmu, nebo dokonce přímé opozici tradičních zemědělských komunit. Stejně tak poskytnutí nové alternativy sociální péče (v přirozeném prostředí), lze sociální zemědělství považovat za poněkud „vybledlé“ ve srovnání s mainstreamovými praktikami sociální péče, tak jak jsou zavedené v místních státních správách.

Vytvoření něčeho nového bude tedy vyžadovat stejnou míru odvahy a tvořivosti - něco, co bude zahrnovat obě rozdílné disciplíny, co ale nelze považovat za nedílnou součást ani jedné z nich.

6.2.3 SEBEUPLATNĚNÍ

Následující část se opírá o práci Alfreda Bandury, *Soběstačnost v měnících se společnostech* (1995).

Zásadním požadavkem na osobní odvalu všeho druhu je sebevědomí, nebo to, co Bandura nazývá *vírou v sebeuplatnění*. Bandura je kanadský psycholog, který je obecně uznávaným odborníkem na toto téma. Říká, že společnosti závisí na inovátorech, kteří bourají trendy a kteří se uplatňují, aby i přes řadu obtíží vytvořili něco nového. „Kreativní lidé neustále testují hranice svých schopností, situace samotné a rezervních zdrojů“ (Bandura, 1995: 2) říká. „Dětství Thomase Edisona, Henryho Forda, Alberta Einsteina, Benjamina Franklina a Richarda Byrda ... jsou plná popisů pokusů o splnění úkolů, které ostatní považovali za příliš obtížné ... všichni nevyhnutelně dělali chyby, nebo zažili nebezpečí, což je zařadilo do kategorie „obtížných dětí“ nebo „bláznivých mladých lidí“ (Bandura, 1995: 4). To je jádrem Bandurových představ o dopadu inovátorů na širší společnost - tvrdí, že jsou outsideři, neodpovídají normám a že na nich společnost závisí, aby se mohla posunout kupředu.

Jeho formální definice sebeuplatnění zní jako „schopnost mít kontrolu nad událostmi, které ovlivňují náš život“. Jinými slovy, jde o naši schopnost ovlivnit výsledky, za to především ty, na kterých nám záleží. Jako psychologická teorie se to vztahuje v úzkém slova smyslu nejen na inovátory a podnikatele, i když na ně se zde zaměříme.

Teorie sebeuplatnění

Teorie vysvětluje původ myšlenek o sebeuplatnění, jejich struktuře a funkci, procesech, kterými fungují, a jejich rozmanitých účincích.

Jedná se o *teorii* v tom smyslu, že poskytuje komplexní schéma, které se zabývá výše uvedeným. *Vnímání sebeuplatnění* se rovná souboru přesvědčení o něčích schopnostech zorganizovat a provést kroky potřebné k řízení potenciálních situací. Ovlivňují to, jak myslíme, cítíme, motivujeme se a jednáme.

Bandura dále tvrdí, že takové schopnosti (ovlivnit výsledky) jsou něčím, s čím se nenarodíme - spíše se je ti z nás, kteří mají vysokou míru sebeuplatnění, *naučí* v průběhu života. Pokud je tedy schopnost sebeuplatnění získaná, můžeme se ji také naučit a aplikovat ji v našich životech.

Při popisu toho, jak se naučit věřit v sebeuplatnění, začíná Bandura tím, co nazývá zdrojem přesvědčení o sebeuplatnění - (jak „víme“) - jak se dozvíme, že můžeme být efektivními kormidelníky na našich vlastních cestách. Říká, že se to můžeme naučit sami pomocí čtyř typů zkušeností: a) mistrovských zkušeností; b) zprostředkovaných zkušeností; c) sociálním přesvědčováním; a d) sebemonitorováním našeho fyziologického a emočního stavu. Pokud tedy máme vlastní drobné zku-

šenosti s úspěchem, inspiruje nás to k myšlence, že dokážeme víc a zároveň nám to poskytuje návod, jak tyto zkušenosti využít. Ze zprostředkovaných zkušeností se učíme, jak ostatní uspějí, a domníváme se, že pokud to dokážou oni, tak my také. Když nám rodiče říkají, že „to dokážeme“, učíme se sociálním přesvědčováním. Nakonec se naučíme užívat si pocity výzvy a úspěchu a těšíme se na další.

Bandura říká, že víra v sebeuplatnění reguluje lidské funkce prostřednictvím kognitivních procesů; motivačních procesů; afektivních procesů; a výběrových procesů. Přesněji řečeno, víra v sebeuplatnění reguluje lidské funkce prostřednictvím těchto čtyř procesů. U **kognitivních procesů**: co si myslíme, že můžeme udělat, a čím více věříme, že to dokážeme, tím lépe to dokážeme. **Motivačními procesy** se motivujeme na základě toho, co očekáváme - příčiny, výsledky, uznávané cíle. Je to řízeno očekáváním výsledků, osobními schopnostmi. Takto jsme motivováni k dosažení cílů, přijímání výzev. To, co můžeme a nemůžeme zvládnout, si vybíráme také prostřednictvím **afektivních procesů**, to znamená, jaké emoce prožíváme - stres, vzrušení atd., a naší schopnosti ovládat naše reakce na ně. Vzpomínka na radost z dosažení něčeho podstatného nás může přimět zkoušet jiné významné výzvy. Nakonec trénujeme to, co Bandura nazývá **výběrové procesy**, při kterých si vybíráme, jaké kompetence budovat, a u jakých kompetencí se rozhodneme, že jsou nad naše síly.

Při popisu, jak takový psychologický jev funguje, se Bandura zaměřuje na lidi s nízkým nebo vysokým „pocitem sebeuplatnění“. Říká, že „lidé s nízkým smyslem pro sebeuplatnění v dané oblasti se vyhýbají obtížným úkolům, které považují za osobní hrozby. Mají nízké ambice a chabé odhodlaní k plnění cílů, které si vybrali. Když čelí obtížným úkolům, soustředí se spíše na své osobní nedostatky, překážky, se kterými se setkají, a na všechny druhy nepříznivých výsledků, než aby se soustředili na to, jak je úspěšně provést. [V důsledku toho] povolí ve své úsilí a tváří v tvář potížím se rychle vzdávají. Po selhání nebo neúspěchu se jejich smysl pro sebeuplatnění mění jen pomalu. Protože považují nedostatečný výkon za neschopnost, stačí pak jen několik selhání pro ztrátu důvěry ve své schopnosti.“ (Bandura, 1995: 11) Pokud zkoumáme své vlastní zkušenosti s výzvou, vidíme, jak to funguje. Všichni víme o věcech, u kterých si myslíme, že v nich nejsme dobří, třeba obyčejná dialektika mezi slovy a čísly. Pokud například „víme“, že nejsme dobří v počítání, nebudeme se tak snažit zlepšit se v matematice a nakonec sami zastavíme náš pokrok v tomto oboru.

Na druhou stranu Bandura tvrdí, že „lidé s *velkou důvěrou ve své schopnosti* v daných doménách přistupují k obtížným úkolům spíše jako k výzvám, které mají zvládnout, než k hrozbám, kterým je třeba se vyhnout. Tento působivý náhled podporuje vnitřní zájem a hluboké ponoření do činností. Takoví lidé si stanoví náročné cíle a udržují vůči nim silný závazek. Zvyšují a udržují své úsilí i tváří v tvář potížím. [Nejen to, ale] rychle se jim vrací smysl pro sebeuplatnění po selhání nebo neúspěchu. Přičítají neúspěch nedostatečnému úsilí nebo chybějícím znalostem a dovednostem, které se dají získat, a přistupují k zastrašujícím situacím s jistotou, že nad nimi získají kontrolu.“ (Bandura, 1995: 12). Proto namísto toho, aby vnímali překážku jako selhání, v ní lidé s vysokou vírou v sebeuplatnění vidí výzvu, kterou lze překonat. Často ji vnímají jako potřebu naučit se nové dovednosti.

Bandura uvádí, že „jednotlivci se musí sami rozhodnout, které tvůrčí schopnosti kultivovat, zda investovat své úsilí a zdroje do podniků, které je obtížné zvládnout, a jakou míru strádání jsou ochotni snášet v podobě překážek a nejistoty.“ (Bandura, 1995: 4) Když si nejsme vědomi ani toho, že se rozhodujeme, je šance na výběr pozitivnější pozice poněkud náhodná. Pouze tehdy, když si uvědomíme, jak to funguje a jak se můžeme změnit, lze v našem životě učinit vědomá rozhodnutí, a nakonec zvolit úspěch místo selhání. Bandura říká: „chce to nezlomný pocit sebeuplatnění k překonání překážek a nezdarů, které jsou charakteristické pro složité podniky“ (Bandura, 1995: 11), což je důvod, proč je tak podstatný pro inovátory a podnikatele.

Inovační úspěchy vyžadují nezlomný pocit sebeuplatnění. Inovace vyžadují velkou investici úsilí po dlouhou dobu s nejistými výsledky. Inovace, které se střetávají s existujícími preferencemi a postupy, se navíc setkávají s negativními sociálními reakcemi. Jak říká Bandura, „není tedy překvapením, že člověk málokdy najde realisty v řadách inovátorů a těch, kteří dosáhli velkých úspěchů.“ (Bandura, 1995: 13) „Vidí „realismus“ jako ekvivalent přijímání věcí tak, jak jsou, a bez schopnosti je změnit. A to odporuje těm, kteří přinesli lidstvu tolik významných inovací - tvůrcům, kteří se naučili návykům sebeuplatnění.

„Realisté se mohou dobře přizpůsobit existující realitě. Ale ti, kteří jsou v sebeuplatnění houževnatí, tuto realitu pravděpodobně změní,“ protože „aby člověk uspěl, nemůže si dovolit být realistou.“

(Alfred Bandura. Address before the American Psychological Association, 1998) Více o sebeuplatnění: <http://www.uky.edu/~eushe2/Pajares/self-effibility.html>

Tyto otevřené lesní parky ve Skotsku jsou poptávány pro svou přístupnost zdravotnickými, vzdělávacími a zdravotními organizacemi. Autor: Rhys Evans

6.3 NOVÁ VENKOVSKÁ EKONOMIKA

6.3.1 ZÁŽITKOVÁ EKONOMIKA

Následující sekce byla převzata z knihy *The Experience Economy*, jejíž autory jsou Joseph Pine a James Gilmore (2007)

Sociální organizace odráží (a formuje) primární způsoby vytváření bohatství ve společnosti. Generování bohatství odráží a formuje sociální uspořádání společnosti. Od doby vzniku lidské civilizace se způsoby vytváření bohatství sloučily do souboru popisů charakterizovaných chronologicky jako Lovců-sběrač; Zemědělská společnost; Průmyslová společnost; Postindustriální společnost. Mezi poslední jmenované patří znalostní ekonomika, ekonomika služeb a zážitková ekonomika. Tuto klasifikaci vytvořili vědci v různých časových obdobích, postupně však přestala odpovídat komplexní skutečnosti nedávného vývoje.

Oporou výběru těchto kategorií je však jednoduchý přístup k pochopení různých odvětví hospodářské činnosti ve společnosti. Ty obvykle spočívají ve čtyřech klíčových odvětvích: primární sektor - dominuje produkce komodit; sekundární sektor - dominuje výroba zboží; terciární sektor - dominuje poskytování služeb; a kvartérní sektor - dominují „služby vyššího řádu“, jako je bankovníctví, marketing atd.

EKONOMICKÉ SEKTORY

- Primární (1.) sektor - produkce komodit
- Sekundární (2.) sektor - výroba zboží
- Terciární (3.) sektor - dodávka služeb
- Kvartérní (4.) sektor - služby vyššího řádu

V každém odvětví dominuje jedna kategorie hospodářské činnosti, ať už jde o produkci komodit nebo poskytování služeb. Abychom tomu lépe porozuměli, podíváme se na každou z nich podrobněji.

Komodity

Komodity jsou materiály těžené z přírody. Mohou být živočišného, minerálního nebo rostlinného původu. Některé je dají těžit pouze jednou, například minerály. Jiné lze každoročně obnovovat, například plodiny. Ostatní, jako například rybí populace, se obnovují samy (pokud nejsou narušeny). Komoditní výroba zahrnuje produkci ve velkém rozsahu, která vyžaduje rozsáhlé využívání půdy nebo moře. Komodity jsou *zastupitelné*, což znamená, že jakýkoli příklad komodity lze vyměnit za jiný, například za pšenici, kávová zrna, dřevo. Jakmile je komodita označena deskriptorem (tj. rýže číslo 1, pšenice typu 00), lze ji nahradit libovolným množstvím se stejným deskriptorem. V konečném důsledku to znamená, že jsou všechny stejné a plně zaměnitelné - jedna za druhou. To vede ke konkurenci ve výrobě založené na jedné věci, ve které se produkt liší - ceně. Pokud jsou dvě množství komodity označena stejně, jediným rozdílem mezi nimi budou náklady na výrobu a dopravu. To vede k cenovému tlaku, což má za následek vznik odvětví, které se často vyznačuje vysokými objemy a nízkou jednotkovou cenou.

V minulosti byl tento sektor charakterizován převážně agrární ekonomikou, historickým výrobním prostředkem, který stál za vzestupem prvních „civilizací“ v Mezopotámii a jinde, a to díky schopnosti zemědělců produkovat více potravin, než mohli sníst. Vznikal nadbytek. Tento nadbytek musel být spravován a správa mohla být nadbytkem uhrazena. To vedlo ke vzestupu manažerů, náčelníků a nakonec králů. Pouze prostřednictvím výroby přebytku si společnost mohla dovolit aristokracii a agrární ekonomika podpořila vznik jejich prvních prototypů.

I v 18. století zastávalo zemědělství významnou funkci. Během tohoto období zemědělství v USA poskytovalo zaměstnání 80% pracovní síly. Dnes je to méně než 3 %. Je zřejmé, že inovace ve výrobním procesu zvýšily efektivitu a produkci. Větší a silnější stroje umožňují kultivaci většího množství půdy čím dál tím menším počtem lidí. Produkce surovin ve výrobním sektoru tak pokračuje, ale zaměstnává stále méně lidí.

Zboží

Společnosti využívají komodity jako suroviny, ze kterých vyrábějí zásoby *zboží*. Zboží jsou hmotné položky, prodávané v obchodech, katalogích atd. zákazníkům, kteří jsou anonymní. To znamená, že výrobce zboží neprodává přímo zákazníkovi. Místo toho vytváří produkty, u nichž očekávají, že zákazník bude chtít. Zboží může být použito k *okamžité spotřebě*, proto má vyšší hodnotu než komodity, ze kterých je vyrobeno. Výrobce ušetří na výrobě z důvodů rozsahu výroby a může prodat produkt za méně, než kdyby si ho spotřebitel vyrobil sám - pokud by si jej uměl vyrobit sám.

Služby

Služby jsou nehmotné činnosti přizpůsobené individuálním požadavkům známých klientů. To znamená, že služba nevznikne, dokud není poskytnuta jejím poskytovatelem, a poskytnutí této služby je vždy výsledkem jednání mezi poskytovatelem a spotřebitelem služby.

Klienti obecně oceňují výhody služeb více než zboží potřebné k jejich poskytování. Služby pro ně plní konkrétní úkoly, které vyžadují, ale nechcují se na nich osobně podílet: zboží pouze poskytuje prostředky k jejich provedení. Zákazníci budou vždy šetřit na zboží (nakupovat levně) a utrácet za služby, ať už se jedná o spotřebitele nebo podniky.

Hranice mezi zbožím a službami mohou být nejasné. Například *jídlo*. Restaurace poskytují hmotné zboží v jídle, ale každé je vyrobeno na zakázku a dodáváno v podle požadavků klientů.

Služby vyššího řádu

Služby vyššího řádu jsou služby, které podporují jiné ekonomické aktivity, od výroby po spotřebu. Patří mezi ně bankovníctví a další finanční služby, marketing, obchodní služby atd.

Ze všech čtyř sektorů je v současnosti sektor služeb dominantním sektorem při vytváření nového bohatství a příležitostí. Tím nechceme říci, že ostatní odvětví již nefungují, nebo již nejsou důležitá. Revoluční změny v sektoru služeb, jako je vzestup znalostní ekonomiky, však znamenají, že v současné době dominují růstu a tvorbě bohatství služby.

6.3.2 ZÁŽITKOVÁ EKONOMIKA

Pine a Gilmore (2007) označili část sektoru služeb za zážitkovou ekonomiku. Ve světě, který je stále více digitalizován, poukazují na narůst hodnoty jedinečných zážitků. V globalizovaném světě masové výroby a masové spotřeby, ve kterém jsou věci tak snadno dosažitelné, se hlavním rozlišovacím rysem stává cena. To umožňuje věcem a zážitkům, které jsou jedinečné a odlišné, nastavovat vyšší ceny. Zatímco zboží je vyráběno ve velkém množství ještě než ho kupující uvidí, a služby jsou vznikají přímým jednáním s klientem, zážitky jsou pro osobu, která je prožívá, jedinečné. I sdílené zážitky.

Kupující *zážitků* oceňují, že je firma zapojuje do něčeho, co odhaluje během časového období. Tím pádem, práce tvůrce zážitků pomíjí po jejím vykonání. Díky tomu je ještě jedinečnější. Zážitek však zůstává v paměti jednotlivce zapojeného do udá-

losti. *Tvůrce zážitků* již nenabízí samotné zboží ani služby, ale výsledný zážitek, bohatý na emoce, které zákazník zažívá. A tyto zážitky se skutečně vyskytují u každého jednotlivce, který byl zapojen na emoční, fyzické, intelektuální nebo duchovní úrovni.

- komodity jsou *zastupitelné*
- zboží je *hmotné*
- služby jsou *nehmotné*
- zážitky jsou *nezapomenutelné*

Může však existovat prolnutí mezi zbožím, službami a zážitky. Výrobce se například může zaměřit na zážitky, které zákazníkům poskytuje *používání* jejich zboží. Například u automobilů - jak dobře auto *funguje*. Nebo v Couture - jak se v oblečení *cítíte*, když je nosíte. Tomu se říká *prožívat* zboží. Automobiloví výrobci se soustředí na *zážitek z řízení*, výrobci nábytku se soustředí na *zážitek ze sezení*; vydavatelé se soustředí na *zážitek ze čtení*. S tím, jak roste poptávka po zážitcích, roste také poptávka po zboží, které umožňuje zážitky.

Toto zahrnuje zboží, které působí na smysly: chuť, zápach, dotyk, zvuk. Všechny z nich koneckonců přinášejí zážitek.

Další část zážitkové ekonomiky řídí prodej zboží, které *reprezentuje* zážitky, včetně upomínkových předmětů, uniforem, zboží filmového a hudebního průmyslu, turistického zboží. Ty nabízejí další příležitosti, jak zvýšit hodnotu zážitku, a mohou napomoci výsledné hodnotě poskytovateli zážitku.

Níže uvedená tabulka ukazuje, jak s každým krokem po žebříčku ekonomických služeb roste hodnota služby, protože se stále více mění na celkový zážitek. Standardy se mění s rostoucími možnostmi a jak vidíme na nákladech na narozeniny plynoucích z dortu vyrobeného od nuly (0,50 centů) až k poskytnutí celého narozeninového zážitku (150 dolarů).

FROM COMMODITY TO EVENT: BIRTHDAYS	
Padesátá léta - maminka by upekla dort ze surovin	-náklady = \$0,50
Šedesátá léta - maminka by udělala dort z dortové směsi	-náklady = \$3,00
Osmdesátá léta - maminka by koupila dort ze supermarketu	-náklady = \$15.00
90. léta - rodiče by vzali děti do Chuck E Cheese na narozeninovou oslavu	-výdaje = \$150.00, včetně dortu!

„Nejlepší věci v životě nejsou věci“ (Linda Godeau)

6.3.3 AUTENTICITA

Tato sekce je také z knihy *The Experience Economy* (2007), jejímiž autory jsou Pine a Gilmore.

„Nyní, když zážitková ekonomika dosáhla plného rozkvětu - nahradila ekonomiku služeb, která zase předtím předstihla průmyslovou ekonomiku, která sama nahradila agrární ekonomiku - otázky *autenticity* se nyní týkají nejen všech nabídek zážitků, ale celé ekonomiky“ (Pine & Gilmore, 2007: 13).

Stejně jako růst služeb pomohl zavést kvalitu jako oblast záměrné pozornosti managementu, nárůst *zážitků* vyžaduje novou sféru manažerské expertízy. Dnešní organizace se musí naučit rozumět, řídit a vynikat při *vykreslování autenticity*.

Proto musí podniky počítat s tím, že vedle dostupnosti komodit, nákladů na zboží a kvalitě služeb, potřebují zvládnout přidat i *autenticitu zážitku*. Když zákazníci chtějí to, co je „skutečné“, stává se *management vnímání autenticity zákazníkem* primárním novým zdrojem konkurenční výhody, jakožto nového obchodního imperativu. V řetězci od výroby k zážitku jsme přešli od „nedostatku k hojnosti a poté od hojnosti k autenticitě“.

- **Dostupnost:** Nákup na základě přístupu ke *spolehlivému dodavateli*
- **Náklady:** Nákup na základě **přijatelné ceny**
- **Kvalita:** Nákup na základě vynikajících **vlastností produktu**
- **Autenticita:** Nákup na základě splnění *vlastní představy* a předem stanovenému porozumění

Pamatujte, že *autenticita* není to samé jako *pravost*. Autenticita je *zinscenována, je zahrána a je vykonána*. *Vykonání autenticity* se tak stává klíčovým aktivem při vytváření zážitku. To znamená, že dodavatel nemůže předpokládat, že zákazník vnímá autenticitu automaticky - musí jim být předvedena. Autenticita může být velmi různorodá, ale vždy vyústí v zákaznický zážitek s důvěrou a účastí na této zkušenosti.

6.3.4 HODNOTÍCÍ PRŮZKUM

Městské a ekonomické změny nabízejí venkovským podnikům nové příležitosti

Venkovské oblasti byly historicky považovány za chudou příbuznou bohatých měst. Tradiční označení zahrnují „zaostalý“, „vesnický“, „provinciální“ atd. To se odráží v historickém a současném jevu vylidňování venkova. K vylidňování dochází, přinejmenším částečně, v důsledku klesajícího počtu pracovních míst (protože sklizeň komodit se stává efektivnější s většími a silnějšími stroji), a částečně díky přitažlivosti „zářivých světél velkoměsta“. V posledních desetiletích však k proměně hodnoty venkovských zdrojů přispěla řada změn v populární kultuře, vzorcích spotřeby, možnostech cestování a obecně prosperitě. Paradigma „venkovské deprivace“ se tak mění na jednu z „venkovských výhod“, doprovázenou přechodem od zaměření na to, co chybí, k jedné z důležitých klíčových předností venkovského rozvoje, zejména postaveného na „přírodě“ a „komunitě“.

Za takovou změnou stojí tři klíčové faktory. Jsou globální, sociální a ekonomické.

Zprv, jak jsme se přesunuli do globalizované ekonomiky, vidíme, jak se masová spotřeba šíří po celém světě. Na takovém trhu masové spotřeby (se souběžnou masovou výrobou), se zboží a služby stále více liší cenou. To znamená, že ty výrobky a služby, které jsou odlišné, individuální a přístupné pouze na jednom místě, začínají mít větší hodnotu. Charakteristické venkovské krajiny, venkovské aktivity, venkovské zážitky a zboží tak nabízejí nové příležitosti pro rozvoj a inovaci, přístup k novým městským trhům s bohatstvím i ochotou je využívat.

Za druhé, mění se sociální trendy v dominantních centrech obyvatelstva a ekonomiky ovlivňují poptávku po venkovských zdrojích. To platí zejména, když se podíváme na zážitky a využívání „zelené infrastruktury“ v oblastech, jako je dobrodružství v přírodě, kulturní dědictví a další zážitky venkovské krajiny. Narůstající urbanizace znamená, že jsou tyto zážitky ve městech vzácnější, a přesto existují sociální trendy směřující k zdravějšímu, energičtějším životu, a k využívání přírodních řešení k potlačení stresu městského života. Jedním z aspektů těchto změn je růst soukromých tréninkových center a školicích středisek, stejně jako vzestup venkovní turistiky. Rostoucí zájem o tradiční potraviny produkované udržitelným způsobem rovněž zvyšuje možnost začlenit místní potraviny do širšího proudu, zejména s rostoucím povědomím o environmentálních nákladech na nemístní potraviny. Všechny tyto trendy slouží k přehodnocování tradičních venkovských zdrojů a vytvářejí tak příležitosti pro nové venkovské podniky, které je mohou využít. Nyní se stále více venkovských míst stává „společenským snem“ (Jensen, 1999).

Zatřetí, podmínky v mnoha venkovských oblastech začínají připomínat podmínky jejich městských sousedů. Přístup k digitálnímu širokopásmovému připojení, mobilním telefonním sítím, novým dopravním sítím, a konečně, nová politika, jako jsou venkovské podnikatelské inkubátory, znamenají, že podnikatelé mají nyní lepší přístup expandovat nabídku mezi spotřebiteli, kteří by o ně mohli mít zájem. Způsob, jakým ekonomika přináší infrastrukturu a zdroje pro venkov, také podporuje vzestup podnikání na venkově.

Venkovské prostory, které jsou poháněny sociálními a kulturními změnami ve městech a předměstích, se považují za žádaná místa - zejména za účelem výchovy rodin a boje proti stresu městského života (Jensen, 1999). Podle Jensena se dále ve „společenském snu“ vyvíjí trh pro „produkty“ (velmi široce definované), které mohou komunikovat a přitahovat emoce a mohou vyprávět příběh. Jde o takový příběh, který poskytuje zdrojům identitu a uspokojuje atavistickou potřebu vyprávění, které leží přímo v srdci takového ocenění. Ve „společenském snu“, do kterého vstupujeme „farmáři sedí na obrovských zdrojích,“ říká Maria-Therese Hoppe, „ne proto, že v zemědělství je tolik peněz, ale proto, že vytváří příběhy, které budou vyhledávány a požadovány...“ (Jensen, 1999). Tyto „příběhy“ jsou také horlivou součástí zážitkové ekonomiky od autorů Pine a Gilmore.

Tradičně jsme vnímali města a venkovské prostory jako odlišné a oddělené. Stále více jsou však považovány za dvě strany téže mince (Cronon, 1991). Každé město mělo při založení své „zázemí“ - venkovské prostory, ve kterých byly komoditní potřeby města (ať už se jedná o potraviny, vláknu, dřevo, kámen nebo energii) pěstovány, spravovány a sklizeny. Podle definice tyto oblasti zahrnovaly rozsáhlé využívání půdy (tj. na velké ploše) a relativně nízkou populaci. S příchodem globalizace se však toto spojení mezi městem a jeho periferií stále napíná k bodu zlomu. Nyní lze celý svět vnímat jako městské zázemí.

Obyvatelé měst však zůstávají silně spojeni s kulturními a historickými významy venkovských oblastí. Venkovské prostory stále hrají důležitou roli v kolektivních představách o historii, dědictví a kultuře, ačkoli přes 50 % z nás nyní v Evropě žije ve městech. A právě tato emoce, tyto pocity, jsou základem zvratu úpadku vztahů mezi venkovem a městem. V postmoderním městě se touha po „domovské krajině“ stává obecnou touhou po ztělesněných zážitcích mimo městské krajiny. Vytvářejí se tak nové vazby mezi obyvateli města a venkovskou krajinou - vazby vlivu, vazby vybudované s větší mobilitou, vazby disponibilního příjmu, vazby umožňující práci doma, a dokonce vazby vzdálené správy a regulace. Opravdu lze říci, že venkovské krajiny nabízejí stále více věcí, po kterých obyvatelé města pahnou.

Vidíme tedy nové příležitosti pro dobře placené podniky poskytující služby, zejména pro ty v zážitkové ekonomice, prosperovat nejdříve ve venkovských oblastech. S využitím nových komunikačních a dopravních technologií jsou venkovské služby, zejména ty, které poskytují služby založené na přírodě (zdraví, pohoda, venkovní turistika atd.), schopny se rozvíjet a prosperovat. Při budování inovativních nových podniků ve venkovských oblastech je nezbytné pochopit tyto hnací síly změn a inovací.

Zemědělský podnikatel při práci. Autor: Thüringer Ökoherz e.V.

6.4 HLAVNÍ AKTIVITA CVIČENÍ

Cvičení ve třídě

Aktivita s účastí ve třídě je identifikace a sestavení soupisu venkovských aktiv, které získaly hodnotu v důsledku nedávných změn v širší společnosti a ekonomice. Lze provést jako cvičení ve třídě. Studenti vytvoří malé skupiny, aby mohli prakticky pracovat se soupisy, uvědomit si, kolik aktiv již mají a jaká může být jejich hodnota pro nový podnik.

Při práci v malé skupině si rozhodněte o místě - malé farmě, lese, malebném zdroji atd., kde chcete transformovat své prostředky na nový podnik. Dobrým příkladem by byla existující malá farma, která by se transformovala na sociální farmu.

Cílem je najít novou hodnotu ve stávajících prostředcích. Nejprve identifikujte staré zdroje (tj. krajinu, životní prostředí, kulturní a přírodní dědictví atd.) a za druhé ukažte nové činnosti, pro které jsou tyto zdroje základem.

Každá skupina dokončí svůj inventář a poté předloží svá zjištění zbytku třídy.

6.5 NÁMĚTY NA DOMÁCÍ ÚKOL

Existují dva typy domácích úkolů, které je třeba udělat, aby se maximalizovaly studijní prožitky studentů.

První z nich je čtení předem - plán kurzu a všechny materiály ke čtení musí být k dispozici, buď online, nebo v tištěné podobě, nejméně týden před samotnou přednáškou. Kromě toho by měl přednášející umístit všechny vhodné prezentace ve Virtuálním výukovém prostředí týden před přednáškou. Hlavním úkolem studentů je přečíst si vše dopředu a připravit se na přednášky.

Druhým domácím úkolem je písemná práce. Student by měl začít uvažovat o tématech hned po zahájení kurzu a během dvou dnů by měl předložit vedoucímu kurzu návrh ke schválení. Téma by nemělo přesáhnout 15 normostran.

Jedná se o individuálně hodnocený úkol a od studentů se bude požadovat, aby dva týdny po skončení přednášek odevzdali práci učitelům.

6.6 HODNOCENÍ A ZNÁMKOVÁNÍ

Tento krátký kurz je hodnocen na základě písemné práce, která se odevzdává dva týdny po absolvování kurzů.

Zadání bude mít podobu popisu projektového nápadu, který studenta zaujal a s nímž má student již nějaké zkušenosti. Mohlo by jít o založení nového podniku, nebo přidání nové inovativní služby k již stávajícímu. Přestože hlavním cílem tohoto kurzu je sociální zemědělství v duchu multifunkčnosti farmy, lze uvažovat o dalších inovativních činnostech založených na zemědělství nebo přírodě s vidinou toho, že přidání dalších produktů nebo služeb existujícím sociálním farmám může podpořit úspěch sociální farmy. Tam, kde to bylo vhodné, můžou být studenti pozváni ke spolupráci v malých týmech. Práce bude obsahovat přibližně 20 stran textu, bude se odkazovat jak na myšlenky předané během kurzu, tak na empirické informace týkající se skutečného projektu a bude dobře strukturovaná a napsaná. Má být odevzdána dva týdny po poslední přednášce a klasifikována dva týdny poté. Hodnocení je ve formě Prospěl/a nebo Neprospěl/a, ale studentům bude poskytnuta konstruktivní písemná zpětná vazba ohledně jejich práce a návrhu projektu tak, aby tento návrh posílila.

Hodnocení přímo řeší výsledky učení K1, K2, S 1-4, GC2, GC3, GC5.

6.7 LITERATURA

Bandura, Albert (1999). Exercise of personal and collective efficacy in changing societies. In Albert Bandura (ed.): *Self-efficacy in Changing Societies*. Cambridge University Press, pp. 45.

Bauman, Zygmunt (2001). *Community: Seeking Safety in an Insecure World*. Polity Press. ISBN: 978-0-745-62635-2, pp. 168.

deBono, Edward (1990). *Lateral thinking*. Penguin Books, pp. 260.

Cannarella, Carmelo, and Valeria Piccion (2011). Traditiovations: Creating innovation from the past and antique techniques for rural areas. *Technovation*, 31, pp. 11.

Castells, Manuel. (2004). Informationalism, networks, and the network society: a theoretical blueprint. In Manuel Castells (ed.). *The Network Society. A Cross-cultural perspective*. Edward Elgar, pp. 42.

Cronan, William (1991). *Nature's Metropolis: Chicago and the Great West*. Norton: New York.

Evans, Rhys (2007). *Asset-based Rural Community Development – putting the „rural“ into ABCD in the UK*. University of the West of England, Department of Geography seminar series, pp. 9 - Digital via VLE. Downloadable at: https://www.academia.edu/41724696/REvans_ABRCd_paper.

Evans, Rhys (2017). *The Repurposing of Maritime Cultural Heritage Assets*. Downloadable from: https://www.academia.edu/8904158/Re-purposing_of_Cultural_Heritage_Assets

Himanen, Pekka 2004. The Hacker Ethic as the Culture of the Information Age. In Manuel Castells, (ed.). *The Network Society. A Cross-cultural perspective*. Edward Elgar, pp. 12.

Jensen, Rolf. (1999). *The Dream Society: How the Coming Shift from Information to Imagination Will Transform Your Business*. MacGraw-Hill: London.

May, Rollo (1994). *The Courage to Create*. New York and London: W.W. Norton & Company. Chaps. 1, 2 & 6, pp. 50.

Pine, Joseph, and James H Gilmore (1999). Chapter 1 in *The Experience Economy. Work is Theatre & Every Business a Stage*. Harvard Business School Press, pp. 25.

Pine, Joseph, and James H Gilmore (2007). Chap. 1 in *Authenticity. What Consumers Really Want*. Harvard Business School Press, pp. 8.

Torrance, E. Paul (1995). Chapter 8 & 9 in *Why Fly? A Philosophy of Creativity*. Ablex Publishing Corporation, pp. 20.

ODDÍL 7

KONCEPTUÁLNÍ WORKSHOP

Martin Nobelmann

PRAKTICKÉ INFORMACE: ČASOVÁ NÁROČNOST, MÍSTO, NÁSTROJE A MATERIÁLY

Konceptuální workshop je velmi vhodný pro závěrečnou docházkovou fázi v rámci dalšího vzdělávání, ve kterém účastníci vytvářejí své vlastní projekty v reálném životě, v souvislosti s rozvojem nových poboček farem v oblasti sociálního zemědělství. Je však také vhodný pro použití ve studijním kurzu. V tomto případě by fiktivní scénáře měly poskytovat nebo rozvíjet sami studenti.

Předpoklady: Účastníci znají komponenty obchodního plánu a jsou v podstatě schopni vypracovat podnikatelský plán.

Trvání: Kurz je rozdělen na přednášku o teoretickém pozadí (cca 90 minut) a praktické aplikaci konceptuálního workshopu (1 hodina na účastníka).

VÝUKOVÉ CÍLE/ÚKOLY A ÚROVEŇ

Znalosti: Absolventi rozumí základům samostudia a jsou schopni vysvětlit, porovnat a vyhodnotit jeho příklady v kontextu zemědělství.

Absolventi dokáží popsat kolegiální poradenství jako formu sebevzdělávání, umí vysvětlit charakteristiky, cíle a aplikace, a také zhodnotit jeho význam pro zemědělské podnikatele.

Dovednosti: Absolventi jsou schopni aplikovat a vést konceptuální workshop nezávisle a samostatně při poradách se samostatně sestavenými skupinami kolegů. Rovněž mohou aplikovat principy kolegiálního poradenství v jiných kontextech.

Společenské/osobní kompetence: Absolventi jsou schopni formulovat vlastní problémy a prezentovat je skupině. Mohou si vyměňovat argumenty a návrhy empaticky a přímo ostatním lidem, přijímat a poskytovat pomoc a dodržovat pravidla komunikace.

ABSTRAKT

Konceptuální workshop je založen na myšlence vzájemného nebo kolegiálního poradenství. Je to forma sebeřízeného studia, které se mezi zemědělci stává stále důležitější. Před zahájením workshopu musí studenti rozvinout a pracovat na svém individuálním podnikatelském konceptu nebo nápadu. Během workshopu je musí prezentovat svým spolužákům v souvislosti s konkrétním problémem, ke kterému potřebují radu. Kolegiální poradenství je forma konzultace, která vychází ze znalostí a zkušeností kolegů. V této souvislosti jsou ostatní studenti „kolegové“, kteří pracovali na podobných konceptech, a jsou schopni poskytnout své nápady a zkušenosti. Lze tak shromáždit řadu perspektiv, názorů a návrhů, které pomáhají najít řešení. Učitel převezme roli moderátora nebo poradce.

Rozdílné fáze konceptuálního workshopu jsou následující: Prezentace konceptu a jedna konkrétní otázka - otázky porozumění - zpětná vazba od vrstevníků, výměna nápadů - shrnutí moderátorem.

KLÍČOVÁ SLOVA

Konceptuální workshop, vzájemné koučování, kolegiální poradenství, samostudium, podnikatelské koncepty, nápady, podnikatel

7.1 ÚVOD

Při vývoji konceptů a podnikatelských plánů na založení nebo další rozvoj sociálního zemědělství se čas od času objevují problémy, které se zpočátku zdají být neřešitelné. Během tohoto procesu je podnikatel často odkázaný sám na sebe, případně na okruh své rodiny. Podnikatelé často postrádají kolegy nebo vrstevníky, s nimiž můžou klidně sdílet nápady, zpracovávat zkušenosti, nebo si dokonce jen postěžovat. Izolace pramení z toho, že nemají s kým diskutovat o obchodních problémech, nebo komu by se mohl svěřit (Ostrowski, 2018). Učení ve skupině kolegů může překonat pocity izolace a zvednout sebevědomí. Neznamena to však, že by kolegové nutně sdíleli stejné odpovědi na společné výzvy. Tyto příznivé účinky vyplývají spíše ze skutečnosti, že podnikatelé sdílejí stejné typy problémů (Zhang & Hamilton, 2009). Konceptuální workshop je jedním ze způsobů, jak najít řešení individuálních problémů nezávisle a společně s lidmi, kteří čelí podobným výzvám. Proto posunuje o krok blíže k re-

alizaci vlastních konceptů. Je důležité být schopen tuto metodu samostatně aplikovat v podobných situacích mimo univerzitní/organizované vzdělávací prostředí. Jako podnikatel nebo vedoucí osobnost je nutné umět reagovat na výzvy a hledat řešení. Konceptuální workshop je příležitostí vzájemně se podporovat ve skupině kolegů a nemuset tak výzvě čelit sám.

Kromě snížení osamělosti a izolace může vzájemná interakce vyvolat pocit univerzality, přispět novými znalostmi a nápady, stimulovat kritickou reflexi a podpořit zprostředkované učení. Prostor vzájemného učení a jiné podobné typy sociální interakce mohou aktivně vyvolat reflexi tím, že vystavují podnikatele alternativním perspektivám a povzbuzují zpochybňování zakořeněného chování a předpokladů (Ostrowski, 2018).

V následujícím textu jsou nejprve představeny základy a původ konceptuálního workshopu: myšlenka sebeřízeného učení a kolegiálního poradenství. Příklady sebeřízeného studia jsou prezentovány v zemědělském kontextu a jsou vysvětleny rysy, cíle, oblasti aplikace a průběh vzájemného poradenství. Poté bude představeno nastavení a přesný postup metody konceptuálního workshopu.

7.2 ÚVOD DO AUTOREGULATIVNÍHO UČENÍ

Aby bylo možné odlišit samovzdělávání od ostatních forem učení, lze obecně prohlásit, že žák musí být aktivní. Samovzdělávání je spíše aktivní učení než pasivní přijímání znalostí. Je to v rozporu s tradičním přístupem k učení „zapamatovat si a reprodukovat“. V sebevzdělávání mizí obvyklé schéma aktivní-pasivní (učitel učí žáka).

Pojem sebevzdělávání stojí jen zřídka sám o sobě. Obvykle se přidává další slovo, které ho blíže specifikuje. Hovoříme tedy o pojmech, jako je sebeřízené učení a autoregulativní učení. Oba termíny se často používají synonymně a je obtížné je mezi nimi rozlišovat.

Velmi dobré srovnání provedli Saks a Leijen (2014). Podle nich nejzákladnější definice sebeřízeného učení pochází od Knowlese (1975), který jej popsal jako proces, ve kterém se jednotlivci chopí iniciativy, s pomocí nebo bez pomoci druhých, při diagnostice svých vzdělávacích potřeb, formulaci vzdělávacích cílů, identifikace lidských a materiálních zdrojů pro učení, výběru a provádění vhodných studijních strategií a vyhodnocení výsledků učení. Ve vztahu k sebeřízenému učení lze autoregulativnímu učení vnímat jako širší koncept ve smyslu svobody žáka řídit své vzdělávací činnosti a míru kontroly, kterou má žák. Například v sebeřízeném učení definuje učební úkol student, zatímco v autoregulativním učení to může být i učitel. Zatímco sebeřízené učení je navrženo tak, aby bylo umístěno na makroúrovni, autoregulativní učení je uvedeno jako koncept na mikroúrovni, který se týká procesů v rámci provádění úkolů. Prvním krokem v učení se sebeřízenému učení je schopnost vlastní regulace vzdělávacích aktivit a plnění úkolů. Sebeřízené učení může zahrnovat autoregulativní učení, ale ne opak (Jossberger a kol., in: Saks & Leijen, 2014).

	SEBEŘÍZENÉ UČENÍ	AUTOREGULATIVNÍ UČENÍ
Podobnosti	1. obě jsou vidět ve dvou rozměrech a) externí/proces/událost; b) vnitřní/osobnost/vloha; 2. obě mají čtyři klíčové fáze: definování úkolů - stanovení cílů a plánování - provádění strategie - monitorování a reflexe; 3. aktivní účast; 4. chování zaměřené na cíl; 5. metakognitivní; 6. vnitřní motivace.	
Rozdíly	1. vychází ze vzdělávání dospělých; 2. prováděno mimo tradiční školní prostředí; 3. zahrnuje vytvoření vzdělávacího prostředí; 4. zahrnuje plánování trajektorie učení; 5. širší konstrukce na makroúrovni.	1. vychází z kognitivní psychologie; 2. praktikováno hlavně ve školním prostředí; 3. úkol obvykle stanovený učitelem; 4. užší konstrukce na mikroúrovni.

Podobnosti a odlišnosti sebeřízeného učení a autoregulačního učení, adaptované od Saks & Leijen (2014).

7.3 SEBEŘÍZENÉ UČENÍ V ZEMĚDĚLSKÉM PROSTŘEDÍ

Sebeřízené učení probíhá v různých profesionálních prostředích, z nichž jedním je zemědělství. Mění se prostředí, které ovlivňuje nejistota a neočekávané vnější vlivy, jsou výzvou pro schopnost zemědělců přizpůsobit své farmy a vytvářet z nich odolné podniky. Aby bylo možné přizpůsobit se měnícím se podmínkám, je zapotřebí regionálně přizpůsobených přístupů k řešení problémů a specifických inovací.

Při vývoji individuálních řešení pro pěstování plodin jsou v zemědělství kladeny vysoké nároky na znalosti a dovednosti. Jakýkoli dopad na komplexní agroekosystém vyžaduje zvláštní znalost tohoto systému a jeho zákonů. Kromě explicitních znalostí hrají důležitou roli i praktické zkušenosti a implicitní znalosti. Těmto komplexním požadavkům na kompetence lze vyhovět integrací různých způsobů předávání znalostí. Důležitými systémy přenosu znalostí v zemědělství jsou výzkumy na farmě (vedené zemědělci), učení se na farmě rodičů, jakož i vzájemné rozhovory se zemědělci.

Výzkum na farmě vedený zemědělci, s pomocí nebo bez pomoci poradce nebo výzkumníka, je jedním ze způsobů, jak přijmout nové metody budování odolnosti farmy. Prostřednictvím experimentů se zemědělci učí (pokus a omyl), které nové metody fungují nejlépe.

Prostřednictvím vytváření sítí nebo při rozhovorech s kolegy se zemědělci učí jeden od druhého, učí se navzájem. Vytvářejí výměnné vztahy a umožňují tak inovativní činnost.

Jedním slibným přístupem k řešení takové situace je vzájemná spolupráce. V následujícím textu jsou představeny dva úspěšné participativní přístupy k sebevzdělávání a vzájemnému učení, které mohou posílit zemědělce v tom, aby se dokázali sami rozhodovat o řízení: Zemědělské polní školy a stájové školy.

7.3.1 ZEMĚDĚLSKÁ POLNÍ ŠKOLA (FARMER FIELD SCHOOL)

Přístup Zemědělské polní školy je formou vzdělávání dospělých, kde se zemědělci, optimálně ve skupinách, učí pozorováním a experimentováním v terénu. Byl vyvinut v roce 1989 odborníky z Organizace OSN pro výživu a zemědělství (FAO), aby pomohl drobným zemědělcům v rozvojových zemích zlepšit jejich integrovanou výrobu před škůdci. Rychle se rozšířil a dnes je metoda úspěšně prováděna po celém světě. Na Zemědělských polních školách se pravidelně setkávají skupiny sousedních farmářů (často týdně), aby pozorovali a diskutovali o dynamice ekosystému svých plodin. Při schůzkách pomáhá poradce nebo výzkumník. Prostřednictvím jednoduchých experimentů zemědělci zlepšují své porozumění funkčním vztahům. V tomto cyklickém procesu učení zemědělci rozvíjejí odborné znalosti, které jim umožňují činit vlastní rozhodnutí o managementu plodin. Speciální skupinové aktivity podporují učení od vrstevníků, jakož i posilování komunikačních dovedností či dovedností při řešení problémů a budování skupin (jako je spolupráce mezi zemědělci, linky od zemědělce k zemědělci nebo vytváření sítí) (van den Berg, 2004).

7.3.2 STÁJOVÁ ŠKOLA (STABLE SCHOOL)

Stájová škola je konzultační koncept, který se zaměřuje na sebeřízené učení mezi kolegy. Základní princip je jednoduchý: skupina až šesti chovatelů hospodářských zvířat tvoří Stájovou školu, která se pravidelně schází a sdílí své znalosti. Problémy a výzvy na farmě projednává a řeší zemědělec ve spolupráci s ostatními chovateli hospodářských zvířat. Metoda Stájové školy byla vyvinuta v letech 2004-2005 v Dánsku velkou skupinou ekologických producentů mléka z téhož zemědělského sdružení, která čelila situaci se společným cílem: vyřadit antibiotika z jejich stád. Hlavním přístupem bylo navrhnout jednotlivé farmářské a stádové strategie prostřednictvím participativního procesu s využitím skupin farmářů pro vzájemné poradenství a společné učení. Farmáři tvořili malé vzdělávací skupiny, kterých se účastnil moderátor procesu. Skupiny se setkávaly měsíčně na soukromých farmách členů skupiny. Role moderátora byla:

- připravit program na příští schůzi společně s hostujícím zemědělcem a rozeslat ho všem členům,
- řídit schůzku a pomáhat zemědělcům prostřednictvím diskusí a
- pořizovat zápisy a posílat je členům skupiny po schůzce - na jednáních se aktivně nezúčastnil jako poradce nebo odborník (Vaarst a kol., 2007).

Metoda stájové školy vytváří volný prostor s neformální atmosférou, kde farmáři sdílejí své znalosti - a tak se učí navzájem. Tento dialog za rovných podmínek motivuje zemědělce za účelem následně provést konkrétní kroky.

7.4 KOLEGIÁLNÍ PORADENSTVÍ JAKO FORMA SEBEŘÍZENÉHO UČENÍ MEZI KOLEGY

Základní metodický rámec, na kterém je konceptuální workshop založen, vychází z metody kolegiálního poradenství. Bude zde proto představena podrobněji. Existují různé modely kolegiálního poradenství, které se v některých místech mírně liší. Následující text odkazuje zejména na koncept Kim-Olivera Tietzeho (2010).

7.4.1 CO JE TO KOLEGIÁLNÍ PORADENSTVÍ?

V každodenním profesním životě je individuální zaměstnanec neustále konfrontován s novými výzvami a problémy. Koncept kolegiálního poradenství je založen na předpokladu, že lidé z podobných oborů se mohou navzájem radit o těchto profesních výzvách. Nabízí proto přístup k reflexi konkrétních praktických problémů ve spolupráci s ostatními a hledání řešení. Účastníci se vzájemně konzultují a autoregulují. Všichni účastníci kolegiální konzultace jsou si rovni a ve své konzultaci sledují definovanou strukturu.

Na rozdíl od jiných forem poradenství nevyužívá odborného zkušeného konzultanta nebo školeného kouče.

7.4.2 CÍLE A VÝHODY

Hlavním cílem kolegiálního poradenství je zlepšit odbornou praxi zúčastněných (Tietze, 2009). S aktivní pomocí ostatních účastníků dostává jedna osoba konkrétní zpětnou vazbu a praktické nápady pro svůj každodenní profesní život, přičemž se vychází ze zkušeností a dovedností ostatních členů. To nakonec zvyšuje profesionální spokojenost účastníků a přispívá k produktivnější pracovní atmosféře. Zároveň se tak u účastníků podporují klíčové kompetence, jako jsou komunikační a metodické dovednosti, které jsou důležité pro produktivní spolupráci a konstruktivní řešení konfliktů.

Důležitým přínosem je také posílení osobní schopnosti reflektovat něčí profesionální jednání. Reflexe znamená dívat se na své vlastní chování a názory z jiného úhlu pohledu a být schopen je kriticky zpochybňovat. Změna perspektiv během kolegiálních konzultací je velmi poučná, protože s jejich pomocí lze na vlastní profesionální pohled nahlížet z dálky a z pohledu pozorovatele.

Další výhodou je, že jednotliví účastníci dostávají podporu od ostatních členů skupiny při překonávání svých individuálních výzev, např. prostřednictvím zpětné vazby, prostřednictvím vědomí, že ostatní čelí podobným výzvám a prostřednictvím odborné výměny.

7.4.3 CHARAKTERISTIKA

Podle Tietze (2009) je zvláštní povaha kolegiálního poradenství založena zejména na těchto charakteristikách: práce ve skupině kolegů, autoregulace bez vnější podpory, pevně daný proces, transparentnost metodologie, rozdělení práce a rolí mezi účastníky, aktivní účast účastníků a zaměření na odborná a pracovní témata.

Skupiny: kolegiální poradenství se vždy koná ve skupinách pěti až deseti lidí. Pouze s tímto počtem účastníků se otevírá potenciál aplikovaných metod a mohou se produktivně rozvíjet kompetence členů. Všichni členové skupiny jsou na stejné úrovni, tj. každá osoba má příležitost přispět k řešení otázky nebo problému.

Žádný profesionální kouč: profesionální kouč není nutný, protože členové skupiny sami získali potřebné know-how. Každý tedy nese stejnou odpovědnost za úspěšný návrh konzultačního procesu, protože o tomto procesu má stejné znalosti a provádí ho samostatně.

Pevná a transparentní metodika: proces kolegiálního poradenství sestává z několika fází, které společně tvoří průhledný řád poradenského procesu, která zůstává stejný pro všechna poradenství a je snadno implementovatelný. Úkoly a role každého účastníka jsou všem známy a dávají poradenskému procesu určitou předvídatelnost a spolehlivost. To umožňuje každému posoudit, co se od něj v dané fázi očekává. Pevně stanovený proces dává skupině jistotu, že zvaží všechny kroky nezbytné pro proces řešení problémů.

Rozdělení práce a rolí: během kolegiální konzultace účastníci přebírají určité role, s nimiž jsou spojeny související činnosti. Přísné dodržování a odpovědné plnění těchto rolí je základem úspěchu kolegiálního poradenství. Existuje několik rolí: Předkladatel případu představuje případ nebo záležitost, pro který hledá nové perspektivy a řešení. Poradci přinášejí rozšířenou perspektivu a nápady pro řešení ve smyslu brainstormingu. Moderátor konzultuje a věnuje pozornost dodržování metodického postupu a konstruktivní spolupráci.

Aktivní účast: kolegiální poradenství prospívá při využití existujícího potenciálu, rozmanitých zkušeností a živosti skupiny. Všichni účastníci by proto měli přispívat svými odbornými znalostmi, zkušenostmi a získanými dovednostmi.

Zaměření na profesionální otázky: otázky prezentované v kolegiálním poradenství se týkají konkrétních klíčových témat souvisejících s praxí a prací. Patří sem otázky interakce a komunikace, nebo dilemat v rozhodování. Tato témata musí být relevantní pro účastníky a nesmí být příliš složitá, aby byla proveditelná.

7.4.4 TÉMATA A OBSAH

Všechna témata, která se vztahují ke konkrétní profesní situaci účastníka, jsou pro kolegiální poradenství v zásadě vhodná. Podle Tietze (2009) by však měly být splněny následující požadavky:

Případ se týká konkrétní sociální situace s jedním nebo více partnery interakce, z aktuálních konkrétních důvodů.

Partneři interakce a problémová oblast leží mimo poradenskou skupinu. Kromě předkladatele případu se případ přímo netýká nikoho ze skupiny.

Předkladatel případu se v současné době stále zabývá danou otázkou. Chce probrat nevyřešenou otázku, na kterou dosud nenašel uspokojivou odpověď.

Při řešení problémů je vždy kladen důraz na jednotlivého předkladatele případu, a jeho specifické obavy. Cílem je mu poradit ohledně jeho osobního řešení nebo přístupu k problému, který může ovlivnit. Kolegiální poradenství proto není vhodné jako nástroj ke změně podmínek institucionálního rámce a obecných organizačních otázek. Kolegiální poradenství také není vhodné, pokud se problém týká všech účastníků, protože účastníci pak nemohou změnit role a zaujmout alternativní perspektivy. V mnoha technických otázkách je užitečné kolegiální poradenství všech účastníků s bohatými zkušenostmi, ale nenahrazuje případně nezbytné technické poradenství odborníkem.

7.4.5 PROCES KOLEGIÁLNÍHO PORADENSTVÍ

Již bylo zdůrazněno, že pevná a transparentní struktura je důležitým prvkem kolegiálního poradenství. Tato konzultace je vždy rozdělena do několika přehledných fází. Procesní řád je vedle návrhu různých rolí nejdůležitějším nástrojem pro řízení procesu kolegiálního poradenství (Kühl & Schäfer, 2019). Následující proces je v zásadě založen na modelu Tietze (2009):

1. Přidělení obsazení/role (trvání přibližně pět minut):

Kolegiální poradenství začíná rozdělením rolí v nadcházejícím poradenství. Role moderátora, předkladatele případu a, je-li to nutné, zapisovatele, jsou určeny vzájemnou dohodou. Všichni ostatní účastníci mají roli poradců. Od té chvíle moderátor vede diskusi v jednotlivých fázích konzultace.

2. Předložení případu předkladatelem (přibližně pět až deset minut):

Předkladatel případu stručně popisuje problém, který s sebou přináší. Z jejich pohledu je výchozí situace nastíněna spolu s nejdůležitějšími detaily. Předkladatel je aktivně podporován otázkami moderátora, aby všichni přítomní lépe porozuměli případu. Na konci této fáze mají účastníci také příležitost klást otázky kvůli lepšímu porozumění.

3. Klíčová otázka (přibližně pět minut)

Každá konzultace potřebuje co nejkonkrétnější zadání. Co přesně by mělo být jasné na konci konzultace? Tuto klíčovou otázku určuje předkladatel případu ve společném dialogu s přítomnými. Klíčová otázka upoutá pozornost ke klíčovému tématu, na které je zaměřená následující konzultace. Přesné vyhranění této otázky je proto obzvláště důležité.

4. Volba metody (přibližně pět minut):

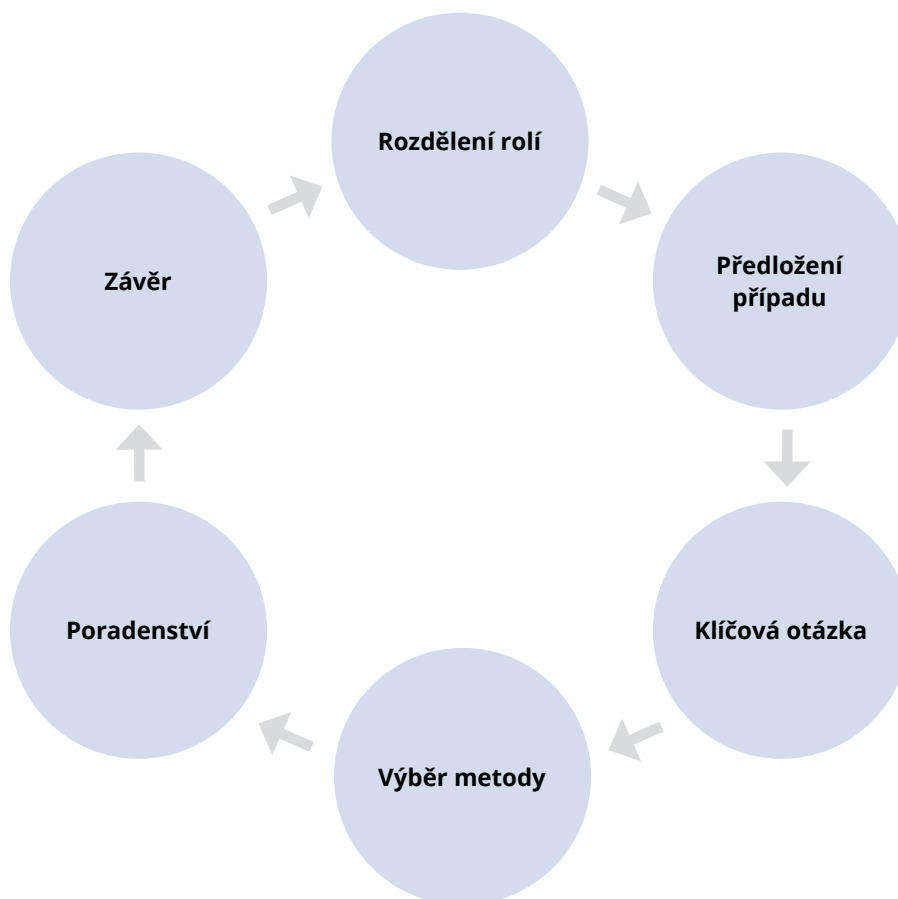
Klíčová otázka a téma vedou skupinu při výběru vhodné metody konzultace, která je použita v následujícím kroku. Účastníci si vybírají z řady jednoduchých, rychle implementovatelných metod (např. brainstorming, sdílení).

5. Poradenství (cca deset minut):

Předkladatel poslouchá. Podle zvolené metody poradci formulují analýzy, otevírají nové perspektivy, vytvářejí scénáře řešení, nebo shromažďují kreativní návrhy řešení. Důraz je kladen na rozmanitost nápadů a rad.

6. Závěr (přibližně pět minut):

Předkladatel případu má opět slovo a dává poradcům zpětnou vazbu o tom, co považuje za užitečné. Zdůvodňuje možnosti a definuje opatření. Upouští se od rozdělených rolí a kolegiální poradenství je ukončeno. Po krátké přestávce může pokračovat další předkladatel případu a lze zahájit nové kolo kolegiálního poradenství.

Proces kolegiálního poradenství podle Tietze (2009).

7.5 MYŠLENKA KONCEPTUÁLNÍHO WORKSHOPU

Čtyři fáze workshopu. Autor: Martin Nobelmann

Konceptuální workshop je založen na výše uvedené myšlence sebevzdělávání a úzce souvisí s metodou kolegiálního poradenství. Cílovou skupinou workshopu jsou začínající podniky a podnikatelé, kteří pracují na konceptech zakládání nových podniků, nebo na provozních změnách. Například v případě sociálního zemědělství jsou to zemědělci, kteří chtějí otevřít své farmy k poskytování služeb sociální péče, nebo sociální pedagogové, kteří chtějí své služby propojit se zemědělstvím. V této situaci se podnikatelské nápady stávají koncepty a životaschopnými obchodními plány. I když konceptuální workshop sdružuje lidi z velmi odlišného profesního prostředí, jejichž obvyklé odborné vzdělání má jen velmi málo společných aspektů, je právě tato okolnost vnímána pozitivně pro průběh a výsledek workshopu. Tyto rozdíly umožňují účastníkům rozvíjet nové perspektivy a vnímat jejich obavy z jiného úhlu pohledu.

Workshop je obvykle pro podnikatele, kteří současně pracují na jednotlivých obchodních konceptech, jednorázovou akcí. Přínos skupinové interakce je dvojitý: podnikatel dostává užitečnou zpětnou vazbu o svých problémech a přitom může pomoci ostatním účastníkům sdílením svých znalostí a zkušeností. Protože podnikatelé čelí podobným problémům, cení si vzájemných zkušeností a důvěřují sdíleným radám a návrhům. (Kutzhanova, Lyons & Lichtenstein, 2009). Jediněčnost konceptuálního workshopu nevyklučuje rozvoj pravidelného vzájemného poradenského sezení s cílem podporovat a učit se jeden od druhého při dalších podnikatelských výzvách.

Protože workshopová metoda bude ve většině případů pro zúčastněné podnikatele nová, dává smysl, aby roli moderátora vykonávala externí osoba. Takový jedinec by měl být obeznán se strukturou, metodou a jakýmkoli nástroji, které mají být použity, aby mohl účinně moderovat průběh workshopu, a zajistit dodržování stanoveného času. Moderátorova role se však vymezuje výhradně na tuto strukturovací funkci a on neposkytuje žádné technické vstupy.

Konceptuální workshop je vzájemným poradenstvím. Nemůže nahradit konzultace technickými odborníky, které jsou nezbytné v řadě otázek týkajících se zakládání podniků a rozvoje poboček. Může však být jeho cenným doplňkem.

7.6 ZÁVĚR

Formy sebeřízeného učení, jako jsou Stájové školy, ukazují, že tato forma učení dorazila i do zemědělství. Zejména společné vzájemné učení ve skupinách nabízí každému jednotlivému zemědělskému podnikateli vytváření sítí a kolegiální podporu při rozhodování.

Zaměření kolegiálního poradenství a konceptuálního workshopu spočívá v rozmanitosti nových perspektiv a návrhů zaměřených na akci. Nejsou náhradou, ale spíše doplňkem k formám poradenství, speciálně metodicky nebo profesionálně vyškolenými kouči.

7.7 HLAVNÍ AKTIVITA A CVIČENÍ

7.7.1 TESTOVÁNÍ KONCEPTUÁLNÍHO WORKSHOPU

Příprava

Na každý koncept představený a projednáváný v konceptuálním workshopu by měla být vyhraněna jedna hodina. Aby došlo k vystřídání rolí a přímému srovnání několika konceptů, je užitečné prezentovat alespoň 3 až 4 koncepty, jeden po druhém. Prezentované koncepty jsou koncepty z reálného života účastníků, které pod vlivem určitých okolností popisují osobní výzvy, kde je nezbytná důvěryhodná, ničím nerušená atmosféra.

Kvůli délce a požadované důvěrné atmosféře konceptuálního workshopu je vhodná realizace v kompaktní podobě, např. o víkendu.

Materiál

- Časomíra (aby byl každému viditelný zbývající čas každé fáze),
- stěna na prezentaci,
- ilustrační karty,
- projektor/PC,
- připínáčky,
- fixy.

Postup

Předem: účastníci vytvoří prezentaci svého konceptu a přemýšlejí o tom, čím se bude konceptuální workshop zabývat.

Role: moderátor, předkladatel konceptu, zapisovatel a poradci

První fáze dává předkladateli konceptu příležitost představit svůj koncept, včetně rizik, problémů a cílů. Poté mají poradci čas položit stručné otázky. Pro prezentaci lze zvolit média (např. PPP s laserovým ukazovátkem). Tato první fáze trvá 20 minut.

Druhá fáze je mnohem kratší, zabere 5 minut. Zde předkladatel konceptu formuluje své obavy nebo otázku, o které doufá, že se při tomto konceptuálním semináři vyjasní. Poradci dají vědět, zda porozuměli problému.

Třetí fáze je nejdelší, trvá 30 minut. Poradci v ní mají příležitost vyjádřit své uznání předkladateli konceptu a dát dohromady znalosti, zkušenosti a nápady, které pomohou předkladateli s daným problémem. V této fázi předkladatel prezentující koncept výlučně poslouchá, zatímco zapisovatel zapisuje klíčová slova na karty, které se připnou na nástěnku. Moderátor vede tuto fázi tak, že zajišťuje, aby poradci zůstali zaměřeni na konkrétní problém a orientovali se na pracovní řešení. Má také možnost použít různé nástroje (např. brainstorming) ke strukturování konzultačního procesu.

V závěrečné čtvrté fázi shrne předkladatel své nově získané znalosti a moderátor povede bleskovou závěrečnou relaci. Tato fáze trvá 5 minut.

Po krátké přestávce přebírá roli předkladatele konceptu další osoba ve skupině.

KROK	ČINNOSTI POSTAV			TRVÁNÍ
Prezentace konceptu	PK představuje svůj vlastní koncept	P pozorně poslouchají	P se ptají doplňující otázky	20 minut
Formulace problému/klíčové otázky	PK formuluje svůj problém/klíčovou otázku	M pomáhá	P dají vědět, zda problém a klíčovou otázku pochopili.	5 minut
Konzultace	P dávají najevo uznání a sdílejí znalosti, nápady a zkušenosti.	M brání zdržování tím, že udržuje P zaměřené na řešení.	Zapisovatel pořizuje poznámky	30 minut
Závěr	PK poskytuje zpětnou vazbu ohledně cenných nápadech.	M rychle shrne	PK děkuje účastníkům.	5 minut

Proces konceptuálního workshopu (PK = předkladatel konceptu, M = moderátor, P = poradci).

7.8 NÁPADY NA DOMÁCÍ ÚKOL

Většina domácích prací probíhá před zahájením kurzu a během přípravy vlastní prezentace. Studenti rozvíjejí svůj vlastní koncept z reálného života (jako součást, nebo za použití znalostí z jiného předmětu). Pokud takový postup není možný, obdrží vzorové případy, ze kterých rozvine vlastní koncept. Dalším úkolem je připravit prezentaci pro konceptuální workshop.

TIPY A POZNÁMKY

Tato část by měla obsahovat další tipy a poznámky od učitelů, které nebyly zmíněny výše.

7.9 LITERATURA

De Haan, E. (2005). *Learning with colleagues. An action guide for peer consultation*. Palgrave, Houndmills. ISBN 978-1-349-52172-2

Knowles, M. S. (1975). *Self-directed learning: A guide for learners and teachers*. New York: Association Press.

Kühl, W., & Schäfer, E. (2019). *Coaching und co: Ein Kompass für berufsbezogene Beratung*. Springer, Wiesbaden. Retrieved from <https://ebookcentral.proquest.com>

Kutzhanova, N. & Lyons, T. & Lichtenstein, G. (2009). Skill-Based Development of Entrepreneurs and the Role of Personal and Peer Group Coaching in Enterprise Development. *Economic Development Quarterly - ECON DEV Q.* 23, pp. 193-210. doi: 10.1177/0891242409336547

Ostrowski, E. J. (2018). *Coming in from the Cold: The Experience of Group Coaching as a Setting for Entrepreneurial Learning and Change* (Doctoral dissertation), Fielding Graduate University, ISBN: 978-0-355-67430-9. Available from <https://pqdtopen.proquest.com/pubnum/10746488.html>

Saks K., & Leijen A. (2014). Distinguishing self-directed and self-regulated learning and measuring them in the e-learning context. *Procedia- Social and Behavioural Sciences* 112, pp. 190-198. Retrieved from: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042814011720>

Slocum, N. (2003). *Participatory Methods Toolkit - A Practitioner's Manual*. viWTA - UNU/CRIS. ISBN: 90-5130-447-1. Available online at http://archive.unu.edu/hq/library/Collection/PDF_files/CRIS/PMT.pdf

Tietze, K. - O. (2010). *Kollegiale Beratung. Problemlösungen gemeinsam entwickeln*. (4th edition). Rowohlt, Reinbek (Germany) ISBN 9783499615443. Information in English is available at <http://www.peer-supervision.com>

Vaarst, M. & Nissen, T & Østergaard, S & Klaas, I. & Bennedsgaard, Torben & Christensen, J. (2007). Danish Stable Schools for Experiential Common Learning in Groups of Organic Dairy Farmers. *Journal of Dairy Science*, 90, pp. 2543-54. Doi: 10.3168/jds.2006-607

Van den Berg, H. (2004): *IPM Farmer Field Schools: A synthesis of 25 impact evaluations*. Wageningen University, Prepared for the Global IPM Facility.

Zhang, J. & Hamilton, E. (2009). A process model of small business owner-managers' learning in peer networks. *Education + Training*, 51 (8/9), pp. 607-623. doi: 10.1108/00400910911005181.

